

Handwritten signature

Б 3 2 6 0

Ташкент

Handwritten text, possibly a date or reference number

8

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

Handwritten signature and number 2560

ჩ ვ ე ნ ი
თ ა თ ბ ა

12 761

საქართველოს საბჭოთა მწიკლეების
კავშირის ყოველთვიური შუკნალი

№ 8

აგვისტო

თ ბ ი ლ ი ს ი * 1 9 8 7

შ ი ნ ა რ ს ი:

მხატვრული ლიტერატურა

ჟან ჟიონო — დიდი ფარა, თარგმანი ფრანგულიდან ირ. ჭავჭავაძისა	83
ა. ს. პუშკინი — ბოშები, თარგმანი მიქელ პატარიძისა	3
	22

კ რ ი ტ ი კ ა

აკ. გაწერელია — თეიმურაზ პირველი	41
გრ. აბაშიძე — შიირის გარშემო	50
ნიკო ტატიშვილი — ჟურნალი „ცისკარი“	58

დიდი ფარა

რომანი „დიდი ფარა“ ეკუთვნის თანამედროვე ფრანგ რევოლუციონერ მწერალს უან ჟიონოს. ამ წიგნში ავტორმა მოგვცა მსოფლიო ომის საშინელი სურათი, რომლის ბადალი მსოფლიო ლიტერატურაში არ მოიპოვება.

მხატვარი უდიდესი ზიზლით არის გამსჭვალული ბურჟუაზიული ცივილიზაციისადმი, რომელმაც ამდენი სისხლის ღვრა გამოიწვია. იშვიათი დაუნდობლობითა და სიმძაფრით აღწერს უან ჟიონო მსოფლიო ომის შემადრწუნებელ სცენებს.

რომანი „დიდი ფარა“ პირველად დაიბეჭდა ფრანგულ ენაზე 1931 წელს და დიდი გამოხმაურება ჰპოვა. ითარგმნა რუსულ ენაზე და გამოიცა მასიური ტირაჟით.

უან ჟიონო ითვლება საფრანგეთის რევოლუციურ მწერლების ასოციაციის წევრად.

გაზაფხული ზეგანავი *

მადლენა სამზარეულოს ტილოთი ხელს საჩქაროდ იმზრალედა. მთელი ტანით მზად იყო გაფრენილიყო იქით, საიდანაც სტვენით უხმობდნენ. ის-იყო ვასვლა დააპირა, რომ მამა შემოვიდა.

— მოდი აქ, — უთხრა მამამ, — წაიკითხე, იულიასაც დაუძახე.

ღია ფანჯრიდან გაზაფხული იჭრება, აყვავებული ნუშის ხეებს იქით, შორს სივრცეში ლურჯი მთები მოსჩანს და იქ დაბლა, ძელქვებ-ჩივილი, ოლივიე უსტვენს.

— აი, მუდამ ასეა... — ამბობს მადლენა.

— როგორ ასეა? — ეკითხება მამა.

— არაფერი, მომეცი წერილი.

ძმის წერილს გამოართმევს და ფანჯარას დახურავს.

*) ორი თავი უან ჟიონოს რომანიდან — „დიდი ფარა“.

— იუღია! — ეძახის მამა.

რძალი შემოდის. მთელ კარს ავსებს თავისი ჯანმრთელი ტანით, რომელიც თავიდან მშვენიერ ფეხებამდე ჭანდაკებასავით არის გამოკვეთილი. თეძოებს კაბა გამოუბერია. იუღია ხელს გადაისვამს შავ თმაზე, რომელიც ქოთნის ფსკერზე დარჩენილ ზეთივით ბრწყინავს.

— წერილი მივიღეთ, — ამბობს მამა, — მადლენა, ხმამაღლა წაიკითხე. თვითონ ჯოხზე ეყრდნობა და საღ ყურს მიუშვერს. იუღია ფანჯრას მინებში იცქირება, სადაც გაზაფხული, მთები ია აყვავებული ნუშის ხეებია.

„ძვირფასო ცოლო, ძვირფასო მამავ!“

— რა რიცხვი აზის?

— 22 მარტი.

„ძვირფასო ცოლო, ძვირფასო მამავ!“

გაცნობებთ ჩემს ამბავს, რომელიც ამჟამად სავსებით სანუგეშოა. თქვენგან რომ ამანათი მივიღე, ლაშქრად ვიყავი. ხომ იცით, რომ გზაში ყოფნა ჩემს ფეხებს არ უხდებოდა. ამის გამო დავიცადე. გმადლობთ ძეხვებისათვის. ერთი ნაჭერი გადამდნარი ღორის ქონი უნდა გამომიგზავნოთ ფეხებზე წასასმელად. ფეხები ისე მაქვს, როგორც შინ მქონდა. ერთ საათს ვერ ვივლი ისე, რომ არ დამიზიანდეს. ფლოსტების მიღების შემდეგ კიდევ არა მიშავს-რა. დაბრუნებისას ვიცვამ. მხოლოდ შიგ წყალი ატანს! ამ დღეებში ჩემი ბიძაშვილი მარიასაგან ღია ბარათი მივიღე, რამაც ძალიან გამახარა. განსაკუთრებით იმან, რომ ვხედავ ცხოვრებას კარგი მხრით ითვისებს. მინდოდა მეპასუხნა, მაგრამ მისამართი ცუდად დაუწერია, სულ მოუთხუპნია, შეუძლებელია გარჩევა. თუ ფერმა გამოიცვალა, შორანს ჩამოვა. კარგად ვიცნობ. გახსოვდეთ, არ ათხოვოთ ჩემი ორსაკვეთიანი გუთანნი. თვალი უჭირავს მაზე, ხომ იცით, დაბრუნებაზე...

— მოიცა, — ამბობს მამა და იუღიას მიუბრუნდება. — სიტყვამ მიიტანა, გუთანს მიხედე?

— კავით და სახელურებით არის ჩამოკიდებული, — უპასუხებს რძალი, — დავათვალხერე, ხის ნაწილები არა აქვს მორყეული. თითქმის თვე იქნება, რაც რკინას საზეთის ნალექს ვასხამ.

— კარგად მოქცეულხარ, რადგან მალე დაგვკირდება. მარია სენ-ფირმენშია, არა?

— დიახ, შოფინიერში, სენ-ფირმენტან.

— განაგრძე!...

„შაინც და შაინც აქ მხიარულად ვერა ვართ, მაგრამ რას იზამ. ოღონდ შინ მშვიდობით დავბრუნდეთ. ამას წინათ თოვლი მოდიოდა. ახლა წვიმს! გადამდნარი ღორის ქონი არ დაივიწყოთ. ძვირფასო ცოლო, იმ ფერმაში, სადაც ამას წინათ ვიყავით, მიწის გასანოყიერებლად ღორის ნაკელი გა მოუყენებიათ: ჩემი თვალით ვნახე, პატარა მცენარეების ძირში რომ აყრიდნენ. ვუთხარი დასწვავს-მეთქი. არაო, მიპასუხეს მხოლოდ შარდი სწვავსო. ღარი გაუკეთებიათ ნაკელ-ქვეშ შარდის სადენად. ასე კარგად შეიძ-

ლებმა მისი გამოყენება. ჩვენი სექტორი ცუდი არ არის, ტერიტორიული ნაწილი შევცვალეთ. თუ კაცი რაიმე სისულელეს არ ჩაიდენ, მშვიდად იქნები. ის პერპიანელი, რომელზედაც გწერდით, სანდლების ფაბრიკაში რომ მუშაობდა, გუშინ მოჰკლეს, მაგრამ თავისი ბრალი იყო. მე ასეთებს არ ვგავარ. მითხრეს, მალე შეიძლება დიდ ბრძოლაში მოვხვდეთო. ადგილს ვერ დავასახელებ. გაზეთებიდან თვითონ უნდა გაიგოთ, რის თქმაც მინდა. მხოლოდ ნუ შეშფოთდებით. ჯერ კიდევ დანამდვილებით არაფერი ვიცით. ბოლოს და ბოლოს ეს ყველასთვის სავალდებულოა. ჰო! კიდევ ერთი რამ უნდა გითხრათ: გავიგე ერთი ვალანსოლელისაგან, რომელიც კოლონის საკავშირო ნაწილში მსახურობს, რომ ბონეს შვილი მოუკლავთ. დედამისს ეტყვი, რომ მისი მწუხარების მონაწილე ვარ. უნდა გითხრათ აგრეთვე, რომ დიდი მშობრები ხართ: კაზიმირის ფერმა ხელიდან გაუშვიოთ; როცა იყიდებოდა, უნდა შეგეძინათ, თუგინდაც ბალახ-ბულახით დაფარულიყო. თვითონ კაზიმირს რა დაემართა? როგორც მატყობინებთ, ოლივიე ფრონტზე გაემგზავრება. ამ შემთხვევას ხელიდან ნუ გაუშვებთ. ახალგაზრდები მუდამ სისულელეს ჩადიან. შეიძლება მოჰკლან; ესეც არ იყოს, რადგან მხოლოდ პაპა და დედა რჩება, შეიძლება მათ მოსურვონ თავიანთი მიწის გაყიდვა ფერდობის ძირში. ეს ჩვენთვის ხელსაყრელი იქნება. სწორედ იქა გვაქვს მიწის ნაჭერი, რომელიც ჩვენთვის დაკარგულია, ამრიგად კი მას შემოვარგვალდებით. მამაჩემო, ამას ყურადღება მიაქციე, თვალი გეჭიროს. როგორც ოლივიე ფრონტზე წავა, ნაკვეთი დაათვალიერე, რომ თვითონ დარწმუნდე... მოსაწერი მეტი არაფერი მაქვს. გკოცნი, ჩემო დაო მადლენა, და, რაც გითხარი, კარგად გახსოვდეს. ის მე არ დამვიწყებია.

გებგევი შენ, ჩემო ძვირფასო ცოლო და მამავ.

ყოზევი“.

იულია ამოიხიზრებს. მადლენა წერილს რძალს გადასცემს. იგი კრთხელ კიდევ დაჰკეცავს და წინსაფარის ჯიბეში ჩაიდებს.

— მართალია — ამბობს მამა, — ვერ მოვისაზრეთ. ახლა თვალი გარდებზე უნდა გეჭიროს. დღეს ოლივიეს აქ ყოფნის უკანასკნელი დღეა. მოგვიანებით წავალ მიწის დასათვალიერებლად.

იულია შეკრთა, მამამ ლაბარაკი შესწყვიტა და რძალს გადახედა.

— მერიის გზირი უკვე მინდვრებშია, — სთქვა რძალმა.

— ვისთვის? — ამბობს მამა პირმოკუმულად.

— ოჰ, როგორ მიძგერს, — და იულია ხელს გულზე დაიდებს. — ჩვენს კარებს გაუსწორდა, მაშინ მე... ვარეთ გამოსული რომ დამინახა, ხელით მანიშნა: არაო.

— მაშ ვინ?

— არტურ ბუსონადი.

— არტური! — ამბობს მამა. — ის ზორბა ვაჟაკი! ფელისის ქმარი? რომელმაც ისე კარგად იცოდა ვახის დამყნა? რომელიც ჭეჭა-ქუხილიან წელიწადს დაგვებმარა? ის მშვენიერი ვაჟაკი?

— ჰო, — ამბობს იულია, — ის. ფელისი მარტოკა რჩება პატარა ბავშვით!

— მომე ჩემი ჯოხი, — ამბობს მამა, — იქ მივდივარ. მარტონელა ქალია. მარტო ასეთ მწუხარებაში. ამ მშვენიერ დღეს. რა ბინძური დრო დავვიდგა.

ჯოხს იღებს; მიდის, ფართოდ გააღებს კარებს განაფხულისკენ.

შუბლით ფანჯრის მინაზე მიყრდნობილი მადლენა მამას გასცქერის. ის კი, რაც შეუძლია, მიიჩქარის ბუსონადებისაკენ.

— რამდენი მკვდარი იქნება! — ამბობს იულია.

— რამდენი მკვდარი იქნება! — იმეორებს იგი. — არც გჯერა, რომ ეს შესაძლებელია. არტუჩი! ხომ გახსოვს, მადლენა?

მადლენა ტირის ფანჯარას მიყრდნობილი.

— ყველას მოელის ეს, — ამბობს იულია, — დღეს ერთს, ხვალ მეორეს. ჩვენ კი ამას, როგორც საჭიროა, ვერ ვუფიქრდებით.

იულია ბოსელში ბრუნდება.

ფანჯრის მინა მადლენას შუბლს უცივებს. მინას ცრემლები დაედინა და თითქოს ნესლით დაიფარა. ყველაფერი ის, რაც გაშლილ სივრცეში მოსჩანდა — ჯეჯილი, აყვავებული ნუშის ხეები, მერცხლები — ცრემლებისაგან აიძვრა, აღარ მოსჩანს, ყველაფერი ეს თრთის. არტუჩი! იგი მახლობელი არ იყო, მაგრამ მისი ამბის გაგებაც ატირებს. ასეთი მშვენიერი ვაჟკაცი! კარგი ტანადი. რა ლამაზად იცინოდა. არა, ყველაფერი დაიბურა, წაიშალა, აიძვრა...

ფანჯრის გაღება საკმარისი, რომ ყველაფერი ისევ ნათლად გამოჩნდეს: ნუშის ხეები, ჯეჯილში სახამთროსავით მრგვალი ჩრდილები. ეს თითქოს წყალში გაგრილებული ქარი. ტულიბი, მერცხლები, ნუშის ყვავილები, რომლებიც ცვივა. გარეთ რომ გახვიდე რძის დასალევად, თასი მაშინვე ყვავილებით აგვესება, ვერც კი მოახერხებ შებერვას. ასე სვამ და ყვავილებს პირში კბილებით აკაფებ. როდესაც დაღევ, ყვავილების ლეჭვას შეუღებები, მწარე წყლის გემო აქვს.

ჰოდა, ჩვენ რომ მუდამ სიკვდილზე არ ვფიქრობთ, ღმერთო, ამას ოდნავი გამართლება მაინც აქვს.

ყერომი სწორედ გზაჯვარედინზე დაეწია მერიის გზირს. იქიდან ხეებს შორის უკვე მოსჩანს ბუსონადიანთ ფერმა.

— ალბერიკ, დამიცადე. — უძახის.

გზირი შესდგება. არაფერი აქვს საჩქარო. აქ უკვე ისმის, როგორ ეძახის ფელისი ქათმებს.

— ჩქარი სიარული იცი, — ფუბნება მოხუცი, — ქლოშინი ამივარდა.

— ვითომ? მე კი შეგონა, ნელა მივდიოდი, ასეთი ნაბიჯი მაქვს, ერთნაირი ყოველთვის.

— როგორ მიდის საქმე? — ეკითხება ყერომი.

— რომელ საქმეზე შეკითხები?

ალბერიკი თავს მიიბრუნებს და ნუშის ხეებს უცქერის.

— ჯუ-ჯუ-ჯუ! — იძახის სადღაც ხეებს უკან ფელისი...

— ეოზეკუსაგან კარგი ამბები მოგდით? — ეკითხება ალბერიკი

— სწორედ დღეს დილით მივიღეთ წერილი.

— ბედისწერაა. — ამბობს ჩუმად ალბერიკი.

— შენ რა... — გაუბედავად იწყებს ლაპარაკს ერომი.

— მე... ჰო, კიდევ ერთი!

— არტური?

— არტური.

— წყეულმც იყოს ბუნება!

— ბუნებას რას ერჩი? უნდა გეთქვა: წყევლა-კრულვა ჩვენ.

— წყეულმც ვიყოთ, თუ ასე გირჩევნია. მაგრამ ასე თქმას ჯარ დაჩვეული.

— არტური! რაღა სწორედ ის? ასეთ ვაჟაკს მეორეს ვერ ნახავდი, პატიოსანს; მერე რა მუშაკი იყო! რა მუშაკი! ამის შემდეგ, შენ ვინღა, რომ არაფერი ვთქვა!

— ეხლა თქმა რას გამოგადგება, ეს აღრე იყო საჭირო. ეჰ! ერომ, ეს ერთიხანია ჩემი ცხოვრება ცხოვრება აღარ არის, ყოველდღე ამ ქალაქ-დებს ვხედავ. ყოველ დღე! აქედან, იქიდან. პირველ ქალაქებში მედი-დური სიტყვები ეწერა: „სამშობლო! დიდების ასპარეზი!“... ვიცი... მერე-კ ჩვენთან ერთად დადიოდა. ახლა ამის სათქმელად ვის აუტოკდება ენა!? ასე, ყოველ დილით ვათვალიერებ, თუ ქალაქები არ არის, თავს ვეუბნები: „აი, საცაა მოვა, საცაა მოვა.“ მთელ დღეს ვკანკალებ. თუ ქალაქ-დები უკვე მოსულია, ყოველთვის თავს ისე ვგრძნობ, თითქოს სასაკლავო-ზე მივდიოდე. აი ასე ვმოულობ თითო-ოროლა გრძელს, ასე ვმოულობ ლუკმა-პურს. ასე ვმოულობ გამხმარ პურს, რომელიც გულს მირევს!

— წარმოუდგენელია, წარმოუდგენელი, გეუბნები. როდესაც ასე მივ-დივარ, ვიცი, რაც მოხდება. ხალხს შეჩვეული ვარ. ვიცნობ. ჩემ თავს ვეუბნები: „არსენთან მიდიხარ. აი შეხვალ: იქ დედა იქნება, ცოლიც ბა-კანთან. ვხედავ ყველაფერს ამას, როდესაც კარებს შევადებ, ცოლი მობ-რუნდება, რომ დაინახოს, ვინ შემოდის. და მე მხედავს, მე! ეს სწორედ ასე ხდება — შევდივარ მე...“

— საზიზღარი ბედისწერა!

— ოჰ, ერომ, ლანძღე ბედი, რამდენიც გინდა. თუნდა ხვალამდე... როგორ მოვიქცე, მე თითონ აღარ ვიცი. აი შევდივარ. აი დამინახეს. ვდგევარ მათ წინაშე, ისინიც დგანან ბალახით მწვანე ტუჩებით.

მერს ვუთხარი ეს. მიპასუხა: „ამასობაში, მეგონა, შეეჩვეოდით!...“

ამის შეჩვევა? არა, ეს შეუძლებელია, ეს იმდენად არაბუნებრივია, არაბუნებრივი.

ფელისი ქათმებს საკენქს უყრიდა. თვალი მოჰკრა. მისკენ მიმავალთ, ერთ წუთს შედგა, თვალნი ხელით იჩრდილა, რომ უკეთ დაენახა. ალ-ბერიკი იცნო. ერთბაშად ხელი გაუშვა სიმინდით სავსე წინსაფარს და გაფანტულ მარცვლებისათვის ქათმებმა ომი გამართეს. ქალმა სირბილით გადალახა მოჩხუბარი ქათმები და სახლში შევარდა.

ყეროში და ალბერტი, თავდახრილები, ბებრული ნაბიჯით უახლოვდებიან სახლს. შედიან. ქალი უკვე ყველაფერს მიხვდა. ნახევრად მაგიდაზე წაწოლილს, ცხვირპირი ფიცარზე მიუჭყლებია. მუშტებს მაგიდას ურტყამს:

— არა! არა! — გაიძახის ქალი.

ექვსი პატარა ბიჭია ფერმიდან, ერთიც გოგონა, მათზე ოდნავ უფროსი: „ხელმძღვანელი“.

მასწავლებელმა ქალმა უთხრა: „მარი, შენ ყველაზე უფროსი ხარ, ესენი გააცილე, ყური უგდე. რადგან, ხომ ხედავ, იმის შემდეგ, რაც მოშივიდა“...

— მე შივიყვანთ სახლში. — მოესმა ბავშვებს სკოლის მოედნიდან გასვლისთანავე.

— მე შენთან ერთად არ ვცხოვრობ, — უთხრა ალბერტმა.

— თითოეულს თქვენგანს თავთავის სახლში მივიყვან, — დააზუსტა მარიმ, — მე ყველაზე დიდი ვარ.

— აბა დამეტოლე, — სთქვა ალბერტმა.

— ჯერ თუ ვინმე სისულელეს ჩაიდენს, ვეტყვი მასწავლებელს, მერე მაგარ სილას გავაწნავ. პიერ, ნუ სტირი.

ასე აიარეს აღმართი ზეგანისაკენ. გზაზე ვინც შეხვდებოდათ, ხმამაღლა მიესალმებოდნენ: „დილა მშვიდობისა, ბატონო! დილა მშვიდობისა, მადამ!“ და ეს ძალიან აცინებდა ყველას.

შემდეგ მარიმ ალბერტს ორჯერ უთხრა:

— სილას გავაწნავ.

ასეც მოიქცა. ბიჭი ქლიავის ხესავით შეანძრია. ალბერტი ბინძურ სიტყვებს ამბობდა. გოგოებს ნაწნავებს უწეწავდა. სილა რომ იგემა, ძაღლივით დაჰკვესა თვალები.

— ასე. ახლა დაწყნარდები.

ზეგანზე რომ ავიდნენ, პატარა პოლმა წამოიძახა:

— ტულიპი, ტულიპი!

დაიწყეს სირბილი.

— ტულიპი!

— ზოლებიანი!

— წითელი!!

— ყვითელი!

იმდენი დააგროვეს, რომ იძულებული გახდნენ დამსხდარიყვნენ და ისე გაეყოთ. წვეწვანსაგან ყველას თითები გაუძმწვანდა. ანდრე თითებს იწუწუნდა. კიდევ სილის გარტყმა შეიქნა საჭირო.

— ვერ ხედავ, რომ საწამლაფია?

— ტკბილია.

ცხვირსახოციტ გაიწმინდეს თითები; თაიგულები გაიკეთეს და გზა სიმღერით განაგრძეს:

საყვარელო პატარებო
ლამაზო ტულიპებო

სიმღერას ფეხი ააყოლეს და გზის დიდი ნაწილი ასე გაიარეს.

მზე კაშკაშებდა. ღრუბელთა ჩრდილები მსხვილფეხა საქონლის ჯო-
ვივით მიდიოდა მინდვრებზე.

ხანდახან ჩრდილი გზაზედაც გადაივლიდა. მაშინ ჩამობნელდებოდა
ხოლმე. ერთი ან ორი დიდი წვეთი ჩამოვარდებოდა: მტვერში ტყაპანს
გაადენდა და იქ ბურთულად რჩებოდა. მაშინ პატარები ცხვირს ზევით
აიშვერდნენ, რომ ღრუბლისათვის შეეხედათ.

— შეხედე, როგორია!

— ცხენსა ჰგავს.

— ძროხას.

— თხას.

— ღრუბლის ზეს.

მზე კვლავ ჩნდებოდა, რადგან ჩრდილი ჩქარა მიდიოდა, არაფერს
დაგიდევდა, გორაკებს ზედ თავზე გადაუვლიდა, თითქოს თხუნელას სო-
როებიყო.

კიდევ დასხდნენ. ნარგიზებისათვის. მათ უკვე ჰქონდათ ნარგიზი, ტუ-
ლიპი, ია, ვარდგვირილა და ბალახი სიმწვანისათვის.

პატარა პოლს კელაპტარივით ეჭირა თაიგული, მჯდომარეთ გარს უვ-
ლიდა და მღეროდა:

— ომი! ომი! ომი!

გულიანად იცინეს მერცხლების გამო: ანტუანეტას ეგონა — ბუსხა-
ვით დავიჭერო. როგორც კი მერცხალი ჩაუჭროლებდა, პატარა ხელს მო-
კუმშავდა ჰაერში, თითებს რომ გაშლიდა, გაშტერებული რჩებოდა.

ამ დროს შორანელი ყერომი მოვიდა.

— რას აკეთებთ აქ? — იკითხა, — სკოლა?

ყველამ ერთხმად უპასუხა:

— სკოლა, სკოლა...

მარიმ აუხსნა:

— მასწავლებელმა გვითხრა: წადით, დღეს სწავლა არ იქნებაო, რად-
გან შეატყობინეს, რომ მისი ძმა მოუკლავთ. ჰო.

— აქ არის პოლ ბუსონადი? — იკითხა ყერომმა.

— აქა ვარ! — წამოიძახა პოლმა.

— წავედეთ, — უთხრა ყერომმა. — მომეცი ხელი, დედა გეძახის.
ყვავილები გადაყარე; წამო, ჩემო პატარავ!

— ჰო, — ამბობს ოლივიე, — ამ საღამოს ერთხელ კიდევ მინდოდა
უკანასკნელად თხები გამერეკა და შენც მენახე. ვერ გაიგონე, ამ დღით
რომ ვისტვენდი?

— როგორ არა, გავიგონე, — ეუბნება მადლენა, — სისხლი თავში ამივარდა, ახლაც ვგრძნობ, ვფიქრობდი: ნეტავ მიხვდეს მეთქი. სწორედ მაშინ, როდესაც უსტვენდი, მამამ წერილი შემოიტანა, უნდა წავკვიტხა. შენ კი უსტვენდი!

ბინდდება. ოლივიეს თხები ანუღლშია. მას ახლა ცისფერი დრაფის, ჯარისკაცის შარვალი აცვია, წვივებზე ტილო აქვს შემოხვეული. პერანგის ამარაა. აწეულ სახელოებიდან წითური ხელები უჩანს. კიდევ შერჩენია ხუჭუჭა თმა, რომელიც მოკლედ შეუკრეჭიათ. მადლენა ფეხებზე შემოხვეულ ტილოს უცქერის.

— რა დაგიხვევია, ცხენს მიგიგავს ფეხები.

— მოუხერხებელიც არის, — ამბობს ოლივიე.

— მადლენა, — მიმართავს იგი, — ეს უკანასკნელი სალამოა.

— უკანასკნელი სალამოა. — იმეორებს მადლენა.

— ახლა ვინ იცის, როდის...

მადლენა ოლივიეზე რღნავ დაბალია. ქვემოდან შესცქერის. წაბლისფერი თმა აქვს, რომელზედაც მუდამ დაფრიალებს ფრთასავით გაშლილი ქერა ქოჩორი, თვალები ისეთი აქვს, მთლიანად მოსჩანს მათში მადლენა. ახლა ამ თვალებში ცრემლია დაგუბებული.

— ჩემო მშვენიერო! — უთხრა მადლენამ.

ფუნთუშა ტუჩები აუთრთოლდა. ლოყაზე ცრემლი ჩამოუგორდა.

ფერდობზე ჩამოსხდნენ. თხების პატარა ზარების წკარუნი ისმოდა. ოლივიემ მადლენას ხელი დაუჭირა. პირდაპირ იცქირება სივრცეში და თვალებში ღრმად აქვს დაფარული ყველაფერი, რაზედაც ფიქრობს. ეს გულჩათხრობილი ადამიანი ყველაფერს თავის გულში ინახავს და თხელ ტუჩებს მხოლოდ მეგობრობისა და სიყვარულის სიტყვებისთვის ხსნის. შავ ხუჭუჭა თმას ქარი უთიბინებს.

— მადლენა, მინდა გითხრა... თუ გრძნობ, რომ მოცდა შეგიძლია, მომიცადე.

— ოლივიე, სხვანაირად შეუძლებელია. სხვები ჩემთვის არ არსებობენ.

— მინდა გითხრა, რომ ჩვენ არაფერი ვიცი... გახსოვს სალამო, ვაზლებიანი კალათა, როდესაც შენს ხელს შევებე... იმ სალამოს შემდეგ ჩემთვის ყველაფერი გადაწყვეტილია. შენთვის?

— ჩემო მშვენიერო, ჩემთვისაც გადაწყვეტილია... მარტო სურვილით საქმეს ვერ უშველი. სულ შენზე ვფიქრობ, ყოველთვის შენთანა ვარ. ვხედავ შენს თვალებს, ვხედავ შენს სიცილს. ვკოცნიდი ჩემ ხელს. რომელზედაც შენ მაკოცე. ამ ბოლო დროს, როდესაც შენ ბრიანსონში იყავი, მოვდიოდი იქითკენ, ვიცქირებოდი მთებისაკენ. ჩემთვის ვამბობდი: „იქ არის... მალლა... მალლა!“ ცა მოწმენდილი იყო, როდესაც იქიდან ქარი ჰქროდა, ვამბობდი: ეს მისი ქარია-მეთქი.

ასე ისხდნენ ბორცვზე. ოლივიეს მხოლოდ ხელი მოეხვია მადლენასათვის წელზე.

შემდეგ ვაჟმა თხებს დაუძახა, პატარა ფარას გზაზე თავი მოუყარა და გაირეკა წინ ფერმისაკენ. ნეკი ნეკზე გადაებათ და ფეხაწყობილად მიდიოდნენ. ძელქვების საზღვართან შეჩერდნენ. იქ გზა იყოფოდა: ერთი გარდეთისაკენ მიდიოდა, მეორე შორანისაკენ.

— ამ საღამოს, — ამბობს მადლენა, — ჩვენ, იულია, მამა და მე ფელისთან მივდივართ, ღამე უნდა ვუთოთ უგვაზო მიცვალებულს.

— დედაჩემიც მიდის, — ამბობს ოლივიე.

— შენც მოდი, — ეუბნება მადლენა, — მოდი, ერთხელ კიდევ გნახავ იქ.

— შუალამისას მივემგზავრები, — ამბობს ოლივიე, — ქვეითად; ბაბუასთან ერთად, რომელიც დურანსამდე მიმაცილებს.

— მოდი, — ეუბნება მადლენა.

— მოვალ.

ვაჟმა მიმავალ ქალს თვალი გააყოლა. მადლენა მობრუნდა, რომ გამოშვიდობებოდა, ხელი დაუქნია. ოლივიეს მანამდე არ მოუშორებია თვალი, სანამ მადლენა აყვავებულ მსხვილ ნუშის ხესა და საღამოს არ მოეფარა.

მშვენიერი ვარსკვლავიანი ღამე იყო. მსუბუქი, მაგრამ ძარღვიან ქარს ცა მოეწმინდა.

— ჯერ შენ შედი, — ეუბნება ბაბუა ოლივიეს დედას. — ოლივიე გარეთ დასტოვებს თავის ჯარისკაცის ჩანთას და ჯოხს. არ ვარგა მიცვალებულთან ცოცხალი ადამიანის ტვირთით მისვლა.

— ყველაფერი ეს იქ დასდე, ბზეზე, — ეუბნება ბაბუა: — ბოთლი დადგი, ჯოხი კი კედელზე მიაყუდე. წასვლისას ხელის ფათურით მივაგნებთ, ეს სხვა ნივთების მოძებნას გაგვიადვილებს.

ფერმის დარბაზიდან ჩამიჩუმე არ ისმის. ხანდახან თუ ვინმე ჩაახველებს.

— ახლა შევიდეთ.

დიდი დარბაზი ხალხით არის გაჭედილი. ყველაფერი გაუტანიათ: ბუფეტი, კარადა, ვარცლი; კედლებთან სწორზურგიანი სკამები ჩაუმწყვრივებიათ. ამ სკამებზე სხედან ცარიელ დარბაზში, კერა ჩაუქრიათ, ნაცარი მოუხვეტიათ და იქვე შუა ადგილას დაუგროვებიათ იმის ნიშნად, რომ ცეცხლი აღარ ანთია.

შუა დარბაზში სდგას გადაუფარებელი მაგიდა, სრულიად ცარიელი. მავიდის ოთხივე კუთხეში გრძელი ყვითელი კელაპტარი ანთია.

ყველა ზეგანელი აქ არის. ყველანი მოსულან: მოხუცი მამაკაცები, ქალები, ქალიშვილები, უძრავად სხედან უძრავ სკამებზე. ხმას არავინ იღებს. თითქმის სიბნელეში არიან. შესცქერიან ცარიელ მაგიდას და სანთლებს, რომელთა შუქი ეფინება მუხლებზე დაწყობილ ხელებს. ხანდახან ვინმე ჩაახველებს.

ფელისს შავები ჩაუცვამს. სამგლოვიარო ტანსაცმელი მუდამ გამზადებული ჰქვია განჯინაში: შავი ქვედატანი, შავი თეთრწინწკლებიანი

ზედატანი და თავზე წამოსახური შავი ირიბანა, რომელიც ერთბაშად აბეჩებს. მოსჩანს მხოლოდ ფელისის დაწითლებული ნამტირალევი და სიმწარით მოკუმული დიდი ტუჩები.

ჭვრივი კარებთან დგას და მომსვლელებს ხვდება.

— მონაწილე ვართ თქვენი მწუხარებისა, ფელის, — ამბობს ბაბუა.

— დიდად გმადლობთ, — უპასუხებს ფელისი.

პატარა პოლი მის გვერდით არის, საგარეო ტანისამოსში, გულზე დიდი ლურჯი ბანტი აქვს. მისთვის თმა დაუსველებიათ და გვერდზე გადაუვარცხნიათ.

— დიდად გმადლობთ! — ამბობს ისიც.

მოდიან და მოდიან ზეგანელნი. ისმის გარედან მათი ფეხის ხმა, საუბარი, ხოლო კარებს რომ უახლოვდებიან, ლაპარაკს სწყვეტენ, ფელისი უცდის კარებთან, გაშეშებული, ჩაშავებული. შემოდიან. ჭვრივი ხელს უწვდის.

— მონაწილე ვართ თქვენი მწუხარებისა.

— დიდად გმადლობთ!

— დიდად გმადლობთ! — ამბობს პატარა პოლიც.

შემოდიან, სხდებიან ფერმის დიდ დარბაზში გაცივებული კერის გარშემო, უძრავნი, მდუმარენი და ღამეს უთევენ მიცვალებულს, რომელიც იქ არ არის.

ფელისი მაგიდის კუთხესთან ჯდება. პატარა პოლიც დედის გვერდით პატარა სკამზე შესკუპდება. მისი ფეხები იატაკს ვერ სწვდება.

ბლედშოდელი მოხუცი მართა ადგა და ფელისს მიუახლოვდა.

— მარილის ქოთანს გაქვს? — ჰკითხა.

— ყველაფერი მზად არის, იქ, — და ფელისმა კერაზე მიუთითა.

მოხუცი მართა მიდის ქოთნისთვის. დაბრუნდა მაგიდასთან. გაჩერდა ფელისის მახლობლად, მხოლოდ მეორე მხარეს. ეს ორი ქალი უდგას თავთან მიცვალებულს, რომელსაც ღამეს უთევენ. ყველა რაღაცას მოეღოს... ხველას იკავენს. დიდი, მძიმე დუმილი მოიცავს ყველას...

— ჩვენ ღამეს ვუთევთ ომში დაღუპულ არტურ ამაღრიკის აქ არ მყოფ გვამს, — აცხადებს მოხუცი მართა. — დეე, ყველამ მეგობრულად შემოიკრიბოს ფიქრები იმის გარშემო, ვინც იყო მარილი დედამიწისა...

ქოთანში ხელს ჩაჰყოფს, პეშვით შუა მაგიდაზე მარილს გადმოიღებს და ერთად თავს მოუყრის. მერე კაბის კალთის ქვეშიდან გამოიღებს ზეთისხილის კურკებისაგან გაკეთებულ კრიალოსანს და მაგიდასთან დაიჩოქებს.

კვლავ მძიმე დუმილი ჩამოვარდება.

— ოჰ, ჩემო არტურ! რა ვაჟკაცი იყავი!

წამოიძახებს ფელისი და გაშეშდება. შავი ირიბანდან წინ იცქირება.

— ოჰ! ჩემო არტურ! რა ვაჟკაცი იყავი... მეუბნებოდი: თავს კარგად მოუარეო. ოჰ! აი ახლა შევიძინე ის, ვინც ჩემზე ზრუნავს და მანამდე იზრუნებს, სანამ არ მოვკვდები.

— დეე, ყველამ მეგობრულად შემოიკრიბოს ფიქრები იმის გარშემო, ვინც იყო მარილი დედამიწისა, — ბუტბუტებდნენ ზეგანელნი.

ოლივიე თვალებით მადლენას დაეძებს. იქ არის, მეორე მხარეს. მას შემოსცქერის. ოლივიე ხედავს, როგორ ატოკებს მადლენა ფუნთუშა ტუჩებს, თანაგრძნობას გამოსთქვამს. თვალებში ცრემლები უბრწყინავს. ორჯერ თითონ ოლივიემაც გაიმეორა:

— დეე, ყველამ მეგობრულად შემოიკრიბოს ფიქრები...

ახლა კი სდუმს. ქალ-ვაჟი ერთმანეთს უცქერის. ტუჩები მოუკუჟმავთ. ქალი ტირის, უსიტყვოდ, იქ, მოშორებით.

ოლივიე თავიდან ფეხებამდე ჯარისკაცის ტანისამოსშია გამოწყობილი. იგი განწესებულია, სადაც არის წავა. მადლენას რომ შეხედოს, მისი თვალი ცარიელ მაგიდას უნდა გადაეგლოს, მიცვალებულის მარილის პატარა გროვას, რომელიც სანთლებს შორის ბრწყინავს.

ვაჟს თითქოს ესმის, როგორ შრიალებს მადლენას კაბა, როდესაც ის ბალახში დადის. მე რომ ვყოფილიყავ ნათურა, ფიქრობს ოლივიე, ნათურა, ეს მაგიდა, ნეზვი—დამტოვებდნენ. ძალლი რომ ვიყო, დამტოვებდნენ. ძალლი რომ ვიყო...

— ოჰ, ჩემო საბრალო არტურ! — მოსთქვამს ფელისი. — ვერასოდეს ვეღარ განახავ. საშუდამოდ გამეგზავრე და არასოდეს აღარ დაბრუნდები. საწყალო, რატომ ახლოს არ ვიყავ, რომ შენთვის თვალები დამეხუჭა. საწყალო, სადღაც მიწაზე მოკვდი მარტო, მხეცივით, როდესაც შენი ოჯახი ყველაფრით სავსე იყო, და ასე მიყვარდი. სწორედ მაშინ, როდესაც ცხოვრებას ვიწყებდით.

— დეე, ყველამ მეგობრულად შემოიკრიბოს ფიქრები —

იქ, მოშორებით, ტოკავენ მადლენას ფუნთუშა ტუჩები. ეტყობოდა, რომ წარმოსთქვა:

— ოლივიე!

ბაბუამ ანიშნა. ოლივიე წამოდგა. სწორედ მაშინ, როდესაც სიჩუფე ჩამოვარდა, ფელისი ოლივიესკენ მიბრუნდა და ნამტირალევი თვალებით უსიტყვოდ შეხედა.

— ნახვამდის, დედა, — ამბობს ოლივიე.

— ჰო, შვილო, — თავის დახრით ემშვიდობება დელფინა:

ბაბუა და ოლივიე ფელისს უახლოვდებიან. ქალი ფეხზე დგება. ოლივიეს ხელს გაუწოდებს.

— ნახვამდის

ბაბუა ფელისს ხელს ართმევს.

— თქვენთან ერთად მეც ვწუხვარ, — ეუბნება ქვრივი.

— დიდად გმადლობთ! — უპასუხებს ბაბუა.

ოლივიე ყველას გადახედავს და ასე გამოემშვიდობება.

ირგვლივ ყრუ ქვითინი ისმის, იგონებენ წინათ წასულებს. ტირილში მოისმის სახელები:

— ჩემი საწყალი ჟანი!

— ბარტელემი!

— ანდრე! ჩემი საბრალო ანდრე!

— მშვიდობით ყველას! — ამბობს ოლივიე.

მადლენასაკენ გაიხედავს: ქალი იმისკენ მოიწევს აცრემლებული თვალებით:

ოლივიე გამოსამშვიდობებლად ხელს ასწევს და ზურგით კარებისაკენ იხევს.

— დეე, ყველამ მეგობრულად შემოიკრიბოს ფიქრები იმის გარშემო, ვინც იყო მარილი დედამიწისა! — კიდევ იწყებს მოხუცი მართა.

*

* * *

— ამოიღე ბოთლი, — ამბობს ბაბუა სიბნელეში, — დალიე. ოლივიე ბოთლს პირზე მიიყუდებს.

— მეც მომეცი, — ეუბნება ბაბუა.

— ახლა გავსწიოთ.

დურანს მიაღწიეს. ვაკეზე, ტირიფების იქით, მოსჩანდა სადგურის წითელი და მწვანე შუქი.

— მე აქედან დავბრუნდები, — ამბობს ბაბუა: — მოიცა, კარგად შემოგხედო.

მანთურა აანთო სიბნელეში გაიეღვებს პატარა მრგვალი შუქი და გამოჩნდება ორი ერთმანეთისაკენ გადახრილი სახე.

— გახსოვდეს, რაც გითხარი, — ეუბნება ბაბუა: — რაც საჭიროა, იმაზე მეტს ნუ გააკეთებ. მთავარი ის არის, რომ ცოცხალი დაბრუნდე.

სინათლე ჩაქრა. სიბნელეში დარჩნენ. მაგრა ჩაეკვრნენ ერთმანეთს.

და მაშინვე ოლივიეს ფეხის ხმა მიწყდა, რადგან რბილ გზას გაჰყვა. დამე ისეთი იყო, თითქოს არაფერი არ მომხდარიყოს...

პირველი წრე

ოლივიემ შემოსულს შეხედა.

ეს იყო საბარჯულოს ჯარისკაცი, მაღალი ტყავის საცვეთებით და ტალახით დამძიმებული. შემოვიდა ფარაჯის ფრიალით, ილლიაში ტირიფის სახრე ამოედო. ხელებს იფშვნეტდა.

— ბერტა! — დაიძახა. — იცი, გარეთ რა ცივა, რა ცუდი ამინდია!? სად დაიკარგა ის ქალი? მოიტა ცოტა მაგარი, ეი, ნათრევო!

ჯარისკაცი ღუმელს მოუჯდა. თავისი სქელი ბარკლები თითქმის შემოხვია. მაუდი აუბოლდა. წითური კაცი იყო, მთლად ბალნიანი, დიდლოყება, ქშინავდა, უღვაშებს იწუწნიდა.

ბერტამ არაყი მიუტანა. ჯარისკაცმა რბილ ადგილას ხელი ჩაავლო.

— ნერვიულია ბერტა, — სთქვა მან. — ნერვები და ძვალია, სწორედ ეს არის კარგი.

— თავი დამანებე, — შეუტია ქალმა.

ქალი ფრთხილად იკლავებოდა, არაყი რომ არ დაეღვარა. ჯარისკაცმა თავისი დიდი თავი ქალის თეძოებისაკენ წაიღო.

— მიყვარს, როცა ტლინკებს ისვრიან. თუ შენი ბრიგადირის გულსთვის იქცევი ასე, დამშვიდდი, ის დღეს გათენებისას ბარში უაიპარა.

— ღორია და მეტი არაფერი! აი ვინ არის ის. — სთქვა ბერტამ.

ქალმა თავი გაინთავისუფლა. ნაცრისფერი ტუჩები თითქოს დიდ დაღლილობას ცოხნიდნენ.

ჯარისკაცმა ოლივიეს შეხედა.

— შენი სადღეგრძელო იყო! — უთხრა და გადაჰკრა.

— რომელი ასეულიდანა ხარ? — ჰკითხა შემდეგ.

— შესავსებად მივდივარ.

— რომელ მხარეს?

— ველისაკენ.

ჯარისკაცმა ოლივიესკენ მიიწია. თვალი ჩაუკრა და სამზარეულოს გახედა, სადაც ქალიშვილი ჭიქებს წყალს ავლებდა.

— არ დაიჯერებ, — უთხრა ოლივიეს, — ხანდახან ასეთი ბუზღუნა ქალიც კი ცხოვრებას ამშვენებებს. მაგრამ აქაც კოხტა ბიჭობაა საჭირო. ჯერ საბარგულის უფროსი ჰყავდა, უნტერ-ოფიცერი, ახლა კი ბრიგადირი. ყოველთვის დაკავებულა... ხომ გესმის?

მოესმათ გაჭენებული ცხენის ფეხის ხმა. ჯარისკაცი წამოხტა და კარი გაღო.

— დომა! დომა! — დაუყვირა, შესდექ, შე ვირისთავო!

ის კი გაჭენებულ ჯორზე მჯდომი ხელებით რაღაცას ანიშნებდა და ბარისკენ უთითებდა. რაღაც სიტყვებს ისროდა, რომლებიც გზის ხმაურობაში იკარგებოდა. მის უკან ცარიელ ბიღონებს რაკა-რუკი გაჰქონდათ.

ოლივიე გარეთ გავიდა. სამიკიტნოს კარი მიიხურა და უკანასკნელად იგრძნო ზურგზე სითბო. საჭურველი ამძიმებდა.

— გავსწიოთ... — სთქვა თავისთვის, — დაღლილობა დაგსძლიოთ.

თან კასრის სალტის ოდენა ჰორიზონტი მიჰქონდა, იმას იქით კი ნისლი იდგა.

ვილაც მხედრები მინდორში უხმოდ მიდიოდნენ, თითქოს მისცურავენო, ჯერ რუხად მოსჩანდნენ, შემდეგ შავად, შემდეგ ისევ რუხად, ბოლოს უეცრად ჩამოშვებული ნისლის განიერმა საფარმა უჩინარი გახადა ისინი, ბრუნებდადარებული ორთავალა ურმები მიგორავდნენ. ქარისაგან ზურგი ებერებოდათ. დაკლავილ გზაზე ველოსიპედისტები კალიებივით დახტოდნენ.

გზის ორივე მხარეს, ალბათ, სწორი და უდაბური მინდვრები იყო. ისმოდა როგორ ჩიფჩიფებდა თავისთვის ტალახი. იქით, სიღრმეში, შეიძლება, სოფლებიც იყო. სქელი ყავის სუნი მოდიოდა.

ნისლს გადაღმა, თითქოს მღელვარე ზღვა გუგუნებდა, ყრუდ კვნი-
სოდა დედამიწა უზარმაზარი საბარგულების სიმძიმის ქვეშ.

ჩაიქროლა არტილერიის ბატარია, იგი ნისლს მიაპობდა.

ოლივიე თხრილში ჩაცურდა. ტომრის სიმძიმე მხარში დანასავით
ჩაერქო.

— მურტალნო! — დაიდრიალა.

უკვე შორს წასული ბატარია თავის რკინის მუხლებზე დახტოდა, სად-
ღაც წინ, ნისლის ნაფლეთებში, რომლებიც ყუმბარის ყუთებს, ურმის
თვლებს, არტილერიის ტებს და მათარახებს მიჰკროდა.

ერთიხანია უკვე ნაკელის ძლიერი სუნი იგრძნო. ისმოლა ჭიხვინი,
პარკის ცხენების ფეხის ბაკუნი, ადამიანთა ხმა, ყვირილი; დარბილებულ
რკინას ურო ურტყამდა, გრდემლზე რაკუნი გაჰქონდა; ხვედები ხის პა-
ლოებს მწყობრად ეცემოდა. მინდვრების რბილ ტალახში უფხოდ მიმა-
ვალ ოთხთვალა ურმების ღერძების ჭრიალი ისმოდა.

უეცრად წითელი ალი ამოვარდა. ბოლითა და ნისლით მობურვილი
იგი სქელ ჰაერში ძალიან მალლა ხტებოდა. იქ წითელ გუნდად შეკრუ-
ლი რჩებოდა, მუხლებთან ნიკაპმიტანილი, შემდეგ წყნარად ისევ დედა-
მიწაზე ფეხებს უშვებდა, თითის წვერებს დაჰკრავდა და კვლავ ცაში
ავარდებოდა. მის გარშემო მსხვილი შავი მარწყუხებით ხალხი დარბოდა.

— ასწიეთ, ასწიეთ! ქვემოდან ამოსდევით მაშები. ყველამ ერთად,
ყურადღება, აბა, ჰა!

ამოიღეს ცეცხლიდან თვალის გაწარვარებული სალტე და წაიღეს
კვამლსა და ნაპერწკლებში.

ცეცხლმა ცეკვა შესწყვიტა. ცისფერ მსხვილ ხელებს მიწაზე აფათუ-
რებდა.

მიჯნის ბოძი ტალახით იყო დაფარული. კაცი ვერ გაიგებდა, წინ
ველი იყო თუ არა, და რა მანძილი რჩებოდა იქმდე.

ოლივიემ ტომარა სველ ბალახზე დაუშვა.

ნისლი ოდნავ შეთხელდა. თითქმის არაფითარი ხმაური არ ისმოდა,
მხოლოდ დედამიწა კენესოდა და ალვის ხე თავის ფოთლებს აშრია-
ლებდა.

მინდვრებს ყოველ მხრივ განიერი ბრტყელი ფრთები გაეშალათ.

ის კაცი იქვე იყო, მინდორში. დროგამოშვებით შეჩერდებოდა, ირ-
გვლივ იცქირებოდა, შემდეგ კისერგაწვდილი მიდიოდა წინ, სადღაც.

პატარა ხეს მიუახლოვდა. დახედა. მისკენ დაიხარა. ხელი შეახო. ეფე-
რებოდა ხის მთელ ტანს, თან გულდასმით ათვალთვრებდა.

ეტყობოდა თავისთვის ჩუმად რაღაცას ლაპარაკობდა, თავს ნელა აქ-
ნევდა, თითქოს ამბობდა: არა, არა-ო!

— ეი! — დაიძახა ოლივიემ.

კაცმა თავი ასწია და გამოხედა. ერთხელ კიდევ შეახო ხელი ხის მთელ ტანს და ამის შემდეგ გადასწყვიტა ოლივიესთან მისვლა.

— არტილერისტი ხარ? — ჰკითხა და გზაზე გადმოვიდა.

— არა, — უპასუხა ოლივიემ.

— მაშ საბარგულიდან იქნები?

— არა, — მიუგო ოლივიემ. — მეონი 140-იდან უნდა ვიყო.

— 140, 140? — გაიმეორა კაცმა ყრუ მუღერი ხმით, რადგან მთის კილოზე ლაპარაკობდა. — მაშ ჯორს ხეზე შენ აბამ?

— არა.

— ეგ არ უნდა ჰქნა, განა არ იცი?

— გეუბნები, არ შიქნია, ეს-ეს არის მოვედი.

— კარგი, მაგრამ მაინც ეს არ შეიძლება, არა! რამდენი ხანია, ამას ვამბობ, მათ კი ეს მხოლოდ სიცილს ჰგვრის. შენც გეცინება?

— არა, — ეუბნება ოლივიე. — არა! მეც ვიცი, რომ არ შეიძლება: ჯორი ქერქსა სჭამს.

— მაშ იცი, იცი?!.. — სთქვა გაკვირვებულმა კაცმა.

მას წყალივით ანკარა, თითქმის უძრავი თვალები ჰქონდა. მისი გამოხედვა გულის სიღრმეს სწვდებოდა.

— ჰო, ვიცი. — უთხრა ოლივიემ.

— მაშ მომეცი ხელი, ჩემო ბიჭიკო, — მიმართა კაცმა.

ეს უიარაღო ჯარისკაცი იყო, მოკლე ხალათიანი, ყვითელ ქაშაშემორტყმული. მიძიმე გულმკერდს რომ შეარხედა, აირწინალის კოლოფი თედოზე სცემდა.

— რა გვარი ხარ?

— შაბრანი, — უპასუხა ოლივიემ.

— მე, რეგოტაზი ვარ, — სთქვა კაცმა, — მეც 140-იდანა ვარ.

ხალათის მაგარ საყელოზე ქიმიურ ფანქრით ნომერი ჰქონდა აღნიშნული.

— მეც იქიდანა ვარ, გეუბნები. ცოტა გავისეირნე. ახლა უკან ვბრუნდები.

ერთად გასწევენ. ველი აქედან, ალბათ, ათი კილომეტრის მანძილზე იქნება.

გზაზე ნიავს ხისა და სოკოს სქელი ძლიერი სუნი მოჰქონდა.

მარცხნივ, იქვე გზასთან მეორე ბანაკი გუგუნებდა. ცხენი ჭიხვინებდა და ნალს ფიცარს ურტყამდა.

— ოჰ, ოჰ! მოუჭირე ლაგამი, — გაჰკიოდა წვრილი ხმა. ლაგამს ჩხრა-ჩხური გაჰქონდა. მეტუკემ ორჯერ თუ სამჯერ დასცა საყვირი. მელოლე დაკვრას სცდილობდა, მაგრამ ჯოხები ერეოდა.

— ოჰ, ოჰ! მოუჭი, მოუჭი.

ფეხის ხმაზე ეტყობოდა, რომ ცხენთან ორი თუ სამი კაცი იყო.

— მოუჭი ხახას, — ჩუმიად სთქვა რეგოტაზმა, — კიდევ რას გინდა მოუჭირო?

ცხენი ახლა ნაწყვეტ-ნაწყვეტად ჭიხვინებდა. მუცელში ფეხს სცემდა, რომ გაეჩერებინათ.

ნისლში აბოლებული დიდი წიფელა გამოჩნდა. ფოთლებზე წყალი ეცემოდა. მოისმოდა ფეხების ტყაპუნის ტალახში. იქ, ბალახში ნაკადული მიჩხრიალებდა.

ტყე იყო მათ წინ გადაშლილი, მძიმე ბნელი ტყე, რომელიც ჩუმად იღრინებოდა.

შესდექ! — ამბობს რეგოტაში, — ეს ხომ ტყეა, ბიჭიკო, მოიხსენი შენი ტომარა, მომეცი. წამოგიღებ. მომეცი შენი ტომარა, თორემ ამაღამაც ვერ დავბრუნდები. ჩემთვის, — განაგრძო რეგოტაშმა, თან მხრებზე ტომარა მოირგო, — ეს აუცილებელია, რომ გზას არ ავცდე. დაჰყნოსე ცოტა. გრძობ ამ სუნს? მოიცა... გესმის, გესმის! აი იქ, იქ.

ბუჩქებში რაღაც ნადირი გაინაბა, შემდეგ ხმელ ფოთლებში გაიქცა.

— მელაა, გეუბნები... ყური დაუგდე, რა ხმაური ასტება. გეუბნები, ეს რაღაცის ნიშანია, ბიჭიკო. მე მხრებზე ტვირთი მჭირდება: ეს ჩემ ნაბიჯს ანელებს და გზას მაკრავს. შენს გვერდით ვრჩები და ასე ვბრუნდები; უამისოდ, ჩემს თავს კარგად ვიცნობ, ისევ ბალახისაკენ გადავუხვევ.

ჰაერი დაიწმინდა. ფოთლებს იქით ცხოველის მოხაზულობა გამოჩნდა. აწყვეტილი ცხენი ტალახში ხის პალოს მიათრევდა. მოწმენდილ დღეში რაღაც მოცისფრო სინათლე იყო.

ქარისაგან დაფლეთილი ნისლი იფანტებოდა.

— მურტალნო! — სთქვა რეგოტაშმა.

ტალახში ქერქის დიდ ნაფლეთს ათვალეირებდა.

— ხედავ, ეს მურტალნი ხეებს რას უშვრებდინ?

ტომრის მოხსნა დააპირა, მაგრამ გადაიფიქრა.

— არა, სთქვა, — გავსწიოთ, ბიჭუნავ!

ხალათის სახელოები გადაიწია, პერანგის სამაჯურის ღილები გაიხსნა და ტიტველი მკლავები გამოაჩინა.

ხელი დიდი ჭრილობისაგან დასახიჩრებული ჰქონდა.

რაც უფრო ღრმად შედიოდნენ ტყეში, მით უფრო მეტი სიწყნარე იყო: საბარგულების ხმაური, რომლისგანაც დედამიწა ზანზარებდა, და ცის გრიალი ტყეში თანდათან მიყუჩდა. ისმოდა მხოლოდ ტოტების რხევა, შორეული ყეფა, მამლების ყვირილი, წყლის წვეთების დაცემა და ნისლის მსუბუქი გაშრიალება ფოთლებში გავლის დროს. ჩიტი გალობდა, ფრთას ფრთას სცემდა, ფოთოლი ვარდებოდა და მისი სხვა ფოთლებზე დაცემის ხმა მოდიოდა. ტყის ტოტებგაშლილი დიდი მკერდი ნელა ადიოდა და დადიოდა.

ხანდახან გზის მარჯვნივ ან მარცხნივ ვიწროდ გაჩეხილი ბილიკი გაიხსნებოდა პირდაპირი, თითქოს წალდის ერთი მოქნევით გაუჩეხიათო, და ნისლისაგან გათეთრებულ ტვერთა სივრცეში იკარგებოდა.

რეგოტაშმა ნაბიჯი შეაჩერა.

— მიტხარი, ბიჭიკო, შენ ხომ გგონია, რომ მე გიჟი ვარ?

— არა, — უპასუხა ოლივიემ.

ადამიანს შეხედა: მის ნათელ თვალებში შიში იხატებოდა და ცდილობდა ოლივიეს თვალებში ამოეკითხა ის, რაც სიტყვებს იქით იმაღლებოდა.

— არა, არა გგონია. შენ გალაპარაკე, თორემ მეც შენსავით ვფიქრობ. მეც მიწის მუშა ვარ, მეც. ჯერ კიდევ შენსავით ხნიერი არა ვარ, მაგრამ მეც ვერკვევი ბევრ რამეში. მხოლოდ ჩვენ შეგვიძლია ამის გაგება, რეგოტაზმა ამოიხსნა და გზა განაგრძო.

— ეს მეტისმეტია, ბიჭიკო, ჩემთვის, — ამბობს, — და შეიძლება შენთვისაც მეტისმეტი გახდეს, რადგან, თუ გინდა მათქმევინო, ეს ბოლოს და ბოლოს აუტანელია; შენთვისაც აუტანელი გახდება. ამიტომ ხანდახან ჩემს თავს ვეუბნები: „ემილ, გიჟი ხარ!“ სად გაიქცევი, ხომ გესმის? სად გაიქცევი, როდესაც შენი ხვედრი ასეთია და ეს ხვედრი კიდევ ათქვედება? გულში ვამბობ: არა, არა! მეტი არ მინდა, მეყოფა, ამის ზიდვა აღარ შემიძლია, მეტის ატანა აღარ შემიძლია, მე მხოლოდ ადამიანი ვარ. და მაინც სულ მტვირთავენ და მტვირთავენ. გვეყოფა მწუხარება! გვეყოფა მწუხარება! გესმის? თავი როგორ დავაღწიოთ?

ტირიფი შიშიმ ნამს ნელ-ნელა აფრქვევდა ბალახზე...

— ათეულში ჩემთან არიან ფრედერიკი და ლუი ბუტი და ზევრე სხვა. იქ კიდევ სამიკიტნოში, რამდენიც გინდა; მაგრამ თუ გინდა, გითხრა? გეტყვი, ვატყობ, გამიგებ: გულდამძალი ხალხია. და ეს არც მათი ბრალია. შეიძლება, წინათ ნათელი გზით მიდიოდნენ. შეიძლება ხანდახან მთვრალივით გზას ასცდებოდნენ, მაგრამ მაინც თავიანთი გზით მიდიოდნენ. ახლა კი გულდამძალი ხალხია, და უბედურება ის არის, ბიჭიკო, რომ ისინი ცუდი კაცები არ არიან. არა, მაგრამ თუ მათთან დიდხანს დარჩი, შენც წახდები. არ ვიცი, გითხარი თუ არა: მე ხის მჭრელი ვიყავი მალაი მთის ტყეში; ისეთ საჩხვში, სადაც ტყის მცველები არ არიან; იქ თუ კაცს გონება და თავშეკავება არა აქვს, შეუძლია სრულიად დაუსჯელად მთელი ტყე გაჰკაფოს. მაგრამ ადამიანს გონება და თავშეკავება აქვს. და ასე ვუთხარი ჩემ თავს: ეს ხეები?

კურდღელმა ორი ნახტომით გზა გადასჭრა.

— ეს იმ დღეს დაიწყო, ვაშლის ხეებქვეშ რომ ვიყავი: ბალახში საბანზე ვიწექი. ტოტის ზედა ნაწილს ღია ფერი ჰქონდა, ქვედა ნაწილი კი სულ გაშავებულიყო სინესტისაგან.

ვერდენის მხარეს დიდი გუგუნე და ხმაური იყო. ყავისფერი სიბნელე ხანდახან უეცრად ალი ავარდებოდა, როგორც ნახშირის საწვავ ორბოდან. ამბობდნენ, ხელახლა სალაშქროდ გვგზავნიანო. სწორედ ამ დროს ლუი დამთვრალიყო და ცოლის სურათი დაეხია, შემდეგ თავისი პატარა გოგონასი, ნაკუწებად ქცეული სურათები გადაეყარა და ეთქვა: „ჯანდაბას ყველაფერი“. კარებთან აყუდებულა, ჟაზროდ, მტირალი, ბინ-

ძური. ხომ გითხარი, რომ ტოტს ღია და შავი ფერი ჰქონდა მეთქი შექ-
დევ ტოტი ზევით უხვევდა და დღის სინათლეზე გადიოდა.

ამ ხეს ექვსიოდე ფოთოლი ძლივს შერჩენოდა. ასეთი მცირე ტვირ-
თილა დარჩენილიყო ამ უზარმაზარი ხის ტანზე.

ის ხმადებლა ლაპარაკობდა. ტომრის სიმძიმისაგან სუნთქვა უჭირდა.

— თამბაქო გაქვს? — შეეკითხა. — მომეცი ჩიბუხისათვის.

— თუ გინდა, მთელ შეკერას მოგცემ! სამი მაქვს ჩანთაში.

— მეც უნდა მქონდეს იქ, ზემოთ, მარსელს ჩემთვის უნდა გადაედო.
გულშინ არიგებდნენ. ხომ იცი, ორი დღეა, რაც წამოვედი.

— მერე, არ დაგსაჯეს?

— არა, მიცნობენ. უთქვამთ: „რეგოტაზი?“ „ჰო, ის გიყი“. „როდე-
საც დაბრუნდება, გამომიგზავნეთო“. მეტი არაფერი. უკანასკნელად აი
აქ გამკრა რაღაცამ (მკერდზე ხელი დაიდო), თითქოს გორაკის მეორე
მხრიდან მეძახიანო. „ჰო“, ვუპასუხებდი. „ოჰ! რეგოტაზ“, — მეთუხუბო-
და. — „ახლა უფრო ცუდად არის საქმე“. მაშინ წავედი იქ, სადაც არა-
ვინ იყო. იქ, გაჩვენებ, საყდრის უკან. ვაგუსწორდი იმ ადგილს, საიდა-
ნაც ხმა მოდიოდა და ვუპასუხე: „ჰო, აქა ვარ, ჰო, ჩემო მშვენიერო
ტყეო, აქა ვარ! რა გინდა ჩემგან, ჩემო მშვენიერო? ჰო, აქა ვარ“. და
მუდამ მესმოდა მისი ძახლი: „რეგოტაზ, რეგოტაზ, ემილ!“ დილით, მი-
მავალ ოთხთვალაზე შევხტი. ამაზე მეტი ნისლი იდგა, ვიდრე ახლა. ბიჭი,
რომელსაც ცხენი მიჰყავდა, არ ჩქარობდა. ორი მეტრის მანძილზე არა-
ფერი მოსჩანდა. ჩემი გული თანდათან იკურნებოდა.

„რეგოტაზ!“ — მეძახოდა იგი მუდამ.

„ჰო, მოვდივარ, ხომ გითხარი“.

უეცრად ბიჭმა მუხრუჭი მოსწია და ოთხივე თვალი შეაჩერა. გაშტე-
რებული იცქირებოდა. ეს იყო დიდი, ზორბა ტანი, გზის გასწვრივ გა-
წოლილი: „ძველო, — მითხრა, — რა არის იქ ჩვენ წინ?“ „მე უკვე მო-
ვედი“ ვუპასუხე, გულში კი ვაზბობდი: „ჰო, ჩემო მშვენიერო, მე აქა
ვარ“.

„გასწი“, — ვუთხარი ბიჭს, — „გასწი, ნუ ღელავ. ეს ტყეა“.

ბილიკს დავადექი და ტყისაკენ გაესწიე.

ტყის ბოლოს უახლოვდებოდნენ. დღე განათდა. ქართან ერთად რუხი
ფართო სინათლე დაჰქროდა. ხეებს იქით ბალახის ზღურბლი მოსჩანდა,
შორს კი, სიღრმეში გაგრძელებული გორაკი.

ამ სინათლის კარებში ხმაურობა იჭრებოდა, რომელიც ტყეს დაეხმო;
დიდი საბარგულის გუგუნე, ცის ზანზარი, ყვირილი, ძახილი, — და ყვე-
ლაფერი ეს ყოველ ნაბიჯის გადადგემაზე ახლოვდებოდა, ცხლად სუნ-
თქავდა, პირდაღებული ნადირის ხახსავით.

მოულოდნელად ტყეს გასცდნენ.

ქვემოთ, ხევში, დიდი სოფელი იყო, აქერცლილი, მინდვრებში
ბრტყლად გაჭიმული. ხალხი ფუსფუსებდა. ალვის ხეებქვეშ, მკვდარი
არხის ნაპირზე ავტომობილების გრძელი საბარგულები ქშინავდნენ. ერთი

პატარა ორთქლმავალი ბზის ზვინებს შორის ვაგონების კუდს ანძრევდა; ნერვიულად პატარა ფეხებს ატრიალებდა, ხტოდა, სტვენდა, ბალახებში იფურთხებოდა. მეორე ორთქლმავალი ხის მასალით დატვირთული ვაგონებით მშვიდად უცდიდა პირველს და დროგამოშვებით დინჯად სტვენდა.

ბრეზენტგადაფარებული ფურგონების საბარგული ნაბიჯით მიდიოდა გორაკის თხემით მიმავალ შარაზე. ქვედა გზაზე მწყობრად მიდიოდა ჯარისკაცთა რაზმი. მან უკვე მიაღწია სოფლის ქუჩას. სოფელში საყვირების ხმა გაისმოდა. სახერხი მანქანა ლალ სიმღერას ამბობდა, მუშაობის დროს ორხმიანს, მძიმეს, ხოლო მუშაობის შედეგ, როდესაც ხერხის პირი თავისუფლად დასრიალებდა, — ერთხმიანს.

იდგა მოჭრილი ხეებისა და ნახერხის მკაფე სუნი და რაღაც საექვო სიტყბო, რომელიც დამბალივით ედებოდა ენას...

ტყისაკენ მსუბუქი ავტო წამოვიდა: წითელი ჯვრის ავტომობილი იყო, ძალზე დატვირთული. მან სწრაფად ჩაიქროლა, გამოჩნდა მწოლარე დაჭრილთა ფეხსაცმელები.

ფერდობზე ერთი ავტობუსი წვალობდა. ოლივიე მობრუნდა და თვალი გააყოლა. უკანა ბაქანზე ეკიდა გატყავებული და სისხლიანი ხარის მთელი მეოთხედი, რომელსაც ტალახის შხეფები ხვდებოდა.

— ხედავ, ჩემი ხეები, — სთქვა რეგოტაზმა, — ხედავ, ბიჭიკო?

სახერხის წინ, ჯერ კიდევ ქერქგაუძრობელი, ფოთოლმერჩენილი, წვრილტოტებიანი ხეები ეყარა.

— აბა შეხედე ერთი...

ტალახში ეგდო მუშტის ოდენა ხორცის ნაჭერი, შავ-წითელ სისხლში მოსვრილი. ბოჭკოებზე პატარა თეთრი ლორწო მოჰკიდებოდა. საღ გვერდზე კიდევ შერჩენოდა მიწებებული დოლბანდის ნაჭერი.

ოლივიემ ტყისაკენ გაიხედა. იქიდან მსუბუქი სანიტარული ავტომობილისა და ავტობუსის ძრავების გუგუნე მოისმოდა. ოლივიე ხარის ხორცის დიდ ნაჭერზე ფიქრობდა.

— შეიძლება ადამიანის ხორციც იყოს, — სთქვა რეგოტაზმა. — შეიძლება. განა გასაკვირია, რომ ეს ნაჭერი საკაციდან გამოვარდნოდა ნაკუწებად ქცეულ ადამიანს, რომელსაც საკუთარი ხორცი გზაში ებნევა საკაცის ქანაობაში, ხომ მიხვდი?..

და რეგოტაზმა თავისი ზორბა ტანი სანიტარულ ავტომობილივით მარჯვნივ და მარცხნივ დაარწია.

თარგმანი ფრანგულიდან ირ. ქავუარაძისა.

ბოშები

ხმაურებით ბოშების ურდო
 ბესარაბეთის ტრამალებს სერავს,
 დღეს მდინარესთან ბინა აქვთ მყუდრო,
 დაძონძილ კარავს ანათებს კერა.
 მზიარულია აქ ღამის თევა
 და ღია ცის ქვეშ სიზმრები კარგი;
 ურმების შორის ბანაკი თბება
 გადახურული ძველი ფარდავით.
 ანთია ცეცხლი; ოჯახი აქვე
 ამზადებს ვახშამს და ტრიალ ველზე
 აბალახებენ ულაცებს ნაქებს,
 ნაჩვევი დათვი ნებიერობს მზეზე.
 უდაბურ ველებს ავსებს ხალისით
 მშვიდობიანი დიასახლისი,
 ახალ მგზავრობას მუდამ რომ ელის,
 ბავშვთა ცელქობა დასაძრახისი
 და რაკა-რუკი სამგზავრო გრდემლის.
 აჰა დაეცა ბურუსი არეს,
 თითქოს სიზმარი მიდამოს ნებავს,
 მხოლოდ ველების სიჩუმეს არღვევს
 ცხენთა ჭიხვინი და ძაღლის ყეფა.
 სუყველგან ჩაჰქრა კერაზე ცეცხლი,
 მხოლოდ მთოვარე ლაქვარდში ათევს,
 ცის სიმაღლიდან სხივები ვერცხლის
 მყუდრო ბანაკზე ფანტავდა ნათელს.
 მოხუცს უხდება დღეს ღამის თევა,
 ის ჩამომჯდარა კერიის პირად,
 უკანასკნელი ნაკვერცხლით თბება,

შორეულ ველებს გასცქერის ხშირად,
ღრუბლებს გაწოლილს უცნაურ მთებად.
მისი ნორჩი და ძვირფასი ქალი
დღეს სასეირნოდ წავიდა მარტო,
მას თავისუფლად ნაფარდი ართობს,
ის მოვა, მაგრამ მზის ჩაჭქრა ალი
და მალე მთვარე დასტოვებს ზეცის
ღრუბლებს, გაწოლილს შავად გარშემო.
ზემფირა სად ხარ? ძლივს ბუუტავს ცეცხლი,
ცივდება მამის მცირე ვახშამი.

* *

უცებ გამოჩნდა, ზემფირას ახლო
ის ხედავს ჭაბუკს იერიით თამამს;
მოხუცს ასეთი ბოში არ ახსოვს;
და ქალი ამბობს: ძვირფასო მამა,
ვპოვე კურგანთან ეს ვაჟი ნორჩი
და დავპატიჟე კარავში იგი,
როგორც მოითხოვს წესი და რიგი;
ამას სურს გახდეს ჩვენსავით ბოში;
კანონი დევნის, როგორც მზაკვარი;
მე შეგობრობა მინდა ამისი;
ალეკო ჰქვია; ეგეც მზად არი
წამომყვეს ყველგან დიდი ხალისით.

მ. ა ხ უ ც ი

კარგია... დარჩი და წახვალ დილით,
იგემე ჩვენი კარავის ჩრდილი,
და ან სულ დარჩი, ვიცხოვროთ ერთად,
მზად ვარ, ჭაბუკო, შენთან ვიარო,
პურიც და ბინაც გაგიზიარო,
შეგვეჩვიე და მიიღე ყველა:
ეს სიღარიბე, ნაფარდი ველად.
ხვალ ჩვენი ურმით დავტოვებთ ბინას,
როცა იელვებს ცისჭარის მნათი.
საქმეს აირჩევ, რომელიც გინდა:
გინდა იმღერე, გინდ სჭედე რკინა
და ან კარდაკარ იარე დათვით.

ა ლ ე კ ო

მე ქრჩები,

37

ჩემი იქნება, ვიცი,
მას ვინ წამართმევს და განმარიდებს?...
მაგრამ მთოვარე სხივებს ვერ ისვრის,
ჩავიდა, ველი დაჰფარა ნისლით,
და უნებურად ძილი მარინდებს...

გათენდა. ნელა მოხუცი დადის
ამ გაყუჩებულ კარავის ირგვლივ.
„ზემფირა! ადექ, სხივები მარდი
თავზე დაგვნათის, დრო არის იგივე
ადგეს, დასტოვეთ ვნების ლოგინი“.

ხალხი იღვიძებს, ძილს ართმევს თავსა,
კარვები მოხსნეს, არ სურთ ლოდინი,
ყველა მზად არის გაუდგეს გზასა;
დაიძრენ, ურთი-ერთს აწვდიან ხმასა.
მეზავრთ უნაპირო უდაბნო უმზერს,
ვირებს ჰკიდია კალათი ზურგზე,
სად მხიარული სხედან ბავშვები.
მიჰყვება ბავშვებს ცოლ-ქმარი უკან,
ცირები, ვაჟნი შავულვაშებით
და ვილაც ბოშურ სიმღერას უკრავს.
დათვის ღრიალი და მისი ჯაჭვის
მოუთმენელი ისმის ხმაური,
დიდი, პატარა ტიტველა არი,
სხეულს ვერ ჰფარავს ფერადი ჩვარი,
ძაღლის ყეფაა, აურ-ზაური
ჭრიალებს ღერძი, სტვირი დუდუნებს,
არევ-დარევა, ღარიბი ხედი,
ეს აღტყინებით აღსავსე ხვედრი
ისე არა ჰგავს ჩვენს ვნებას დუნეს,
ეუცხოვება ჩვენს ყოფა-ადათს,
როგორც მონების სიმღერა სადა.

ველებს გადაშლილს, ველებს უდაბურს
უცქერის ვაჟი, ეხვევა სევდა,
და ვერ იძიებს და ველარ ბედავს
მოხვდეს კაემნის მიზეზს უცნაურს.
მასთან ზემფირა დგას და ის არის
ქვეყნის მცხოვრები თავისუფალი.
მზე მიდამოებს სხივებით ავსებებს,

ეხება მიწას შუადღის რულე,
მაშ რადა ტოკავს ჭაბუკის გული
და რა დარდები აღონებს ასე?

ჩიტუნის აცალევიტ,
მძიმე შრომას გულს ვერ უღებს.
არ აკეთებს გაწვალებით
საუკუნოდ გამძლე ბუდეს.
ლამით შტოზე თვალებს ნაბავს,
როს იფეთქებს დილის სხივი,
ჩიტი უსშენს ღვთიურ ამბავს
და ფართხალით ტკბილად სჭყვივს.
გაზაფხული ტურფა დროა,
ზაფხული სხივს აციალებს,
ავდარიც და წვიმაც მოაქვს
შემოდგომას ნაგვიანვს.
მოდის სევდა, მოდის ფიქრი,
ჩიტო ჩვენთან დაიცადე,
თბილ მხარეში მთების იქით
ის მიფრინავს გაისამდე.

მასაც, უდარდელ ფრინველის მსგავსად,
არ ჰქონებია სახლკარი არსად,
მულამ დევნილი საზღვრების იქით
არ ეჩვეოდა არაფერს იგი,
გზა ჰქონდა ხსნილი მთაში და ბარად,
ყველგან შეეძლო გათევა ღამის
და დილიდანვე ყოველი წამი
უტარებია ღვთის ანაბარა.
და მის ცხოვრების უდარდო სუფრას
ვერ აშფოთებდა ცხოვრების შხამი...
უმზერდა ზოგჯერ დიდების ვარსკვლავს,
ხიბლავდა მისი უცხო ბუნება,
ზოგჯერ სტუმრებად მისულან მასთან
გულის ხალისი და ფუფუნება,
რომ ირხეოდა ღრუბლების ფარდა,
ემუქრებოდა მარტოხელს მეხი,
ის უდარდელად უმზერდა ავდარს
და არც ლაყვარდის ხიბლავდა ეშხი.
სცხოვრობდა ასე: ბედი არ სწამდა
უსინათლო და ძულვისა ღირსი,
მაგრამ ო, როგორ სტანჯა, აწამა
ვნებამ მორჩილი არსება მისი;

როგორი დულდა მრისხანე ტალდა,
გადაიტანა ტანჯვა რამდენი!
განა დიდი ხნით დაწყნარდა ახლა,
ის გაიღვიძებს, დაიცადენით.

ზ ე მ ფ ი რ ა

ო, ძეგობარო, მითხარ თუ ნანობ
მას, რაც დაავდე შენ სამულამოდ?

ა ლ ე კ ო

მე რა დავავდე?

ზ ე მ ფ ი რ ა

მე ამას ვამბობ:
ხალხი, სამშობლო, მულამ საამო.

ა ლ ე კ ო

რაზე ვიდარდო? შენ რომ იცოდე,
ამ მოგონებით შენც რომ იწვოდე,
თუ რა ძნელია დახშულ ქალაქის
მონობა, სადაც ქვიტკირის ყორე
გვაცილებს მინდორს, ამართულ გორებს:
და არ ბიბინებს სადაც ბალახი;
სცხვენიათ ტრფობის, აშინებთ აზრი,
თავისუფლებით ვაჭრობენ კიდევ.
იქ ყველას მონის ბეჭედი აზის,
ოქრო და ხუნდი იქ ფეხს იკიდებს.
მოლაღატეთა დავავდე ლეღვა
და ცრუმორწმუნე იმათი მსჯავრო,
გამხეცებული ბრბოების დევნა,
ცოდვა, შემკული ბრწყინვალე ჩვარით.

ზ ე მ ფ ი რ ა

პალატთა თალი იქ ცამდი ადის,
ავია ქრელი ხალი და სუფრა,
თამაში, ღვინო ახარებს ნადიმს,
თვალეებს — ასულნი მორთულნი ტურფად.

აბა რად მინდა ქალაქის ღელვა;
 იქ ტრფიალება ვერ ანთებს თვალებს;
 ასულნი... მაგრამ სჯობიხარ ყველას,
 თუმცა ვერ ვხედავ მაგ ბროლის ყელთან
 თვალმარგალიტებს, ფირუზს და ლალებს.
 ნუ შეიცვლები, გულის იარებს
 შენ გაგიმელანებ, არ მინდა მეტად
 მხოლოდ, ძვირფასო, გაიზიარე
 სიყვარული და დევნილის ბედი.

მოხუცი

შენ შეგვიყვარე. თუმცა მდიდარი
 დედამისი მიერ ხარ განაზარდი;
 თავისუფალი ხშირად ნავარდი
 სწყენს, ვინც სინაზეს ნაჩვევი არი.
 თქმულება ერთი აქ დღესაც ისმის:
 რომ მეფემ, თითქოს გადმოასახლა
 სამხრეთის შვილი, სასჯელის ღირსი.
 (უწინ ვიცოდი, არ მახსოვს ახლად
 ძნელად სათქმელი სახელი მისი)
 ის იყო უკვე წლებით ხნიერი,
 მაგრამ ჭაბუკი სულით და ნაზი;
 ჰქონდა სიმღერის ნიჭი ძლიერი
 და ხმა ჩანჩქერთა ხმაურის მსგავსად.
 აქ შეიყვარეს ბედით ნაცემი,
 დამკვიდრებული დუნაის პირად,
 არვის ერჩოდა და გატაცებით
 უსმენდა ხალხი მის სიტყვას ხშირად
 ვით მძიმე ტვირთი, ცხოვრება აწვა,
 იყო ბავშვივით სუსტი და მორცხვე
 და მეზობლები, მოხუცის ნაცვლად,
 იჭერდნენ თევზს და მოჰქონდათ ხორცი.
 როცა ჰყინავდა მდინარის წყალსა,
 ზამთრის გრიგალთა ისმოდა ტაში,
 თბილ ბეწვეულით ჰმოსავდნენ მაშინ
 წმინდა მოხუცის შეცივებულ ტანსა;
 ზრუნვამ დაუხშო ხალისის კარი,
 ვერ შეეჩვია ამ ყოფას იგი;
 ხეტიალობდა ფერმკრთალი, მჰკნარი,
 ამბობდა: მრისხავს უფალი დიდი.

278

თავის დაღწევა ცოდვისგან სურდა,
შველას ელოდა მოხუცი მუდამ
და მოწყენილი ოცნებით სავსე
ფიქრებს ანდობდა ღუნაის ჭალას,
და უსველებდა ცრემლები დაწვებს,
როს იგონებდა მშობლიურ ქალაქს,
და სიკვდილის წინ მან დაგვლო ვალად,
რომ სამხრეთისკენ წაეღოთ მისი
ძვლები, მსურველი მშობლიურ მიწის,
და გაეხადათ სამშობლოს ღირსი;
ეს იყო მისი ანდერძი, ფიცი.

აღეკო

ჰა, რა ყოფილა შენ შეილთა ბედი,
რომო, ო მხარეე მაღალხმიანო,
მგოსანო ღმერთთა, მგოსანო ვნების,
მითხარ დიდება რასა ქვიანო?
ეს არის გრვეინვა, ქების რაკრაკი,
მამა-პაპათგან ნათქვამი ხშირად,
ან თუ კვამლიან კოცონის პირად
ბოშების მიერ თქმული არაკი?

გავიდა ორი ზაფხული, ველად
კვლავ მომთაბარობს ბოშების კრება,
და ძველებურად მოგზაურთ ყველგან
სტუმართმოყვარე ქვეყანა ხვდება.
როს განათლების დაჰგმო ბორკილი,
თავისუფალი აღეკოც გახდა,
დარდით არ არის წელში მოხრილი
და დღეს მხიარულს ატარებს ახლა.
ბოშათა ყოფის ჰქონდა მოთმენა,
უყვარდა მათი კარვების ჩრდილი,
ზარმაცობა და მუდმივი ძილი,
მათი ღარიბი წკრიალა ენა.
დათვი, რომელიც ბუნაგს არ ეძებს,
ბეწვაბურღული სტუმარი კარვის,
თემშარას პირად; სოფლად და ველზე,
სად მოლდავების გარემო არის,
ხალხის წინაშე ბუზღუნებს, ხენეშის,
მძიშედ ცეკვავს და ღრიალებს თანაც,
საბელზე ურტყამს კბილების დანას,
მოხუცი აქვე ყავარჯნით ხელში

აქლერებს დაირს ღუნედ და ზანტად,
აღლევოს დაჰყავს სიმღერით დჰთვი,
ზემფირა გლახებს ჩაუვლის კალთით
და გროშებს ყველა შიგ ნებით ფანტავს.
როცა ბინდდება, სამივე მაშინ
ამზადებს, ხარშავს შეკამანდს ხელად,
იძინებს მამა, — კერასთან, კარში
სიჩუმეა და საოცრად ბნელა.

* *

მოხუცი მზეზე შეყინულ ძარღვებს
ითბობდა, თანაც ეხუჭა თვალი.
მღეროდა ტრფობას აკვანთან ქალი,
უსმენს ალეკო, ვერ მალავს ნაღველს.

ზემფირა

შენ ბებერო, ჩემო ქმარო,
გინდ დამჭერ, გინდ დამწვი,
არც დანა და აღარც ცეცხლი
არ მაშინებს აწი.

მძულხარ, მძულხარ, ეს იცოდე,
მეზარები შენა,
სხვა მიყვარს და მეყვარება,
თუნდ დადუმდეს ენა.

ალეკო

კმარა სიმღერა, დაჩუმდი ქალო,
ველურ სიმღერას არ ვარ ჩვეული.

ზემფირა

არ გიყვარს? მე რა, ამას არ ვნაღვლობ!
სიმღერა ჩემთვის მაქვს შერჩეული.

გინდა დამჭერ, გინდა დამწვი,
შენ ბებერო, ჩემო ქმარო,
ვერ გაიგებ იმის სახელს,
ვინც მიყვარს და ვისით ვხარობ.

გაზაფხული ნაზი არი
და ზაფხულზე ცხუნარაო,

ქაბუკია და გულბდი;
ჩამიკონა გულთანაო.

კოცნით დავწვი, ვუალერსე
მზე არ სჩანდა ცაში.
მზიარულად დავცინოდნი
შენს ჭალარას მაშინ.

ალეკო

დაჩუმდი, კმარა, ზემფირა, კარგი!

ზემფირა

სჩანს გაგივია სიმღერა ახლა.

ალეკო

ზემფირა!...

ზემფირა

მესმის მრისხანე ჰანგი,
სიმღერა შენზე ნათქვამი გახლავს.
(მიღის და მიიმღერს: „შენ ბებერო, ჩემო
ქმარო“ და სხ.).

მოხუცო

მახსოვს, ეს ლექსი ჩემს გულს აკრობდა,
მოგონილია იგი ჩემ დროში,
დიდიხანია, რომ გასართობად
შინა და გარეთ მღერიან ბოშნი.
სადღაც გაშლილა ველი — კაგულა,
როს იფრქვეოდა მთოვარე ვერცხლად,
მღეროდა მაშინ მას მარიულა,
ბავშვიან აკვანს არწევდა ცეცხლთან.
წლები წასულნი აურ-ზაურით
გონებას რჩება მტვრად და ნაცარად,
მაგრამ სიმღერა ეს უცნაური
ჩემ მოგონებას ჩაერქო მკაცრად.

ირგვლივ სიჩუმე. ღამეა. მთვარით
შემკობილია ლაქვარდი ზეცა.

ზემფირა მოხუცს, ფეხზე ამდგარი,
იღვიძებს: მამა, გულს ელდა მეც
ქმრის მეშინია, წამომყე გარეთ,
ის ძილში კენესის, ქვითინებს მწარე.

მოხუცი

იყავი ჩუმაღ. ნუ ეკარები.
გამიგონია რუსთაგან თქმული,
რომ ლამით ხოლმე დაბნულ კარებით
შემოდის მანე და ღვთისგან კრული,
შეხუთავს კაცსა და მერე დილას
წავა, გაჰქრება. აქ იჯექ ფრთხილად,

ზემფირა

გესმის? ჩურჩულებს იგი: ზემფირა

მოხუცი

ის შენ დაგეძებს ფხიზლად და ძილშიც,
არვის აფასებს ის შენზე ძვირად.

ზემფირა

დღეს მისი ტრფობა მძულს და ხელს მიშლის,
გულს სურს ნაგარდი, მომწყინდა მასთან.
მე უკვე... ჩუმაღ, აი ხომ გესმის,
სხვის სახელს ამბობს და აწვდის ხმასა.

მოხუცი

ვისი სახელი?

ზემფირა

ჰა, როგორ კენესის
კბილთა ხრქიალით გულშემზარავით!
სჯობს გავალვიძო.

მოხუცი

ჩემად, არავინ
არ უნდა ახლოს ხელი და თვისის
გაჰქრება მანე.

ზემფირა

ის გადაბრუნდა,
ადგა, მეძახის და რალაც უნდა...
მშვიდობით, მამავ, ხმა არი მისი:

ალეკო

სად იყავ, ქალო!

ზემფირა

მამასთან, აქვე.
ბოროტი სული გტანჯავდა ძილში
და დამხობილი იყავი თავქვე,
შენმა შემყურემ ვიგრძენი შიში,
მესმოდა შენთა კბილთა ხრჭიალი
და მეძახოდი.

ალეკო

სიზმარში გნახე,
თითქო ჩვენ შორის იდგა ტიალი...
ოცნება ბნელი მიგებდა მახეს.

ზემფირა

სიზმრის ნუ გჯერა, მაცდურის ტყვილის.

ალეკო

ეჰ, არაფერი მე აღარ მჯერა
აღარც სიზმარი, აღერსი ტკბილი
და აღარც შენი გულმკერდის ძგერა.

მოხუცი

გაქო ჭაბუკო! რაისთვის ლელავ
და განუწყვეტლივ რაისთვის ხენეშა?
ხედავ, აქ ზეცა რა რიგად ელავს
და ყველას ხიბლავს ასულთა ეშხი?..
ნუ სტირი, ველარ აიტან ამას!

ალექო

აღარ ვუყვარვარ ზემფირს, მამა!

მოხუცი

დამშვიდდი შვილო, იგი ბავშვიმ,
შენს მწუხარებას არა აქვს აზრი.
შენ გიყვარს სევდით და გულით მკაცრით,
ქალის ტრფიალი კი თამაშია.
აი, შეხედე შორეულ ზეცას:
იქ თავისუფლად მიმოღის მთვარე;
ძირს ბუნებაზე ის სხივებს ჰკეცავს
და თანაბრად ანათებს არეს.
ხედავ, ის ღრუბლებს მიჰყვება. რიგით,
ერთს მოახვია სხივი ფარჩებად,
უკვე მეორეს ესტუმრა იგი,
მაგრამ დიდი ხნით არც იქ დარჩება,
ვინ აურჩიოს ცაზე ადგილი?
და შეაჩერებს რომელი ღმერთი?
ვინ შეუზღუდოს ქალსაც წადილი,
ბრძანოს: უცვლელად გიყვარდეს ერთი!
დამშვიდდი!

ალექო

როგორ მანეტარებდა
სინაზით სავსე, ჩემთან მდგომარე
როდესაც თვლემდა ველური არე:
ჩემთან ღამეებს ბნელს ატარებდა!
გულში ბავშვური ხალისი ეღვა,
ხან ტიტინებდა, ვით ნორჩი ბავშვი,
ხან უტკბეს კოცნას ჰმაღავდა თმამ.
გამიფანტავდა კაეშანს, სევდას
მისი კისკისი და ეღვა თვალის.
ეხლა რაღაა? ის დალატს ბედავს!
ჩემი ტრფიალის ჩაუქრა ალა.

მოხუცი

მისმინე, მინდა გიამბო ახლა,
რაც უბედობა თავზე გადამხდ
ეს მოხდა, როცა დუნაის კიდე
არ გაეხადა მოსკალს ფარეშად

(ხედავ, ვიგონებ ტკივილით კიდევ,
ჩემო ალეკო, წარსულ კაეშანს).
მაშინ სულთანებს მონობდა ბოში,
ფაშა მართავდა და ჰვლობდა ბუჯაკს,
აკერმანიდან მაღალი კოშკით.
და, გადაშლილნი სივრცენი ლურჯად,
ქაბუქს მანთებდა უცნაურ ცეცხლით,
მაშინ ხუჭუჭა თმაში არცერთი
არ ელვარებდა ქალარის ვერცხლი.
და ამიძგერა ტრფიალით მკერდი
ლამაზთა შორის ვინც იდგა უბრად,
ვით მზეს შორეულს, ვუმზერდი იმას
და ბოლოს ჩემი გახდა ეს ტურფა.

როგორც ვარსკვლავთა წუთიერ წვიმას,
მაღე ჩემ სიყრმეს მოელო ბოლო.
მაგრამ, წუთებო ტრფიალებისა,
შენ უფრო სწრაფად წახველ, წელიწადს
ჩემ მარიულას უყვარდი მხოლოდ.
ერთხელ კაგულის მდინარის ახლო,
შეგვხვდა ბოშების უცხო ბანაკი,
ჩვენთან დაერქოთ კარვების პალო,
ორ დღეს გვეჭირა ერთი ალაგი.
და შესამეზე წავიდნენ სადღაც.
ტკბილად მიძინარეს არ მიგრძნო გულმა,
რომ გაჰყოლოდა მათ მარიულა.
ბავშვიც დაეგდო. როს ცისკრის ნაღმმა
იელვა, მაშინ გავაღე თვალი.
ალარსად სჩანდა მეგობრის კვალი,
ზემფირა დედას ტიროდა აქვე.
და მეც ავტირდი, და ამის შემდეგ
ყველა ასული ძულვებით დავგმე,
არ მიძებნია, ალეკო, მენდე,
მერე ამ ქვეყნად ტრფიალი გულის
და ჩემი დღენი, ბედისგან კრული,
მიტარებია სულ მარტოდ-მარტო.

ალეკო

არ დაედევნე, მითხარი, რატომ
კვალზე მეუღლეს ორგულს, საშინელს,
მას და მტაცებელს, მიკვირს, მაშინვე
რად არ გაურჭე ხანჯალი ფართო?

მოხუცი

არ არის სიყრმე დასაძრახისი,
ფრინველზე მეტად შეშვენის ქროლვა,
არც ტრფობას უყვარს ბორკილი, გლოვა,
ყველას ეძლევა ჯერი ხალისის;
რაც იყო ერთხელ, ის აღარ მოვა.

ალეკო

არას დავეუთმობ ბრძოლის გარეშე
მტერს და არც მშვიდად დამეძინება,
თუ არ დამატკბო შურისძიებამ.
სადაც ტალღები დის მოთარეშე,
რომ შემხვედროდა ნაპრალთან მტერი,
ვფიტავ, უფსკრულთან ავაზაკს ტერფი
არ დაზოგავდა. არც ერთი ძარღვი
არ შეკრთებოდა, როდესაც ტალღის
ის გახდებოდა უმწეო მსხვერპლი.
როდესაც თვალებს გახსნიდა შიშით,
დამცინავ ხარხარს ვესროდი მაშინ,
ტლაშანი წყალზე, ვაი და ვიში,
უტკბესს ერთუანტელს მომგვრიდა ტანში.

ახალგაზრდა ბოში

ერთიც კიდევა, ერთიც ამბორი.

ზემფირა

ეჭვს იღებს ქმარი, ავია თანაც.

ახალგაზრდა ბოში

ერთიც ხანგრძლივი, ერთიც და ორი.

ზემფირა

მშვიდობით, ქმარი მოსულა მანამ.

ბოში

როდის გიხილო კვლავ გულის სწორი?

ზემფირა

როდესაც მთვარე ამოვა, ლოდინს
დამიწყებ იქვე კორღთან დაბლა.

ბოში

ის მომატყუებს! არ მოვა ალბათ.

ზემფირა

ძვირფასო, მოვალ. გაიქეც. მიდის.

აღეკოს სძინავს. ლანდთა კრებული
სიზმარში სტანჯავს, თავს ველარ იშვებს.
უცებ კვილით გაღვიძებული,
ექვით აღესილი ის ხელებს იშვერს.
მაგრამ თითები შეშფოთებული
ხვდება ცარიელ, გაყინულ საბანს.
წამოჯდა ნელა, მას იპყრობს შიში
და სიჩუმეში ის სულთქმას ნაბავს,
ცივა და ნერწყვი უშრება პირში,
დგება, კარვიდან გამოდის გარეთ.
დახეტილობს და ხენეშის მწარედ,
ხედავს მიდაძნოს მდუმარე ძილში,
მთვარემ გააპო ნისლები ფიფქი,
ოდნავ ცანცახებს ვარსკვლავი მკრთალი,
დაცვარულ ბალახს აჩნია კვალი,
რომელიც მიდის კორღების იქით.
მიდის აღეკო, ის სტოვებს კარავს,
ბოროტ ნაკვალევს მიჰყვება ჩქარა.
ველზე გზებია ამოქარგული,
გზასთან საფლავი მოსჩანდა რუხი,
წინათგრძნობები სულ გათანგული
იქით მიდის და ვჭრება მუხლი,
უკანკალებდა ხელი და ბაგე,
მიდის... და უცებ... თუ სიზმარია...
ორი ლანდია ჩაკრული აგერ,
ისმის ჩურჩული და სიწყნარეა
ამ პატივაცრილ საფლავის ახლო.

1 - ლი ხმა

დრო არი —

2 - რე ხმა

არა!

1 - ლი ხმა

გამიშვი ახლა.

2 - რე ხმა

დარჩი. გაფანტოს ეს ბნელი გაზა.

1 - ლი ხმა

მაგვიანდება.

მე-2 ხმა

მითხარი ფიცი,
რად შიშობ ასე?

1 - ლი ხმა

დამლუბავ, ვიცი.

2 - რე ხმა

ერთი წამიცა.

1 - ლი ხმა

უჩემოდ ქმარმა
თუ გაიღვიძა.

ალეკო

არ მძინავს, არა.
აქ დარჩით ერთად, სჯობია უფრო,
სადაც გექნებათ ორივეს კუბო.

ზემფირა

ო, თავს უშველვ!

ალეკო

'შენ დარჩი აქა!
საით მირბიხარ, ლამაზო ვაჟო?
იწევ!
(ჩასცემს დანას).

ზემფირა

ალეკო!

ბოში

მე ვკვდები ახლა.

ზემფირა

ალეკო. მოჰკლავ შენ იმას მგონი!
შეხედე, სისხლით ხარ შენაფერი!
რათ ჩაიდინე?

ალეკო

მე, არაფერი?
იცოცხლე ახლა ამისი ტრფობით.

ზემფირა

ვერ შემაშინებ და ახლა კმარა.
მძაგს, მეზიზღება შენი მუქარა,
შენც და მკვლელობაც, წყეულიმც იყავ.

ალეკო

შენც მოკვდი მაშინ:
(ჰკლავს მასაც)

ზემფირა

ვკვდები და მიყვარს..

ბეცა ნაკლები სხივების ფერში
ელავს, ალექო ვერ მოდის გონზე
და სისხლიანი ხანჯალით ხელში
ის ზის მდუმარედ საფლავის ლოდზე.
მის წინ აგდია ორი ცხედარი;
შიშით ამბობენ „მკვლელია იგი“.
ბევრი ქვეითი, ბევრი მხედარიც,
მიმოდიოდნენ ჩურჩულით ირგვლივ.
მხოლოდ მოხუცი იჯდა და თვალსა
არ აშორებდა დაღუპულ ქალსა,
განაქცევები მუნჯი სევდებით.
ასწიეს ნელა და ცივმა მიწამ
გადაიბარა მათი ცხედრები,
და ორი სატრფო იქ ერთად იწვა.
ყველაფერს მკვლელი ხედავდა ამას,
უკანასკნელი როს მიწის პეშვი
გადაეყარა უდროვო საფლავს,
ის ნელა-ნელა თავს დაბლა ჰხრიდა
და გადმოვარდა ბალახზე ქვიდან.

მაშინ მოხუცმა წარმოსთქვა მკაცრად: --
„დაგეტოვე, წადი, ამაყო კაცო!
არ აქვს კანონი ჩვენს ველურ თესლსა,
ჯალათის წესი ღმერთმა გვარიდა,
არ გვინდა სისხლი, ტანჯვა და კენესა
და მკვლელთან ყოფნაც არა, არ გვინდა.
ველური ყოფა არ გეუფლებს:
მხოლოდ შენთვის გასურს თავისუფლება.
შენ ვერ გაიგებ ჩვენს გულის წადილს,
შენთან ცხოვრებას ჩვენ ვეღარ ვბედავთ.
შენ ხარ გულადი და ავი... წადი,
გაგვშორდი, იყოს მშვიდობა შენდა.“

სთქვა და ხმაურით მთელი ზანაკი
კვლავ სამთაბაროდ გაშხაღდა ხელად,
ეს საზარელი დაჰგმეს ალაგი
და სივრცემ მალე ჩაყლაპა ყველა.
გადახურული ძველი ფარდაკით
ერთი ურემი აქ დარჩა მხოლოდ
ველზე, რომელსაც არ უჩნდა ბოლო.
ასე ხანდახან ზამთარის დამდეგს,
როს იფანტება ღამის ბინდ-ბუნდი,
წამოფრინდება მინდვრიდან სადმე

ნაგვიანევი წეროთა გუნდი,
სამხრეთისაკენ მიფრინავს, მაღლა;
ამდროს ერთ მათგანს ტყვია წყეული
ეწევა, წერო ეცემა დაბლა
და რჩება ველზე ფრთამომტვრეული.
დაღამდა... სღუმდა ურმის კარავი,
არ ანთებულა კერაზე ალი,
და იქ ურემთან ღამით არავის
არ მოუხუჭავს დიღამდე თვალი.

ეპილოგი

კვლავ მოგონებას ბინდიანს აკრთობს
სიმღერის ძალა ჯადოქარული,
და აღარ მტოვებს წარსული მარტო:
მოდის დღე სევდის და სიხარულის.
სადაც გრგვინავდა ბრძოლა საზარო,
და გადიარა ბრძოლების სუსხმა,
სადაც ურყევი მკაცრი საზღვარი
სტამბოლის შფლობელთ უჩვენა რუსმა,
სად ორთავიან არწივთ დიდება
დღესაც ხმაურობს, არ იბინდება,
და არ წაშლილა წარსულის ზღვარი,
იქ შემხვედრია დროგამოშვებით,
თავისუფლების შეილები წყნარი,
ურმით, ცხენებით მშვიდი ბოშები.

ბედნიერება აღარც აქ არის,
საბრალოსია ბუნების შვილი
და დაფლეთილი ძველი კარავიც
არის მნახველი მტანჯველი ძილის,
და ხეტიალი აქ ფართო ველად,
ხშირად არ არის გასახარელი,
საბედისწერო ვნებაა ყველგან
და იღბლისაგან არ გვყავს მფარველი.

თარგმანი მიქელ პატარიძისა

თეიმურაზ ჯანაშია

ნარკვევი ქართული ჟანრების ისტორიიდან.

1.

ქართული ლიტერატურის ყოველი მკვლევარისათვის ცნობილია ის დიდი სახელი, რომელიც თავის დროზე ჰქონდა თეიმურაზ პირველს. პოლიტიკურად ნაკლებ გამჭვირვებულ მემკვიდრე თამამად აღარებდნენ რუსთველს. აღორძინების ხანის ყველა პოეტი ერთხმად აღიარებს მისი ოსტატობის მაღალ დონეს. მეფე-მგოსნის ბიოგრაფი და პოეტი არჩილი თეიმურაზს მთელი მე-17 საუკუნის ლიტერატურული მოძრაობის მეტრად სთვლიდა.

ჩვენ ვიცით გურამიშვილის დიდი უშუალობა და მხატვრული ძალა; შესანიშნავია ბესიკის ლექსის რაფინური კულტურა; თეიმურაზი კი გვევლინება სულ სხვა მიმართულების პოეტად და მისი როლი არანაკლებ მნიშვნელოვანია ზემოდჩამოთვლილ პოეტების როლთან შედარებით.

ამ ლიტერატურული მოვლენის ახსნის ცდას წარმოადგენს ეს წერილი.

2.

უპირველეს ყოვლისა აღსანიშნავია თეიმურაზის დამოკიდებულება რუსთველის პოეტიკისადმი.

ცნობილია, რომ ვეფხის-ტყაოსნის სტილის გავლენა ქართულ პოეზიაზე კოლოსალურია. ეს გავლენა აღწევს თითქმის მე-19 საუკუნის 30-ან წლებამდე, თუმცა, რასაკვირველია, ყოველთვის არა ერთნაირის სიძლიერით. მე-15 და მე-16 საუკუნეებში ვეფხის-ტყაოსნის სტილი ფლობდა მთელს მწერლობას; მე-17 საუკუნეში არის ცდები ამ გავლენიდან თავის დაღწევისა და ახალი ჟანრების აღმოცენებისა, მე-18 საუკუნეში კი ვეფხის-ტყაოსნის გავლენა შედარებით პერიფერიულია და ვრცელდება უმთავრესად პოემაზე: ამ ეპოქაში, მართალია, რუსთველის თხზულება ისევ ინარჩუნებს უმაღლესი მხატვრული ძეგლის სახეს, მაგრამ ლიტერა-

ტურის ყველა ეპარზე აღარ ვრცელდება დევიზი: „რუსთველს რად ვერ წაბაძესა“ (არჩილი).

საერთოდ კი ვეფხის-ტყაოსანი ამ ეპოქის მანძილზე წარმოადგენდა ბოეტური სიტყვის უმაღლეს იდეალს, რომელიც, თუ მისდამი მიმბამველობის აშკარა ფორმებში არა, რომელიმე ფორმულით მაინც იჩენდა ხოლმე თავს ამა თუ იმ ეპარში. მისი მეტრი („შირი“) ბატონობდა ორი საუკუნის მანძილზე; ლირიკაში მოარულ სენად იყო გადაქცეული „მელნის ტბის“ პოეტიკა, დიდი იყო აგრეთვე ვეფხის-ტყაოსნის სიუჟეტის ვარიაციების თხზვა.

აქ ზედმეტად მიგვაჩნია მაგალითების მოყვანა ჩვენი მოსაზრების დასაბუთებლად. მარტო ის ფაქტი, რომ მე-16 და მე-17 საუკუნეების მანძილზე არ დაწერილა ერთი პოემაც კი არა რუსთველური მეტრით, თავისთავად ბევრს ნიშნავს. აღორძინების ხანის პოეტების შემოქმედება, თარგმნილ ძეგლებშიაც, ვეფხის-ტყაოსნის უშუალო გავლენის ქვეშ იმყოფება. ისეთი პოეტებიც კი, რომელნიც თემატიურ სიახლეს ამჟღავნებენ, მოქცეული არიან რუსთველის მხატვრული კულტურის ტყვეობაში. რუსთველურია (არა ხარისხოვნად, რასაკვირველია) მათი სტროფი, სახე და რიტმი. აქ დავკმაყოფილდეთ ერთი მაგალითით.

„დიდმოურავიანის“ ავტორი, იოსებ ტფილელი ასე იმეორებს რუსთველის სტროფულ სურათს:

თაო ჩემო ვით გასრულო, სევდიანო, როგორ კრულო,
საქართველოს რჯულისათვის ათასფერად წამებულო,
მეფეთათვის რა ნასაჯო, ნამსახურო, რა ერთგულო,
აღარ შეგრჩა ნონტეს ლხინი, ედემს, სტამბოლს დაკარგულო.
(„დიდმოურავიანი“, 1851 წ. სტროფი 294).

შდრ: რუსთველი:

მოსთქვამს: „ჰაი, საყვარელო, ჩემო ჩემთვის დაკარგულო,
იმედო და სიცოცხლეო, გონებაო, სულო, გულო;
ვინ მოგკვეთა, არა ვიცი, ხეო ედემს დანერგულო!
ცეცხლმან ცხელმან ვით ვერ დაგწვა, გულო ასჯერ დადაგულო.

არა მარტო მეტრი, — აქ ინტონაცია, რითმა და ლექსიკური მასალაც კი ერთნაირია; და ეს მე-17 საუკუნის იმ პოეტის თხზულებაში, რომელიც კლავრეკალურ წრეებს ეკუთვნოდა, (ეს წრეები, როგორც ცნობილია, მტრულად იყვნენ განწყობილი შოთას პოემისადმი). რაც შეეხება თემატიკას, რუსთველის გავლენა მის პოეზიაშიაც დიდია: მან ვერ გაარღვია ვეფხის-ტყაოსნის საზომის ბატონობის რკალი, ვერ დასძლია რუსთველის მეტაფორების სტილი. მაგალითისათვის ავიღოთ რუსთველის ტაეპები:

- ა) „მელნად ვინმარე გიშრის ტბა და კალმად მინა რხეული“
- და ბ) „ეტლის ცვალება მზისაგან შეჯდომა სარატანისა“

შედრ. თეიმურაზი:

ა) „მელნისა ტბამან გიშერი ტევრად გარს ივლო, ისარა“
„მელნის ტბა ტევრად გიშერსა გარშემოივლებს ისარებს“.
„მელნისა ტბათა უჩრდილებს გიშრის წამწამთა შენება“
„მოგწონდების დამნახველთა თმა მელნისა და გიშრისა.“
„მელნის ტბისაგან ლახვართა მჭვრეტელთა ისრად უშენდა“

(ამ მეტაფორების განმეორება თითქმის სისტემადაა ქცეული თეიმურაზის მიერ თარგმნილს „ლეილ-მეჯუნნიანში“).

ბ) „მზე კირჩხიბზედ [-სარატანზე] გარდაჯდების შეიქნების ქვეყნად თობა“.

„მზე ცუდათ მაშვრლობს, ვერ ნათობს, ეტლზე შენ ზიხარ, ისარა“

ვეფხის-ტყაოსნის სტილის ერთერთი თავისებურება — სიტყვათა განმეორება — თეიმურაზის ლექსებშიაც გვხვდება. ზოგჯერ ის პირდაპირ იმეორებს რუსთველის ლექსიკონს:

მაგ. რუსთველი: „მზე აღარ მზეობს ჩვენთანა, დარი არ დარობს დარულად“

შედრ. თეიმურაზი: „მისგან შეენის მთა და ბარი, დარი დარობს დარანიცა.“

თეიმურაზ ხშირად ასახელებს რუსთველს და მხედველობაში აქვს აფორისტული სტილი ვეფხის-ტყაოსანის:

„შოთამ სთქვა სწორად მიდგომა მზისაგან ვარდთა, ნებვისა“

ან: „ვის სიცოცხლე მწარე ქონდეს სიკვდილი თქვა შოთამ ტკბილად“.

და მთელი რიგი სენტენციებისა, რომლებიც თეიმურაზს ვეფხის-ტყაოსნის ცნობილი აფორიზმების მიბაძვით შეუდგენია.

ამრიგად სტილის მხრივ (უმთავრესად მეტრსა, სახეებსა და დიდაქტიკურ თქმებში) თეიმურაზ პირველი მთლიანად რუსთველისაგან არის დამოკიდებული.

3.

და მაინც — აღორძინების მწერალთა მიერ თეიმურაზი დიდ პოეტად არის აღიარებული. არჩილის „გაბაასებაში“ ის პირდაპირ მიმართავს რუსთველს:

„ჩემმა წიგნმა დააჭარბა, შენს წიგნს ვინც სწერს ცუდათ ზისა“.

მე-17 საუკუნის პოეტი მამუკა მდივანი ასე ახასიათებს თეიმურაზს:

„თვით კახთა მეფე თემურაზ ყოველთა უკეთესია
მსმენელი, გამომეტყველი, მისგან ვინ უკეთესია *)

*) შაკნამე ანუ მეფეთა წიგნის ზერსიები, 1916, გვ. 4.

ხოლო ავტორი წერილისა „მცირე უწყება ქართველ მწერალთათვის“ სწერს, რომ „[თეიმურაზმა] უცხოდ შეაწყო საღმრთო და საერო სწავლისა შაირნი და ანბანთ ქებანი“*) თეიმურაზ ბატონიშვილის აზრით კი — „სტიხთა შორის ქართველთა ენასა ესე უაღრესად სხვათა აღმოჩენილ არს და დიდისა ხელოვნებითა ქმნილ.“**) პანეგირიკულ სტრიქონებს უძღვნებდა თეიმურაზს: არჩილი, თეიმურაზ II, ანტონ კათოლიკოსი.

მაგრამ განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ის ლიტერატურული პოლემიკა, რომელსაც არჩილი გადმოგვცემს თავის „გაბაასებაში“. ეს ღირსშესანიშნავი ნაწარმოები ქართული პოეზიისა ჯეროვანად არც კია დაფასებული ჩვენი მწერლობის მკვლევართა მიერ. „გაბაასება მეფის თეიმურაზისა და რუსთველისა“ საინტერესოა უმთავრესად იმით, რომ არკვევს ვეფხისტყაოსნის ირგვლივ გამართული პოლემიკის მიზებს და გვაძლევს საუკეთესო გასაღებს პოეტური ჟანრების ისტორიის გასათვალისწინებლად. ამ თხზულების მიხედვით ირკვევა, რომ მე-17 საუკუნეში ქართული რეფორმების მოხდენის წინასწარ პირობას წარმოადგენდა რუსთველის პოემის ფორმალური ტყვეობიდან განთავისუფლება.

„გაბაასებაში“ თეიმურაზი დაპირისპირებულია რუსთველისადმი. უფრო მეტი: რუსთველი ერთგვარ თავმდაბლობასაც კი იჩენს მეფე-მგონისადმი:

„ნახეთ რუსთველი მეფესა, რა ტკბილად გასიტყვებოდეს,
ესათნოება, ეკრძალვის, მას უნდა ეს უხდებოდეს.“

აქ მხედველობაში არაა მისაღები ის ფაქტი, რომ არჩილი თეიმურაზის სკოლას ეკუთვნის და მისი აშკარა პანეგირიკია: „გაბაასება“ დაწერილია თეიმურაზის სიკვდილის შემდეგ, და გამოხატავს ფართო ლიტერატურული წრეების შეხედულებასაც. რუსთველისადმი ასეთი დამოკიდებულება არ აიხსნება არც იმით, თითქოს თეიმურაზს უარყოფითი განწყობილება ჰქონდეს შოთას არა-ქრისტიანული პოემისადმი. მისი „კლერიკალიზმი“ აქ არაფერ შუაშია. თითონ თეიმურაზი საკუთარი შემოქმედების შესახებ ამბობდა: „მიჯობდა თუ სულისათვის სინანული დამეწესა“-ო (რელიგიური დოქტრინის თვალსაზრისით ის არა ნაკლებ დამნაშავე იყო, უმთავრესად პოეტური პრაქტიკის მხრით). თეიმურაზი ხმამაღლა აცხადებდა თავისი გატაცების შესახებ ირანული საერო პოეზიით:

„სპარსთა ენისა სიტკბომან მასურვა მუსიკობანი!“

ყველაფერი ეს შეგნებული ჰქონდა არჩილსაც. ამის გამო „გაბაასებაში“ რუსთველისა და თეიმურაზის პოლემიკა უფრო ლიტერატურულ ნიშნად გვა წარმოებულა. თვითონ ავტორი ნეიტრალურ პოზიციას ირჩევს

*) ძველი საქართველო, 1909, ტ. I, განყ. III, გვ. 26.

**) Цагарели: Сведения II, вып. 3, стр. 126; Спб. 1894.

ამ პაექრობის დროს და თეიმურაზსვე ალაპარაკებს ყველას მიერ აღიარებულ რუსთველის ავტორიტეტზე:

„აწ შენი მქები უფროა, ბოლოს დროს ჰყოფენ ნანასა.“

მაშასადამე — არჩილი სავსებით იცავს ისტორიულ პერსპექტივას.

თეიმურაზი არ მალავს გადაჭარბებულ წარმოდგენას საკუთარ თავზე:

„მე ჩემი ჯობნა მგონია თუ სხვათ ვერ გამოგდავესა!“

საერთოდ კი თეიმურაზს აგულისხმებს ის გარემოება, რომ მისი პოეტური უპირატესობა ყველას მიერ არ არის აღიარებული:

„ზოგი შენ გაქებს, მე მეტყვის: „შოთამ გაჯობა შენაო“

ხან კიდევ გამაგულისეს, მათი მომინდა შენაო“

არჩილის „გაბაასების“ ამ ადგილს ამართლებს თვითონ თეიმურაზის საკუთარი სიტყვები „მაჯამებში“:

„ლექსი ჩემი სჯობს გვარად და ტკბილად სასმენლად ყურისა,

მინც რუსთველსა აქებენ, მე იმან გამაგულისეს.“

როგორც ვხედავთ, რუსთველისა და თეიმურაზის გაპაექრებას ჰქონდა ლიტერატურული საფუძველი.

4.

„გაბაასებაში“ რუსთველი კარგად უსაბუთებს თეიმურაზს თავისი პოემის ფასეულობას. მას აღნიშნული აქვს: 1) პოემის პოპულარობა („საქართველო სავსე არის, ჩემი წიგნი ყველგან გაჰქუხს“) 2) ნოვატორული როლი თხზულებისა („მე ვარ ძირი ლექსის თქმისა, მელექსენი ჩემზედ შენობა“) და 3) პოემის ათვისების მომენტი („მხიარულად წაიკითხვენ, მასზე თვალნი არვის უწუხს“). მიუხედავად ამისა, ლიტერატურულ წრეებში შესაძლებლად მიაჩნდათ რუსთველისა და თეიმურაზის გაპაექრება პირველობაზე. ეს უკანასკნელი გაბედულად მიმართავს ვეფხის-ტყაოსნის ავტორს:

„მართალია, შენი წიგნი კარგი იყო აქამდისა,

ახლა ჩემმა დააქარბა, ამად ცრემლი ჩამოგდისა,

მთვარე ღამეს გაანათლებს, მერე ფარავს შუქი მზისა,

ჩემმა წიგნმა დააქარბა, შენს წიგნს ვინც სწერს ცუდად ზისა“.

ამგვარად მე-17 საუკუნეში მომწიფებულა ლიტერატურული ეპიგონების საწინააღმდეგო შეგნება. როგორც ცნობილია, ვეფხის-ტყაოსნისადმი მიმბაძველობა ერთგვარ კანონდაც კი იყო გამოცხადებული („რუსთველს რად ვერ წაბაძესა“). თეიმურაზს სურს დააღწიოს თავი ამ მიმბაძველობას.

„გაბაასება“ ცხადყოფს პირველ ჩანასახს იმ გადაფასებისას, რომელიც განიცადა ეპიგონურმა პოეტიკამ მე-17 საუკუნეში. მართალია, არავის მოსვლია ფიქრად უარყო რუსთველის პოემის პოეტური უნიკალობა, მაგრამ ლიტერატურული პროცესი მოითხოვდა მისგან განკერძოებას

გარკვეულ სფეროში და გარკვეულ დროს. ლიტერატურას ამით ერთგვა-
რი გასაქანი ეძლეოდა.

18

მე-19 საუკუნეში, როდესაც ვეფხის-ტყაოსნის გავლენა უმთავრესად
პოემებზე ვრცელდებოდა (ნათარგმნსა და ორიგინალურში), თუმცა არა
ყოველთვის (გურამიშვილი და ბესიკი ახალი პოემის ტიპს ქმნიან), ვეფ-
ხის-ტყაოსნის შეფასებაში კიდევ უფრო მეტ რადიკალიზმს იჩენდნენ. ამ
მხრივ აღსანიშნავია თეიმურაზ II, რომელიც უარყოფითად ექცეოდა პოე-
მის სიუჟეტის არა ლოკალურ ხასიათს („არ გავიხილა ინდოეთს ნესტან-
დარეჯან ქალადა“... ან „არაბისტანში თინათინ არ იყო ბროლ-ფიქა-
ლადა“...).

თეიმურაზ პირველი არ ყოფილა ძველი ფორმების დეკანონიზატორი
(სტილის მხრივ). მიუხედავად ამისა, უფლება მაინც ჰქონდა გაზვიადე-
ბული წარმოდგენა ჰქონოდა საკუთარ შემოქმედებაზე თავისი დროის
პოეტთა შორის. ამის ახსნა ამჟამად მხოლოდ ისტორიულად თუ შეიძ-
ლება.

5.

მე-15 — მე-16 საუკუნეების მანძილზე ქართულ ლიტერატურაში გა-
ბატონებული ჟანრი იყო პოემა. თ ე ი მ უ რ ა ზ პ ი რ ვ ე ლ მ ა
გ ა ა რ დ ვ ი ა ჟ ა ნ რ უ ლ ი კ ო ნ ს ქ ე რ ვ ა ტ ი ზ მ ი ს ე ს რ კ ა
ლი. მისი ლიტერატურული მისიაც ამაში გამოიხატა.

მართალია, თეიმურაზი მიმართავდა 16 მარცვლოვან მეტრს. ამ მხრით
მისი ლირიკული ლექსები წარმოადგენენ კლასიკური პოემის ფრაგმენ-
ტებს: შენაჩჩუნებულია ჩარჩო, მაგრამ ჩარჩოს ფარგლები დავიწროვებუ-
ლია; თეიმურაზს რომ ახალი მეტრიც ეპოვა, მაშინ მე-18 საუკუნეში მომ-
ხდარი რევოლუცია ვერსიფიკაციის დარგში ჩვენ ერთი საუკუნით უკან
უნდა დაგვეწია. მაგრამ თეიმურაზს არ შეეძლო ლიტერატურული პრო-
ტებს: შენაჩჩუნებულია ჩარჩო, მაგრამ ჩარჩოს ფარგლები დავიწროვებუ-
ლია გაბედული გასვლით ჟანრობრივი სივიწროვიდან.

როგორც ცნობილია, რუსთველის Ars poetica-ს თანახმად პოეზიის
უმთავრესი ფორმა არის პოემა. თეიმურაზ პირველი კი რუსთველის მიერ
ათვალისწინებული „სალაღობო“ და „სათრეველი“, „მესამე“ რიგის ლექს-
თა კანონიზატორად გვევლინება. ამ ჟანრს პოეტი შემდეგნაირად ახასია-
თებს:

„გათავდა წიგნი მაჯამა ლექსი აქაიქ თქმულები,
სასწრაფოდ უბეს სადები ან სარტყელს ჩასარჭულები,
იახტანს თანა სარონი, გვერც თასი, ღვინო, კულები,
ყოვლის წიგნისა უმცროსი, ჩანს მათი უფლისწულები.

მთლიანი პოემის გვერდით ჩნდება ლექსების კრებულის, — „ლექ-
სი აქაიქ თქმულები“, სასწრაფოს უბეს სადები ან სარტყელს ჩასარჭუ-

ქართული პანთეონი
მისი სურ

ლები“ (ჩვენ ვიცით, რომ რუსთველის პოემა თავის დროზე წარმოადგენდა შემდგომს საფეხურს ოდების კრებულებთან („თამარიანი“, „აბდულ მესიანი“) შედარებით და თვით ამ ოდების სტილური ელემენტების კრიტიკულად გამოყენების საფუძველზე იყო შექმნილი. მე-17 საუკუნეში კი თეიმურაზი გამოდის ლექსების კრებულის ავტორად, რომელიც ლირიკულ ჟანრში იყენებს რუსთველის პოემის სტილიურ ელემენტებს).

„მაჯამების“, როგორც ჟანრის, ფრაგმენტური და შემკრებლობითი ხასიათი კარგად ესმოდა, რასაკვირველია, არჩილსაც. ის ალაპარაკებს თეიმურაზს:

„მუნ მაჯამს შეერილსა ჰნახავ, არ აქაიქ დაკარგულსაო“ *)

თეიმურაზმა დაიწყო ის საქმე, რომელსაც შემდეგ კანონად ქცეულ ნორმების ბატონობიდან საბოლოო განთავისუფლება მოჰყვა. ამ რეფორმებს ასრულებს მამუკა ბარათაშვილი თავის „ჰაშნიკით“.

ზემოთ თქმულის შემდეგ გასაგებია ის მოვლენა, რომ აღორძინების პოეტების მიერ თეიმურაზი დიდ პოეტად არის გამოცხადებული. ამ უკანასკნელის ლექსებს სიახლე შეჰქონდათ თანამედროვე პოეზიაში, ჰქმნიდნენ ახალი თემების დამუშავების შესაძლებლობას; ლექსი ეძებს ახალ აუდიტორიას, ახალ სოციალურ წრეს. ეს ძიება იწვევს თვითონ ლექსის სტილის რეფორმებს.

ხაზგასასმელია აგრეთვე ის ფაქტიც, რომ აღორძინების ხანის პოეზიაში თეიმურაზს ეკუთვნის პირველი ცდა ახალი საზომის მონახვისა. ეს ცდა, როგორც ჩანს, უშედეგოდ დამთავრებულა. მხოლოდ ერთ ლექსში „შვიდთა კრებათათვის“ თეიმურაზი მიმართავს ე. წ. „ჩახრუხაულს“ და ამ მეტრის გზით — შ ი ნ ა გ ა ნ რ ი თ მ ა ს. ოდების საზომს ის ვერ ჰფლობს: პოეტმა ვერ აღჭურვა ეს საზომი ახალი ფუნქციით. სამაგიეროდ თეიმურაზის სკოლა (არჩილი და სხვ., ხოლო უფრო გვიან — საბა ორბელიანი და სხვ.) „ჩახრუხაულს“ ხშირად მიმართავს.

მამასადამე, თეიმურაზის რეფორმა ჟანრის ფარგლებს არ გასცილებია: მან ვერ შესძლო ახალი მეტრის მონახვა ახალ ჟანრში.

6.

თეიმურაზის განსაკუთრებულ პოეტურ ღირსებებს ხედავენ მის მაჯამებში.

თეიმურაზმა გააცოცხლა და დომინანტური მნიშვნელობა მიანიჭა ლექსის ერთ კომპონენტს: ო მ ო ნ ი მ ს. ამით ერთგვარი სიცოცხლე შეიტანა კლასიკურ პოეზიიდან ნასესხებ სტროფებში. ამ ელემენტს თითქოს უნდა აენახლაურებინა ლექსის ინტონაციის სიღარიბე.

მაჯამებს მიმართავს რუსთველიც. ვეფხისტყაოსანში ის გვხვდება, როგორც შემთხვევითი მოვლენა, როგორც რუდიმენტი ჩახრუხადის ოდე-

*) ცხოვრება მეფისა თეიმურაზ პირველისა, ტფილისი. 1853 წ., გვ. 162, სტროფ- 640,4;

ბიდან. მისი თავისებურება მდგომარეობს შემდეგში: სტროფში ან ტაეპში შესართმავი სიტყვები ფონეტური შემადგენლობის მხრივ უცვლელად მეორდებიან, ხოლო მათი მნიშვნელობა იცვლება. ერთი სიტყვა, ომონიმი, შესაძლებელია დაუყოფლად განმეორდეს სტროფის ყველა სართმო რიგში, სადაც მათ ერთმანეთისაგან განსხვავებული მნიშვნელობა აქვთ, ან კიდევ დაყოფილი იქნას ცალკე ნაწილებად, ამ ნაწილების სემასიოლოგიზაციის მიზნით (მაგ. „ასერა“, „ასე, რა“!).

თეიმურაზი კარგად ფლობს ომონიმების ტექნიკას. ამ ხელოვნურ ფორმას ჰქონდა თავისი დანიშნულება (არსებობდა დიდი ინტრესი მაჯამების მნიშვნელობის ამოხსნისადმი). რასაკვირველია, მაჯამა არ შეიძლება ჩაითვალოს ლექსის უმაღლეს ფორმად, მაგრამ აქ ისტორიული პერსპექტივის დაცვაა საჭირო: არ უნდა დავივიწყოთ, რომ მაჯამები მკითხველის ყურადღებას აჩერებდა სტილის შინაგან მომენტზე, ლექსის აზრის დენაზე. მაჯამა არ იყო ინერტიული ფორმა ლექსისა, — ეს კი ბევრს ნიშნავდა.

უმთავრესი დამსახურება თეიმურაზისა მაინც მდგომარეობდა ჟანრის განახლებაში: მაჯამები, ვაბაასება, ანბანთქებანი — ფორმათა ეს შედარებითი მრავალფეროვნება — წარმოადგენდა დიდ ნაბიჯს წინ თანამედროვე ლიტერატურაში, — სპარსულიდან პოემის თარგმნასა (დაუსრულებელი ვერსიები „შანჰამესი“, „იოსებ-ზილიხანიანისა“ და სხვ.) და ვეფხის-ტყაოსნის მიმბაძველობასთან („ომანიანი“, ნანუჩას დამატებანი) შედარებით.

ამ ფაქტში უნდა ვეძიოთ ახსნა თეიმურაზ პირველის ავტორიტეტისა აღორძინების ხანის მწერალთა შორის.

7.

თეიმურაზი სუბიექტურად ე. წ. საერო მწერლობას თითქოს უარყოფდა. მაგრამ რელიგიურად განწყობილი პოეტიც კი იძულებულია აღიაროს, რომ:

„საღმრთო წიგნი ბევრი წახდა უყდოთა და უბუდობით,
საშაიროს ინახავენ სტავრის ბუდით ან ნახლობით“

ჩვენ არ ვიცით მეორე პოეტი, რომელსაც ასეთი განცხადება ეკუთვნოდეს:

„სპარსთა ენისა სიტკბომან მასურვა მუსიკობანი!“

ამიტომ მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე ირანული პოეზიისა და თეიმურაზის შემოქმედების ურთიერთობის საკითხს. აქ მარტო მისი პოემების თემატიური გენეზისისა და პრარტოტიპების ძიებით არ უნდა განისაზღვროს კვლევის არე.

მაგრამ, შეუძლებელია ითქვას, თითქოს თეიმურაზი ყოველთვის მიმართავდა ირანულ ავტორებს; მისი ლირიკული ლექსების ანალოგიების ძიება ქართულ ლიტერატურის გარეთ ვერ მოგვცემს დამაჯერებელ მასალას. უფრო მართებული იქნებოდა აგვეხსნა, თუ, როგორ გადაამუშავდა

ირანული „გავლენის“ ნაკადი თეიმურაზის ლექსებში, მეტყველების რჩემელ მხარის გაძლიერებას შეუწყობს ხელი მან.

ისეთი ლექსები თეიმურაზისა, როგორცაა, მაგალითად, „სოფლის სამდურაჯი“, თავისი ცმოციური ტონით უფრო აღდგომობრივი წარმოშობისაა, ვიდრე ირანული სუფიზმის მოტივების გავლენით შექმნილი. თავი რომ დავანებოთ ლექსის ახსნას ავტორის ბიოგრაფიის გათვალისწინებით, თეიმურაზს ლიტერატურული გზითაც შეეძლო მიეღო მისი თემა კლასიკური ეპოქიდან. ტაებები:

„უწყის უფალმან, სოფელი არავის გაუთავდების.
მე მას ვჰვმობ, ვინცა მიენდოს“...

ან კიდევ:

„ნეტაი ყველამ იცოდეთ, სოფელი როგორ მქნელა,
კაცსა მიინდობს ღალატად..... და სხვ. — სავესებით ეხმარებიან
ვეფხის-ტყაოსნის საკმაოდ ცნობილ სტროფებს.

ამიტომ საკითხი უნდა დაისვას იმის შესახებ, თუ სპარსულმა გავლენამ ქართული ლექსის რომელი თემატიური ტრადიციის აღდგენას შეუწყობს ხელი თეიმურაზის შემოქმედებაში.

მედი
1983

შაირის გარემო

შაირი სპარსული სიტყვაა და საზოგადოდ ლექსს ნიშნავს. ქართულადც შაირის თავდაპირველი მნიშვნელობა იგივე უნდა ყოფილიყო და დღესაც ბევრს შაირი ისევ ამ ზოგადი მნიშვნელობით ესმის.

ქართულ პოეზიაში შაირის სახელი ძველადგანვე ლექსის გარკვეულ რიტმიულ-მეტრიულ ერთეულს ეწოდა — კერძოდ 16 მარცვლიან ლექსს (8/8) და ეს სახელი დღემდის ამ ლექსის მანიშნებელია, როგორც ხალხში საერთოდ, ისე პოეტიკის სპეციალურ ტერმინოლოგიაში.

შაირი 16 მარცვლიანი ლექსია, რომელსაც შუაზე ორ ნაწილად ჰყოფს მთავარი ცეზურა. არჩევენ შაირის ორსახეობას იმისდამოხედვით თუ ტერფების რა განლაგება გვაქვს სტრიქონში — მაღალ შაირს:

8					8		
ნახეს უცხო როყმე ვინმე					ჯდა მტირალი წყლისა პირსა		
—	—	—	—		—	—	—
2	2	2	2		4	2	2

და დაბალ შაირს:

8				8		
იყო არაბეთს როსტევან				მეფე ლეთისაგან სვიანი		
—	—	—		—	—	—
2	3	3		2	3	3

განსხვავებას მაღალ და დაბალ შაირს შორის იძლევა ტერფთა თანამიმდევრობითი რიგი. მაღალი შაირის აუცილებელი პირობაა 2 და 4 მარცვლიანი ტერფების რიგი და რამდენადაც ამ რიგის შესაქმნელად მრავალი კომბინაციის შესაძლებლობა არსებობს (2 და 4 მარცვლიან ტერფთა ურთიერთ შენაცვლებით) ამდენად მაღალი შაირი რიტმიულად იშვიათად მდიდარი ერთეულია. დაბალი შაირისათვის აუცილებელია 2, 3 და 5 მარცვლიანი ტერფების რიგი. ამ ტერფთა ურთიერთ შენაცვლება იძლევა რიტმიულ მრავალფეროვანებას.

დაბალ შაირში ტერფთა ურთიერთ შენაცვლების 12 ძირითადი კომბინაციაა შესაძლებელი. მაღალ შაირს ასეთი კომბინაციების მეტი შესაძლებლობა გააჩნია და ამიტომ იგი რიტმიულად უფრო მდიდარია დაბალ შაირთან შედარებით.

ქართული ლექსის არცერთმა სახეობამ ასეთი რიტმიული მრავალფეროვანება არ იცის, როგორც შაირმა.

ამ ლექსის შეუდარებელი მუსიკალობა და ელასტიურობა არის ძირითადი პირობა. მისი გაბატონებისა ქართულ პოეზიაში.

ისტორიულად შაირს ორი გზა ჰქონდა: ხალხური და ლიტერატურული. მეორე, რა თქმა უნდა; პირველიდან გამოვიდა — მწერლობაში ეს ლექსი ხალხურიდან შემოვიდა, მაგრამ შესწავლისათვის ცალკე უნდა გამოიყოს ხალხური შაირის ისტორია ლიტერატურისაგან.

შაირის პირველ წყაროების, სათავეების მოძებნა ხალხურ პოეზიაში ძნელია. ძნელია, რადგან მისი ძირები იმდენად შორს მიდის; რომ წარმართობის ეპოქაში გადავყავართ ამ ძიებას.

ფოლკლორისტიკას დიდი, მაგრამ სახიფათო მასშტაბი აქვს. აქ არი ჰიპოტეზათა დაუსრულებელი შესაძლებლობა, რაც ზომიერების დიდ გრძნობას მოითხოვს მეცნიერულ ნიადაგის შესანარჩუნებლად.

ხალხური ლექსის წარმართული ნაშთები ჯერ კიდევ საფუძვლიან მეცნიერულ შესწავლას საჭიროებს, რომ ამ მასალიდან შემდეგ რაიმე დასკვნა იქნას გაკეთებული!

ყოველ შემთხვევაში ერთი უდავოა: ყველაზე უძველესი ქართული ხალხური ლექსი შაირის ფორმითაა მოცემული.

ხალხურიდან შაირის სალექსო ფორმა ლიტერატურაში გადავიდა. არი ლექსების მთელი რიგი, რომლებიც დღესაც სადავოდ გამხდარან. მაგალითად, დავით აღმაშენებლის ეპიტაფია:

„როს ნაჭარმაგვეს მეფენი შეიღნივე პურად დამესხნეს,
თურქნი, სპარსნი და არაბნი საზღვართა გარე გამესხნეს,
თევზი ამერთა წყალთაგან იმერთა წყალში შთამესხნეს, —
აწცა ამისა მომქმედსა ხელი გულზედა დამესხნეს“.*)

ტიპიური დაბალი შაირია. ეს ლექსი დღესაც იწვევს დავას. ზოგის მტკიცებით იგი ხალხურია, ზოგი მისი ავტორის პიროვნებაზე მიუთითებს, ზოგი (კ. ჭიჭინაძე) ამ ავტორის რუსთველობასაც კი აყენებს.

ყოველ შემთხვევაში რამდენიმე ნიმუში შაირისა რუსთველამდის მოგვეპოება, როგორც ხალხურ, ისე ლიტერატურულ ძეგლებში. თავი

1) კ. ჭიჭინაძეს „ვეფხისტყაოსნის“ დამატებაში დაბეჭდილი აქვს ეს ლექსი, როგორც „რუსთაველის სახელით ცნობილი ლექსი“ და როგორც „თამარ მეფის ქვასა ზედა დაწერილი“, რაც უთუოდ შეცდომაა. ეს ლექსი ცნობილი იყო, როგორც დავით აღმაშენებლის ეპიტაფია, თვით ლექსიც დავითზე უფრო მიუთითებს, ვიდრე თამარზე: „თურქნი, სპარსნი და არაბნი საზღვართა გარე გამესხნეს“; ეს ისტორიული დავაში სწორედ დავით აღმაშენებელს მიუძღვის და არა თამარს.

რომ დანებებოთ სასულიერო პოეზიას, „თამარიანში“ უკვე მოიპოვება მაღალი შაირის ნიმუში:

„თამარ წყნარი, შესაწყნარი“ და სხ.

შაირმა თავის განვითარების კულმინაციას რუსთაველის გენიალურ პოემაში მიაღწია. აქ გამოჟღერებულა ლექსის ამ ფორმის ყველა შესაძლებლობა, აქ მოიპოვა შაირმა სწორუპოვრობა.

იმდენად სრულყო რუსთველმა შაირი, იმდენად მიუღწეველი დარჩა დღემდის შაირის ასეთი ოსტატური დამუშავება, რომ რუსთაველის სახელი ხალხმა სამუდამოდ დააკავშირა შაირთან და შაირს რუსთველური ლექსი უწოდა.

რუსთველის შაირი ჯერ კიდევ ბევრ მკვლევარს ელის, მასში ჯერ კიდევ ბევრი რამ აღმოუჩენელი და შესასწავლია. რუსთველმა დანტეს მსგავსად შექმნა ლექსის მტკიცე ფორმა, მან მტკიცედ ნაჰედი სტროფულხ კომპოზიცია შექმნა — 4 სტრიქონით, მიჯრილი 4 რითმით.

მთავარი, რაც ჯერ კიდევ პოეტური საიდუმლოა ჩვენთვის და რითაც ასე მიუღწეველია რუსთველის ოსტატობა — ეს მაღალი და დაბალი შაირების ცვლაა. შაირის ერთი სახეობიდან მეორეზე გადასვლა იმდენად ვირტუოზულია, იმდენად ბუნებრივი და ორგანიული, რომ ზოგჯერ მართო ამ გადასვლებში მოსჩანს შეუდარებელი გენია.

ბევრი ცდილობდა ამ გადასვლის როლის და მნიშვნელობის ახსნას, მაგრამ მკვლევართა აზრის მაქსიმუმი იმას იქით ვერ წავიდა, რომ ერთხმად აღიარეს: რიტმა ცვლა განწყობილებათა ცვლასაც იწვევს მკითხველში და რომ სხვადასხვაგვარ მდგომარეობას და განწყობილებას სხვადასხვაგვარი შაირით უკეთ გადმოგვცემს რუსთველი.

ვფიქრობთ, ასეთი დიდი პოეტური ხერხის მსგავსი ახსნა შორს არ არის პრიმიტიულობისაგან. შაირის ამ ორსახეობას რუსთველურ შენაცვლებაში და გადასვლაში გაცილებით უფრო დიდი განზრახვა და საიდუმლო უნდა იყოს. შეიძლება ამ საიდუმლოს გარკვევამ ახსნას პოემის ზოგი კარდინალური საკითხიც და იქნებ ამ საიდუმლომ პოემაში დანტესებური მათემატიკური კომპოზიციაც დაადასტუროს.

„ვეფხისტყაოსანი“ საუკუნეებს ეყო მიბაძვებისა და ეპიგონობის წყაროდ. რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში ყველა, ვისაც ლექსის წერის საღერდელი აეშლებოდა, რუსთაველთან შეჯიბრებით იწყებდა: მანია რუსთაველობისა ერთნაირად აწვალებდა მეფეებს და სარდლებს, უნიჭო გადაძწერს და უდაბნოში დაყუდებულ ბერს. იყო ნიჭიერ მიმბაძველთა შედარებით უკეთესი ცდები, მაგრამ მათ მუშაობასაც არ ჰქონდა რაიმე განმაახლებელი შედეგი შაირის განვითარებაში.

შეიქმნა რომანტიული საგმირო პოემების მთელი ციკლი, რომლებშიაც მათი ავტორები ამაოდ ცდილობდნენ რუსთაველის დაჩრდილვას მისივე ლექსით — შაირით, სტროფულ კომპოზიციით.

მიზანი მიუღწეველი იყო, რუსთაველის ლექსი მათ ხელში კარგავდნენ ყოველგვარ ღირსებას. იმისთვის, რომ რუსთველს მიბაძო ან შეედარო,

არც შაირის მეტრის გადმოღება კმარა, არც ოთხსტრიქონიანი სტროფის ოთხივე რითმის დაცვა და არც რომანტიული ამბავის გალექსვა.

შაირი, რომელმაც რუსთველის პოემაში ნამდვილი აყვავება განიცადა, უნიჭო მიმბაძველთა ხელში გაღარბდა, ყოველდღიურ სახმარ სტანდარტად გადაიქცა. ასე იყო თეიმურაზამდე. თეიმურაზიდან იწყება ერთგვარი აღორძინება ქართული პოეზიისა და ეს აღორძინება ვერსიფიკაცია-საც შეეხო. თეიმურაზმა ზოგიერთი სიახლე შეიტანა ქართულ პოეზიაში, მაგრამ ეს სიახლე უფრო თემატიურ ინტერესს შეეხო ლექსის ფორმალურ დამუშავებაში ისიც რუსთველის მოწაფედ უფრო დარჩა, თუმცა პრეტენზია გაცილებით დიდი იყო.

ასე მოდიოდა შაირის განვითარება (და საერთოდ ქართული ლექსისაც, რადგან ერთადერთი ძირითადი ფორმა შაირი იყო ჩახრუხაულის გვერდით) და არჩილ მეფე ისტორიულად მართალი იყო, როცა რუსთველს ათქმევინა:

მე ვარ ძირი ლექსის თქმისა,
მელექსენი ჩემზედ შენობს-ო.

მე-17 საუკუნის დასასრული და მე-18 საუკუნე მთელი ეპოქა იყო ქართული ლექსის განვითარებაში. ამ საუკუნის ნოვატორული როლი ჯერ კიდევ დაუფასებელია.

ისეთი პატარა პოეტური ფიგურა, როგორც მამუკა ბარათაშვილი იყო, რა თქმა უნდა, დავიწყებას ვერ გადაურჩებოდა, რომ ახლას ძეგნა არ დაეწყო და რომ ახალ გზაზე დადგომა არ ეცადნა. მამუკა ბარათაშვილმა ქართულ ხალხურ ლექსებზე და რუსულ უკრაინულ ხალხურ სიმღერებზე დაყრდნობით ერთგვარი სიახლე შეიტანა ქართულ ვერსიფიკაციაში. ეს სიახლე დავით გურამიშვილთან უკვე მთელ ლიტერატურულ მოვლენად გადაიქცა. გურამიშვილის ორიგინალობა არა მარტო მის მიერ შემოტანილ ახალ ფორმებში გამოჩნდა, არამედ მან თვით შაირის დამუშავებაშიც კი ერთგვარი სიახლე უჩვენა.

ქართული ლექსის მეორე შეუდარებელმა ოსტატმა ბესიკმა თავისი ნოვატორული ძიება უფრო სხვა გზით წარმართა. მაშინ, როდესაც გურამიშვილი სისადავისა და ხალხურობის გზით ეძებდა ახალ პოეტურ შესაძლებლობებს, ბესიკი, პირიქით, ხშირად ძნელად გასაგებ სირთულეს მიმართავდა და გემოვნების ერთგვარ არისტოკრატიულობას ეყრდნობოდა. ბესიკი მეტწილად დადგენილ, დამუშავებულ აღმოსავლურ ფორმებს (მუსტაზადი და სხ.) მიმართავდა და ამ თითქოს უკვე ამოწურულ, გაქვავებულ ფორმებში გასაოცრად დიდი სიახლე შეჰქონდა.

რუსთაველის ალიტერაცია, სიტყვათა და ბგერათა ვირტუოზული განმეორება ბესიკმა ერთხელ კიდევ აიყვანა პრინციპამდის, მაგრამ აქაც გადააქარბა, როგორც ყველა ფორმალისტმა.

ბესიკი შაირსაც არ გაურბოდა; პირიქით, ხშირადაც იყენებდა მის მდიდარ შესაძლებლობებს იქ, სადაც ექსპერიმენტიდან ლამაზი და თა-

ვისთავად სანტერესო ცდის მეტი არაფერი დარჩა (ე. ი. ვერ შეიტანა სიხლე, რამელიც განვითარების შემდგომ სტიმულად გადაიქცეოდა).

შეიქლება ითქვას, რომ შაირმა გურამიშვილთან ერთხელ კიდევ სრულად წანიცადა სიდიადე—რის შემდეგ თანდათან დაქვეითების, გაღარიბებისა და უფრო მეტიც, დავიწყების გზას დაადგა. ე. წ. გარდამავალი ხანის პოეტები (ბატონიშვილები და სხ.) მართალია, სწერდნენ შაირით, მაგრამ არც ისე ხშირად და არც ისე მნიშვნელოვან რამეს.

მეცხრამეტე საუკუნის პირველი ნახევარი აღინიშნა შაირის მივიწყებითა და თითქმის ხმარებიდან გამოსვლით. რომანტიკოსები: ნ. ბარათაშვილი, ალ. ჭავჭავაძე და გრიგოლ ორბელიანი კანტიკუნტად, აქა-იქ თუ გაიხსენებდნენ რიტმის ამ სახეობას და ისიც შედარებით სუსტ ლექსებში.

რომანტიკოსების პოეტიკამ (რუსულის გავლენით) სხვა რიტმულ-მეტრული ერთეული წამოსწია წინ და კერძოდ 10 მარცვლიანმა ლექსმა სრულ ბატონობას მიაღწია თერგდალეულ პოეტებთან.

ილია ამ ლექსის რიტმს უფრო გრძობდა და მისი საუკეთესო ნაწარმოებებიც სწორედ ამ ლექსითაა დაწერილი. 10 მარცვლიანი ლექსის გვერდით შაირს მეორე მეტოქეც გამოუჩნდა 14 მარცვლიანი ლექსის სახით. მართალია, ეს მეტრი ბესიკთანაც იყო, მაგრამ მან მე-19 საუკუნეში განსაკუთრებით რომანტიკოსებთან და ილია ჭავჭავაძესთან, განვითარებისა და სრულყოფის მწვერვალს მიაღწია.

10 მარცვლიანი ლექსის გაბატონება, როგორც ვთქვით, რუსული ლექსის გავლენით აიხსნებოდა. აკაკი შედარებით უფრო ნაკლებ განიცდიდა ამ გავლენას, იგი უფრო ხალხურიდან გამოდიოდა და ამიტომ შაირსაც სხვებზე ხშირად მიმართავდა. აკაკიმ შაირს დაუბრუნა ხალხურის სახელადვე და ძალდაუტანებელი წყობა. მისი შაირი ხალხური ლექსის მსგავსად უბრალო 4 სტრიქონიანი სტროფია ინტერვალთან ჯვარედინი რითმით — უაღრესად სადა, ადვილად საკითხავი და ძლიერ მუსიკალური.

როგორც ცნობილია, ილია ჭავჭავაძე ყველაზე მეტად იბრძოდა ხალხურობისათვის, როგორც პოეზიაში, ისე საერთოდ მწერლობაში და პუბლიცისტიკაში. ილიაც ხშირად მიმართავდა შაირს („დიმიტრი თავდადებული“ და სხ.), მაგრამ მისი სტიქია შედარებით მძიმე (10 და 14 მარცვლიანი) ლექსები იყო. ილია სწორედ ამ „მძიმე“ ლექსში აღწევდა აზრის მაქსიმალურ სინათლეს, სტროფულ ბუნებრიობასაც და რთულ სისადავესაც, რაც მის ლექსს ხალხის ნამდვილ საკუთრებად ხდიდა.

რუსთველისა და გურამიშვილის შემდეგ ვაჟა-ფშაველა იყო ის პოეტი, რომელმაც შაირის ნამდვილი აღორძინება შესძლო. დაეყრდნო რა მთის უდიდეს ხალხურ პოეზიას, ვაჟამ შაირით შემოფარგლა თითქმის თავისი რიტმულ-მეტრული აპარატი.

შაირის ისტორიაში ვაჟა-ფშაველა ახალი საფეხური იყო. მისი დაბალი შაირი არ იყო მოსაწყენი ერთსახეობა. მან შაირში ბევრი ახალი შეიტანა და ისეც მრავალფეროვანი შაირის რიტმი მან კიდევ უფრო გაამრავალფეროვანა.

ვაჟა-ფშაველას შემდეგ მე-19 საუკუნეს ახალი აღარაფერი უთქვამს ამ მეტრით.

მე-20 საუკუნის პოეტებიდან ს. შანშიაშვილი ყველაზე უფრო ხშირად მიმართავდა შაირს თავის შემოქმედების პირველ პერიოდში. ი. გრიშაშვილიც თავის დროზე საკმაოდ პოპულარულ ლექსებს სწორედ შაირით სწერდა. შაირითვე სარგებლობდა 900-იანი და ცოტა უფრო მოგვიანო წლების ყველა ჯგუფის პოეტი (დემოკრატიული მწერლები და სხ...).

მიუხედავად ასეთი მასიური მოხმარებისა, ამ პოეტებმა ვერც შაირის დამუშავებაში შეიტანეს ახალი და ვერც საკუთარ შემოქმედებაში შექმნეს შედეგო, რომელიც შაირით იქნებოდა შესრულებული.

მოდერნიზმით გატაცებამ, ახალი სკოლებისა და მიმართულებების გაჩენამ შაირის განვითარებასაც თავისებური კვალი დააჩნია. სიმბოლისტებმა (არა მარტო ცისფერ ყანწილებმა) წინ წამოსწიეს 14 და 10 მარცვლიანი ლექსები. განსაკუთრებით პირველი იმდენად გახშირდა, რომ ყველა, ვისაც კი ახალი პოეტის პრეტენზია ჰქონდა, ამ ლექსით სწერდა.

კლასიკური სონეტის გარშემო გამართულ კამათში, ტრიოლეტებისა და რონდოების კორიანტელში, ტრადიციული მდიდარი შაირი სრულყოფილ დაიფიწყეს.

შეიქმნა ერთგვარი სტანდარტი და მტკიცება იმისა, თითქო სონეტის ფორმას მარტო 14-მარცვლიანი ლექსი შეეფერება და სხვა.

მოდერნისტებმა, რა თქმა უნდა, ბევრი სიახლე მისცეს ქართულ ლექსს, მაგრამ იმის გამო, რომ მეტრულ რიტმული სტანდარტის გაბატონებას ცდილობდნენ, ქართული ლექსის მეტრულ (და რიტმულ) გაღარიბებას უწყობდნენ ხელს.

ახალი მიმართულების ორიენტაცია რუსულის გზით შეთვისებულ დასავლურ ლექსზე იყო, ამის გამო ეროვნული ნიადაგიდან მოწყვეტა იმთავითვე ნაგულისხმევი უნდა ყოფილიყო. და, რა თქმა უნდა, შაირისათვის თავის გაყადრება პარნასიდან ჩამოსვლის ტოლი იქნებოდა ამ პოეტებისთვის.

ცალკე პოეტისათვის მეტრული მრავალფეროვნება სავალდებულო არ არის, მაგრამ როცა ყველა პოეტი ერთ მეტრს გთავაზობს და ისიც საერთო პროვინციული საკაზმით, ასეთ შემთხვევაში მოსაწყენი ნოტი აუცილებლად იჩენს თავს.

სიმბოლისტებიდან გალაქტიონ ტაბიძე ყველაზე ნაკლებად ლაპარაკობდა ფრანგ პოეტებზე და ყველაზე უფრო გრძნობდა მათ, როგორც პოეტი. ასევე ნაკლებად აცხადებდა პრეტენზიას იგი ეროვნულ პოეტის სახელზე, მაგრამ იგი მაინც ყველაზე კოლორიტიანი პოეტი იყო. გ. ტაბიძის იმ პერიოდის წიგნი მეტრულად მრავალფეროვანია. იგი შაირსაც ხშირად მოიშველებდა ხოლმე და ზოგჯერ შესანიშნავ ნიმუშსაც იძლეოდა („მესაფლავე“ და სხვა წვრილი ლექსები).

შაირის განვითარებაში უკანასკნელმა წლებმა განსაკუთრებული როლი ითამაშეს.

ხალხურობისა და სისადავის მოთხოვნილებამ პოეტები მიახლოვა იმ ძირებს, საიდანაც ყველაზე ხალხური, ყველაზე სადა და ყველაზე დიდი ოსტატები გამოდიოდნენ. ეს ძირები უმთავრესად ხალხურ პოეზიასა და ჩვენი ქვეყნის მდიდარ პოეტურ ტრადიციებშია. ამ ძირებში პოეტების წინაშე შაირის პრობლემა ისევ დააყენა. ამ პრობლემას დღეს განსაკუთრებული თავისებურებანი გააჩნია და იგი ქართულ საბჭოთა პოეზიისადმი წაყენებულ ძირითად მოთხოვნილებებთანაა დაკავშირებული.

ხალხურობისა და სისადავის ამოცანამ შაირს ისევ დაუბრუნა მოქალაქეობრივი მდგომარეობა, არც ერთი მეტრი ხალხში ასეთი პოპულარობით არ სარგებლობს და ამიტომ ბუნებრივიც იყო შაირის აღორძინება. უკანასკნელი ორი წლის პროდუქცია განსაკუთრებით თვალსაჩინოდ ადასტურებს ამ აღორძინების ფაქტს.

ისეთი დიდმნიშვნელოვანი პოლიტიკური ლიტერატურული ფაქტი, როგორც ქართველი ხალხის წერილია ბელადისადმი, სწორედ შაირითაა შესრულებული.

შაირითაა დაწერილი პირველი ქართული პოემა სტალინზე, შაირითვეა ბევრი კარგი ლექსი ბელადის სახელისადმი მიძღვნილ კრებულში. ჩვენი მოწინავე პოეტები თითქმის უკვე სისტემატურად ხმარობენ ამ ლექსს და უნდა ითქვას, ხშირად გარკვეულ შედეგსაც აღწევენ მის დამუშავებაში.

ხალხურობისა და ხალხურთან დამოკიდებულებას ორი მხარე გააჩნია: ერთი, როცა პოეტი ხალხურ წყაროებს კი არა ჰბაძავს, არამედ იმ საშუალებებს ითვისებს ზემოქმედებისას, რომლითაც ოდესღაც არა ხალხური ლექსი ხალხური გამხდარა. და მეორე, როცა პოეტი არჩევს სტილიზაციის იოლ გზას, აკეთებს ვარიაციებს ხალხური თქმულებისას და ზოგჯერ პირდაპირ ეპიგონობაში ვარდება.

კლასიკოსებზე დაკვირვება (ილია, აკაკი, ვაჟა) გვიჩვენებს, რომ ჩვენი დიდი პოეტების ხალხურობა სწორედ პირველი გზით იყო მიღწეული.

ბევრ თანამედროვე პოეტს ჰგონია, რომ იგი ხალხურობის იდეას ანხორციელებს იმით, რომ შაირის მეტრით დაწერს ლექსს ან გრძელ პოემას. არც ერთ პოეტს ხალხურობა რომელიმე ხალხური მეტრის გამოყენებით არ მოუპოვებია, რაგინდ ხალხურიც უნდა იყოს ეს მეტრი: შებრუნებული შემთხვევები კი უამრავია: ბარათაშვილის მერანი მძიმე და, რაც უფრო იშვიათია, ლოგაედური (სხვა და სხვა) მეტრითაა დაწერილი. ხალხურს არ ახასიათებს ლოგაედურობა, მაგრამ ეს ლექსი ერთი უაღრესად ხალხურთაგანია.

შაირის დამუშავებისას დღევანდელი პოეტი უნდა ცდილობდეს იმ ჯერ კიდევ აღმოუჩინებელ შესაძლებლობათა აღმოჩენას და დამუშავებას, რომელიც უთუოდ გააჩნია ამ ერთეულს. ეპიგონობა და მიმბაძველობა, ლამაზი მეტაფორების პირდაპირ, ან ვარიაციით განმეორება პოეტის სისუსტეზე ლაპარაკობს.

შაირის დღევანდელი ფორმა შეიძლება ასე წარმოვიდგინოთ: 4 რეა-
მარცვლიანი სტრიქონი (მაღალი ან დაბალი შაირი) სტროფში ჯვარე-
დინი რითმით (ab ab). შეიძლება ითქვას რომ უინტერვალო ჯვარედი-
ნი რითმა ახალია შაირის ისტორიაში, მაგრამ ეს სიახლე შედარებით
უმნიშვნელოა იმ პერსპექტივასთან, რომელიც ამ მეტრის ასეთი მასიუ-
რი დამუშავებიდანაა მოსალოდნელი.

შაირის აღორძინება სასიხარულო და საინტერესო მოვლენაა, მაგრამ
ერთი გაფრთხილება უნდა გვახსოვდეს: ხალხურობის მისაღწევად მეტრს
და რიტმსაც კი ნაკლები მნიშვნელობა აქვს და რომ აქ სულ სხვა სა-
შუალებანი თამაშობენ როლს. ყველა მეტრით (რაგინდ ახალი და უცხო,
ან მძიმე იყოს) მიაღწევ ხალხურობას, თუ ამ საშუალებებს ფლობ.

ქართული „ცისკარი“

1.

(1852-1858 წ. და 1857-1875 წ.)

ქართულ ლიტერატურას დიდი და ხანგრძლივი ტრადიცია აქვს. მის კორიფეებს საპატიო ადგილი ეკუთვნით მსოფლიოს საუკეთესო პოეტებ შორის. პირველი ქართული წიგნი 1629 წ. დაიბეჭდა. პირველი ქართული გაზეთი 1819 წ., ხოლო პირველი ქართული ჟურნალი „ცისკარი“ 1852 წ.

მეტად დიდი მნიშვნელობა ეძლევა ჩვენთვის „ცისკარს“, როგორც პირველ ქართულ ნაბეჭდ ჟურნალს. პატარა ტრადიცია „ცისკარს“ დოდაშვილის „ტფილისის უწყებათა“ სალიტერატურო დამატებამ შეუქმნა. მაგრამ, ამჟამად ვენ მხოლოდ „ცისკარი“ გვიანტერესებს. მისი შესწავლა და დამუშავება ხანგრძლივ და სერიოზულ მუშაობას მოითხოვს. იგი საკმაოდ დიდ ხანს გამოდიოდა, 1852 — 1853 წ. პოეტ და დრამატურგ გიორგი ერისთავის რედაქციით, 1857 წლიდან 1875 წლამდე ივანე კერესელიძის რედაქციით. „ცისკარი“ 220 წიგნამდეა, რომლის რიცხვი, ყველა ნომრებისა ერთად, 240 ნომერზე მეტია. ერისთავის „ცისკარ“ში 30-მდე ქართველი და უცხოელი მწერალია წარმოდგენილი. კერესელიძის „ცისკარ“ში 142-ზე მეტი. ე. ი. დაახლოვებით, სულ 172 ავტორი. არის შემთხვევები, რომ თითო ავტორი ერთი ან ორი ლექსითაა წარმოდგენილი, მაგრამ ძალიან ხშირად თითო ავტორს ჰუამრავი ნაწარმოები ეკუთვნის.

„ცისკარის“ შესახებ თუ რამე დაწერილა საყურადღებო, შეგვიძლიან დავასახელოთ: ა, ხახანაშვილის რუსულად დაწერილი „ნარკვევები“ ს მე-IV-ე წიგნი. მ. ზანდუკელის „ახალი ქართული ლიტერატურა“ ტ. II; ვ. კოტეტიშვილის „ქართული ლიტერატურის ისტორია“, ა. ჯორჯაძის ნაშრომიც, მაგრამ ჯორჯაძე, თავის გამოკვლევაში, ქართული აზროვნების განვითარების ანალიზს პუბლიცისტიკის საფუძველზე შლის და ხშირად მხატვრულ ლიტერატურას უყურადღებოდ სტოვებს.

„ცისკარი“-ს გამოცემამდე, ვიდრე გამოვიდოდა ჟურნალი და ამ სახელწოდებას მიიღებდა, ქართულ საზოგადოებას სდომებია ჟურნალის გამოცემა. არსებობს ერთი ცნობა, რომელიც წარმოადგენს „გამოცხადება“ ს და იუწყება ჟურნალ „სინათლის“ გამოცემას. (იხ. „კვალი“ 1896წ. №35)

„ჟურნალსა ამას სახელი ეწოდების „სინათლე“, გამოცემა მისი დაბეჭდების მისის პირველიდან მომავალის წლისა. თვეში გამოვა თითო წიგნი, რომელშიაც იქნებიან: უცხო ენათაგან თარგმნილნი უკეთესნი მუხლნი ყოველთა საგანთათვის ე. ი. სამხედროთა და სამოქალაქოთა, ზნეთათვის, ვაჭრობისათვის; წყარობისათვის გამდიდრებისა, შინაურთა ეკონომიკათათვის და მმართველობისათვის ყმათა და მამულთა, აწინდელთა კანონთა და ჩვეულებათათვის, რომელიც იმყოფებიან ჩვენს იმპერიაში; აგრეთვე იქნებიან ქართველთა ჩვეულებანი, ზნენი, თვისებანი; ქართლის ცხოვრებიდან გამოკრებულნი ნაწყვეტნი და ქართული ლიტერატურა (აღმკობილი პროზა), სტიხნი და ლარმონიათა ნოტნი: სამუსიკოთა ხმათა და საეკლესიოთა საგალობელთა“ და სხვა. მაგრამ „სინათლე“-ს გამოცემის იდეა ვერ განხორციელებულა.

ყოფილა მეორე სურვილიც ჟურნალის დაარსებისა. ამის შესახებ ცნობას თვით „ცისკარი“-ში ვხვდებით. („ცისკარი“ 1852 წ. № 8) აქ დაბეჭდილია გ. დადიანის ლექსი:

„არეს ეწოდა, აწლა ცისკარი,
დაიმარტება (?) მთა ვაკე ბარი,
ივერის ველსა, ადგია დარი,
აწი რა მესმის მელექსეთ ჯარი.
შეფრფინვით გეტრფი ჩემო ცისკარო,
სულ-წასულობით, შენდა სულმნთებო,
აცისკროვანე, სახე ნარნარო,
ნისლოვან დღენი, ბორცენი და მთები,
საღმრთო ნათელნი შენნი დაბწნილნი,
განგებისაგან, შარავანდელით,
ჩვილ სხივ შუქითა, გარდმოდენილნი,
ბნელშიდ მდუმართა, აღადგენს მკვდრეთით“ და სხვა.

ასე შეჰხაროდა „ჩვილ“ „ცისკარს“ ქართველი ინტელიგენტი, როგორც ამ ლექსიდან სჩანს: „არეს ეწოდა აწლა ცისკარი“ — ე. ი. „არე“-ს მაგივრად „ცისკარი“ გამოვიდაო. რედაქცია შენიშვნას უკეთებს ამ ლექსს. „პეტერბურღში ჰსურდათ გამოცემა ქართულს ენასა ზედა ჟურნალისა, რომლისთვისაც უნდა ეწოდებინათ „არე“.

ასე იყო, თუ ისე, ჟურნალი დაარსდა. აღარ შევხებებით დახასიათებას ვორონცოვის ეპოქისას და არც თვით ვორონცოვის პოლიტიკისას, რომლის ფულადი დახმარებით დაარსდა „ცისკარი“ და ქართული თეატრი. ერთი რამ კი მაინც უთუოდ უნდა აღინიშნოს: ვორონცოვის „კეთილი“ დამოკიდებულება ქართველობასთან, ეს იყო დიდი ბიუროკრატის კეთილგონივრული დამოკიდებულება. ვორონცოვის პოლიტიკა იყო ახალი მეთოდი და სტადია საქართველოს დასაპყრობად. იგი დროებით არ ეხებოდა ქართულ ენასა და კულტურას, ვითომდა მფარველობდა მას, რომ ამით დაემსახურებინა ნდობა ქართველობისა. დაეპყრო ქვეყანა ეკონომიურად,

და შემდეგ მთლიანად გაერუსებინა. სხვანაირად ვორონცოვის პოლიტიკის შეფასება გულუბრყვილობა იქნებოდა, იმ ვორონცოვისა, რომლის შესახებ, ჯერ კიდევ 1824წ. პუშკინმა სთქვა:

Полумилорд, полукупец,
Полумудрец, полуневежда,
Полуподлец, но есть надежда,
Что будет полным наконец!

ვიდრე „ცისკარი“-ს რედაქტორი გ. ერისთავი ჟურნალს გამოსცემდა, მან განცხადება გამოუშვა: „ამა ჩყნა წლისათვის, თანახმად უმაღლესისა ნებისა იქნება გამოცემული სასარგებლოდ წმ. ნინას ზაუედენიისა ქართულს ენაზედ სიტყვიერებითი ჟურნალი „ცისკარი“, ყოველს თვეში თითო წიგნათ, რომელსა შინაცა იქნების შეცუღლ: ქართული სიტყვიერება, თარგმანი, სწავლა, ხელოვნება და სახლის პატრონობა“... „ამასთანავე რედაქციას აქვს პატივი რომელი მსურველთა ამ ჟურნალში სტატიის დაბეჭდვისა, ძალუძთ გამოგზავნონ ესე ვითარი ამ რედაქციაში. რედაქტორი: ერისთავი“.

ასეთი იყო წინასწარ ჩატარებული მუშაობა. 1852წ. გამოვიდა „ცისკარი“-ს პირველი ნომერი გ. ერისთავის რედაქტორობით. მაგრამ ერისთავი მარტო რედაქტორი არ ყოფილა. იგი მთავარი თანამშრომელი იყო, ამ პირველი ნომრისა ხომ თითქმის ერთად-ერთიც. აქ დაბეჭდილია მხოლოდ ერისთავის ლექსები, საკუთარნი, თარგმნები. მაგ. „კურთხევა“ პეტრარკადგან. „ერთი მინუტის სიჭაბუკე“ ჰიუგოსი. თარგმანი რუსულიდან „მოლა-ნურისა“.

„ცისკარი“ ერისთავის რედაქტორობით ორ წელს გამოდიოდა. — 1852-1853 წ. სულ 24 ნომერი გამოიცა. პირველი ნომერი პატკანოვის ტიპოგრაფიაში დაბეჭდილია. შემდეგი ნომრები კავკასიის ნამესტნიკის ტიპოგრაფიაში. ბოლო ნომრები კი ერისთავის ტიპოგრაფიაში. ცენზორად, როგორც თვით „ცისკარი“-დან სჩანს, ჯერ ყაითმაზოვი ყოფილა, შემდეგ მღვდელი ალექსეევი, (ალექსი-მესხიშვილი). ორი წლის განმავლობაში დაბეჭდილი იყო შემდეგი ქართველ და უცხო ავტორთა ნაწარმოებნი: გ. ერისთავის, შარლინსკის (ბესტუჟევი), საბა-სულხან ორბელიანის, ალ. ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანის, დიმ. ბაგრატიონის, ვახტანგ მეფის, თეიმურაზ I-ის, ალ. ახვერდოვის, დ. მაჩაბლის, ნ. ბარათაშვილის, შილლერის, ლუკა ისარლოვის, (ლ. ი.), ოთარ ქობულაძის, თამაზ ქობულაძის, ბარამ ბარათოვის, ბერნარის, დ. გურამიშვილის, სარდიონ ალექსი-მესხიევის, ალ. ორბელიანის, რასინის, როჟე დე ბოვარის, დარია ერისთავის, სვ. მაჩაბლის და რამდენიმე სხვა ავტორისა. ჟურნალი შესდგებოდა შემდეგი ხასიათის განყოფილებათაგან. 1) პოეზია, 2) პროზა, 3) სოფლური სახლის პატრონობა, 4) სხვადასხვა ანბავი. ასეთ დაყოფას ყოველთვის ვერ იცავს ჟურნალი. მაგ. 1853 №5 დაბეჭდილია მხოლოდ „ცინა“ რასინისა, ალ. ჭავჭავაძის მიერ თარგმნილი. ერთი გარემოებაა კიდევ აღსანიშნავი „ცისკარი“-ს დასახასიათებლად: მასში არ იბეჭდებოდა ახლად დაწერილი ნა-

წარმოებნი, იშვიათი გამონაკლისით. „ცისკარი“ ერთგვარი „ლიტერატურული მემკვიდრეობის“ შემკრები ჟურნალი უფრო იყო, ვიდრე ეპოქის მაჯის-ცემის გამომხატველი. მან საშუალება მისცა ქართველ მკითხველ საზოგადოებას გასცნობოდა ძველ პოეტებს: დ. გურამიშვილს, რომელმაც რუსეთში შექმნა თავისი შესანიშნავი ლექსები, თეიმურაზს, დიმიტრი ბაგრატიონს, ბესიკს, ალ. ჭავჭავაძეს. ჟურნალმა „ცისკარმა“ გააცნო საზოგადოებას ნ. ბარათაშვილის ლექსები, რომლებიც მანამ ხელნაწერებად ვრცელდებოდა, რომლის „სულო ბოროტო“-საც მღეროდა ხოლმე ყაბახზე, მთვარიან ღამეში, მოსიერნე თავადიშვილთა ქალ-ვაჟის თხოვნით, ყაფლან ორბელიანი, ან სხვა მისი ნათესავ-მეგობარი.

1852-1853 წ. „ცისკარ“-ში დაბეჭდილია ორიგინალური ლექსები გერისთავისა: „მოგონება“, „მტკვრისადმი“, „გულს“, „გაზაფხული“, ამ ლექსების უმრავლესობა დაწერილია 40-იან წლებში. აქვე დაიბეჭდა ალ. ჭავჭავაძის მრავალი ლექსი, დ. გურამიშვილის, გრ. ორბელიანის, ვახტანგ მეფის ლექსები. ამ მწერლებს ქართველი მკითხველი საკმაოდ იცნობს, ამიტომ ამის შესახებ აქ არას ვიტყვით. ცნობილ და პირველხარისხოვან მწერალთა გარდა ჟურნალში იბეჭდებოდა შედარებით ნაკლებ ცნობილი, მაგრამ ნიჭიერი დ. ბაგრატიონის ლექსები, სვიმონ მაჩაბლის ლექსები (ივანე მაჩაბლის პაპა). აქვე დაიბეჭდა ერთად-ერთი ლექსი ალ. ახვერდოვისა, დ. მაჩაბლის „ვარდი“, ლუკა ისარლოვის ორიგინალური და თარგმნილი ლექსები (ლ. ი. ინიციალით).

დიმიტრი ბაგრატიონი მოსკოვში ცხოვრობდა და იქ ეწეოდა სამწერლო მოღვაწეობას. იქვე გარდაცვლილა 1826 წ. მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობა მიჯნაზე დგას ე. წ. ახალი და ძველი ქართული ლიტერატურისა და ამ მხრივაც საინტერესოა. დიმიტრი ბაგრატიონის პოეზია ტიპური გამომხატველია პოლიტიკურ ცხოვრებას მოწყვეტილ, ქართველ ფეოდალის განწყობილებისა. საქართველოდან რუსეთს გარდახვეწილი ემიგრანტის მეფე იესეს შვილის-შვილის დ. ბაგრატიონისათვის დამახასიათებელია ძველი ფეოდალური საქართველოს ქება-დიდება, მღურვა აწინდელი პირადი და საქვეყნო სინამდვილის გამო. „სოფლის მღურვა სიბერისათვის თქმული დიმიტრი ბაგრატიონის მიერ“ („ცისკარი“ 1852 №3).

„ოდეს რა დაჰსნა ადამ მცნებანი, ხელჰყო მალლისა შემართებანი,
ვისგან მიეცა ყოფა გებანი, მას უწყო ხდომა კამათებანი,
ჰსცადა უფლება, გაღმერთებანი, სამებისა მის შემართებანი,
გამიტყდა ქნარი, წინწილ-ებანი, ველარ დავმღერე სოფლის ქებანი“.

ასეთი მწუხარების გრძნობას განიცდის სამშობლოს მოშორებული და გადახვეწილი მოხუცი პოეტის გული:

„გამიტყდა ძილი, მოსვენებანი, მომწყინდა ლოგინს ცუდად გდებანი.
მელანდვის ღამის მოჩვენებანი, მაშინებს დღისით მოსვენებანი,
მესწრაფის რიჟრაჟს მოთენებანი, აღდგომას მიშლის მცონარებანი,
გამიტყდა ქნარი, წინწილ-ებანი, ველარ დავმღერე სოფლის ქებანი“.

მეტად ღირებულია პოეტის გრძნობა და სევდიანი, რამელსაც „ელანდვის ღამის მოჩვენებანი“ და ესწრაფება „რიურაჟის მოთენებანი“; მაგრამ ძველი საქართველოს ქება დ. ბაგრატიონმა უფრო მძლავრად თავის პროზაში გამოჰხატა. „ღამის ალერსი“-ა ამ ნაწარმოების სათაური: („ცისკარი“ №2 1853 წ.) დ. ბაგრატიონის „ღამის ალერსს“ შეიძლება ეწოდოს „ალერსი ძველი საქართველოსა“. ეს თხზულება არის პოეტური აღწერა ქართველი არისტოკრატიის ცხოვრებისა, ბრძოლისა და მოღბუნისა. მეტად დიდია პოეტის სიმპატიები იმ ცხოვრებისადმი და რაღაც მინაზებული გულის ტკივილით, სითბოთი და სიყვარულით გადმოგვცემს გარდასულ დრო-ჟამთა სურნელებას.

„დედანი ხანგარდასულნი და მამანი მონახულნი იტყვიან ძველთა ანბავთა, რომელი რომელსა დროსა და მეფობასა შესწრებიან და რაიცა უნახავს და ახსოვან“. „მერმე იტყვიან დარბაზისა ერთა წვევასა და ბანოვანთა მიხდასა, მათგან შესაგვანის ყოფა ქცევით მისვლასა და დედოფალთა თაყვანებასა, ზრდილობით თავაზიანობასა, ზნეობის გამოჩენასა, ნადიმთა ზედა სხმასა და შაირსა, ლალობასა და ხუმრობასა, გალობასა სამუნასიბოთა, და მომღერალთაგან ხმა ტკბილად სახიობასა, მროკველთაგან ცეკვა ბუქნა ბასტობასა, რიგზედ თავის მსმელობასა, თასთა გარდაგდებასა და ერთი მეორის დაღევასა, წინ დაჩოქვით სმასა და მოაზარტეშებასა, მერმე შელხინებულთა მათ გაცელქებასა და ბანოვანთა გარდაწვევასა და გარდაჯდომასა, მეჯლისსა დ ერთ ჭამასა, მეფეთაგან მხიარულებასა, გაცემასა და უხვად ნიჭებასა, ზარსა, და ესე გვართა ლხინთა და ჭირთა მათგან ნახულთა ძველთა ქართველთა წესითა და ჩვეულებითა მოსაუბრობენ, კვალად იტყვიან, ბრძანებდიანო, ცხენთა მალთა მდიდრად აკაზმასა და სამეედნოდ ამხედრებასა, კარგ სადავეთა ჯიბითა გასხმასა და მეფეთა და მთავართაგან გასვლასა ველსა სასეფუროსა და მუნ ასპარეზობასა. საშუალ მოედნისა მალლის ძელსა დგომასა, ზე ოქროს ვაშლის სმასა, დარჩეულთა მშვილდოსანთაგან ცხენ ფიცხლად გავლასა, ძირმოღმა ისრის სროლასა, ოქროს ვაშლის ჩამოგდებასა და თვისად მიღებასა“. „კვლავ ოროლთა მღერასა, კეკლუცთაგან მზერასა და სატრფოთ გულთა ძვერასა და მრავალგვარად ბუნათა ბრიალსა და მზართა ზედან ტრიალსა და ახლტუნებასა გამალებულთა ტაიქთა ზედან“.

„სასმელთა სიუხვესა და გაჯუფთებით სმასა, საკრავითა და სიმღერით ლხინსა და შექცევასა და ღამისა მის განცხრომით გათენებასა“.

საქართველოს მოშორებულმა პოეტმა ადრე იგრძნო ძველი ფეოდალური საქართველოს რღვევა. შემდეგ ეს გრძნობა იყო რომ მძლავრად გამოძეულანდა აღ. ქავჭავაძის, განსაკუთრებით გრ. ორბელიანის ჰოვზიაში. მასაც ელანდებოდა ყაბაზზე „ცხენთა გრიალი, შუბთა ტრიალი, ჯირითთ სრიალი, ყურ-მაჯთ ბრიალი“.

დ. ბაგრატიონი არისტოკრატიის ცხოვრების დეტალურ აღწერას იძლევა იდეალურ ფერებში. არ ივიწყებს ნადირობის ამბავს, ბურთობას თევზაობას, ლაშქრობას, როკვას, სიმღერას, ქორწინებას. ახლადჯვარდაწერილნიო „გულისა გასაგმირალითა საუბრითა მოალერსობენ, და ნე-

ლრადის ხმით მილილინებენ, თუ სთქვა ესრედ საამოდ დარონინებენ, რომელ უჯუფთოთა შემხედველთა, შურსა შეჰგვრიან და ტოლთა მოაწადებენ“.

დ. ბაგრატიონის პოეზია თემატიკის მხრივ საყურადღებოა იმით, რომ მას ძირითად საგნად შემოქმედებისა გაუხდია თავისი ქალები: ელისაბედისა და ტასიას ქება. პოეტები ბევრი აქებდნენ ქალებს: ზოგი ქალს — მიჯნურს, ზოგი ქალს — მეფეს, ზოგი ქალს — წმინდანს. დ. ბაგრატიონი აქებს ქალებს — საკუთარ შვილებს. იგი თავისებური მიჯნურია შვილებისა. უაღერსებს მათ. ასხამს ქებას:

„მრავალნი დასხდნენ საქებრად, ამქვერ ამეთქვეს ენები,
ვინ ვისი იყო სამკობლად, შესხმითა გამომჩვენები,
ზოგთა მოგვითხრეს საზეო, ზოგთა ამბავნი ქვენები,
მე წილად მომხვდა ასული, აღერსით მოსახსენები“ —

ასე განსაზღვრავს თავის პოეზიის თემას თვით დ. ბაგრატიონი. და სწერს „ელისაბედიან“ს, თავისი ქალის ელისაბედის, ლიზას ან, როგორც მას ზოგჯერ აღერსით უწოდებს, ლიზუტანას ქებას. დ. ბაგრატიონს მეორე ქალიც ჰყოლია, ტასია. დიმიტრის შისი ქებაც დაუწერია.

ასეთია პოეტი, ემიგრანტი, მიჯნური მამა თავისი პატარა, აკენის ბავშვებისა დიმიტრი ბაგრატიონი.

მისი ლექსები ძველი ქართული პოეზიისა და ახალი, რუსული ლექსთწყობის გავლენის თავისებური ნაერთია, იგი სწერს რუსთველურ შაირს, ჩახრუხაულს, ე. წ. რუსულ ხმებზე, და ვერ ივიწყებს „თათრულ ხმასაც“ და ამასაც ხარკს აძლევს.

სვიმონ მაჩაბელი, პაპა ივანე მაჩაბლისა, დიდი მეგობარი ყოფილა გიორგი ერისთავისა, რასაც მისდამი ერისთავის მიერ მიძღვნილი ორი ლექსი ადასტურებს. („ცისკარი“ № 2 1852 წ.)

„გახსოვს, როს, ძმაო, ბედისა მწარით
შეგვხვდა პატიმრად ერთად სხდომანი?
მტეციისა გულით, კავშირის მყარით
ვსთქვით ურთიერთის მეგობრობანი“.

ეს ლექსი ერისთავს დაუწერია „ქალაქის ციხეში, უამსა პატიმრობისა“, სადაც შეთქმულების საქმის გამო, სვიმონ მაჩაბელიც მჯდარა. გადასახლებიდან დაბრუნებული გ. ერისთავი მეორე ლექსს უძღვნის სვ. მაჩაბელს:

„ბედმან კვალადა, ძმაო, ხშული განმილო კარი,
მოვედი, მნახე, მე, მოყვასი და მეგობარი,
მსურის მოხვეენა, გარდაკოცნა წვერის ქალარის,
ექვსის წლის უსმენს შენის ენის მოჭიკტიკარის“...

აი, ამ სვიმონ მაჩაბელს დაუბეჭდავს „ცისკარში“ შესანიშნავი ლექსი სათაურით: „საპყრობილესა შინა უეცრად ფრინველისა შეფრენა და

პურობილისაგან ლაპარაკი.“ ეს ლექსი ყაზარმობასა დაწერილი. საკანში შეფრენილ ფრინველს, პატიმარი პოეტი ელაპარაკება:

„ეჰა ფრინველო, სით მოხველ ჩემად,
რომლის ქვეყანით, და ანუ თემად,
სით მომევილინე, ვკრთები მე ამაღ-
ჩემებრივ პურობილთ, ნუგეშისცემად,
მაგრამ ვსწუხ შენთვის აწიღვან მარად,
აქ რისთვის მოხვედ, მხედავ საზარად,
ამად შემქნია, დრო გასამწარად,
კართა მშმილავნი მცვენ შრავალჯარად,
საკანი ესე ჩემთვის არს ქმნილი,
წყვედიად უკუნი ნათელ დავსილი,
ბედმან სასტიკად მე მყო დასჯილი,
შენ წარვედ, ჰსუნთქე ჰაერი ტკბილი“.

და ევედრება ფრინველს:

„თუმცა ვიხარე ხილვით შენითა,
მადლობას გიძღვნი მწირის ენითა,
მას ვსწუხ არ იქნე ჩემებრ წყენითა,
წარვედ მშვიდობით მუნვე ფრენითა“.

„ნუ თუ გეხილვოს იგი არენი,
სადცა სცხოვრობენ ჩემნი მთვარენი,
მარქვი ამბავნი გასახარენი,
მარქვი თუ წყალნი, ჩქარ მომდინარე,
კვალად ქუხს შხივის წალკოტს წინარე,
ვინ არს განცხრომით ანუ მქმუნვარე,
მისმინე ესე, ნუ ხარ მღუმარე“.

ალბათ ლიახვის ქუხილი ენატრებოდა თამარაშნელ ბატონს, სადაც ლიახვი „ისე მოდის და მოშხუის, თითქოს ფეხს ეკრას ნალები.“

„ცისკარ“ ში დაიბეჭდა ალ. ახვერდოვის ლექსი:

„პეტრე ბაგრატიონისათვის სიტყვა“. იგი მიმართულია ნაპოლეონის წინააღმდეგ მებრძოლ, ცნობილ პეტრე ბაგრატიონისადმი.

ლუკა ისარლოვი ჩვენში უფრო ცნობილია, როგორც სასტიკი ცენზორი და რეაქციონერი პუბლიცისტი, მაგრამ სიჭაბუკეში მასაც „აუუღლერებია პოეტური ჩანგი“, თუმცა ძალიან უნიჭოდა და უხეიროდ. ისარლოვი სკოლიდან ნ. ბარათაშვილის ამხანაგი იყო.

„ცისკარ“ ში დაბეჭდილია მისი 10 ლექსზე მეტი ლ. ი. ინიციალით. აქედან ზოგი ნათარგმნია, ისიც მეტად ხორკლიანად, უგემოვნოდ და ულაზათოდ.

ლუკა ისარლოვი, ალბათ ნ. ბარათაშვილის „სულო ბოროტა“ს გაეღენით, სწერს ლექსს „განსაცდელი“.

„სულო მაცთურო რათ მამეველინე?
და განსაცდელად წარმომედგინე?
რათ ამირიე მე განსვენება?
და განმიშფოთე მყუდრო გონება?“
წარვედ, ნუ მნათობ გრძნობას დაღალულს
და ნუ მიღვიძებ დროს დავიწყებულს“.

აქვეა დაბეჭდილი ლ. ი.-ს „ელეგია“:

„როს მოვიგონებ შენსა სახელსა, მყის გული მიწყებს შელონებასა,
მყისვე დამიწყებს ცრემლი სიწვიმეს დაოხვრა მიწყვეტს მღუმარებასა“.
როგორი პოეტური „მადლითაც“ ყოფილა დაჯილდოვებული ლუკა ისარლოვი, ცხადად სჩანს ამ სტრიქონებიდან და სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ.

უცხოური ლიტერატურა „ცისკარ“-ში ფართოდაა წარმოდგენილი. აქ ვხვდებით ერისთავის მიერ თარგმნილ ჰიუგოს, პეტრარკას, მიცკევიჩის, შილლერის ლექსებს, ალ. ჭავჭავაძის მიერ თარგმნილ პუშკინის ლექსს „ოცნებას“ და რასინის ტრადედია „ცინა“-ს, როჟე დე მონარიის „სოფიას“, გადმოღებულს სარდიონ ალექსი-მესხავეის მიერ, ბერნარის „სიძე ამისთანა უნდა“, ბესტუჟეე-მარლინსკის (1797—1837 წ.) „მოლა-ნურ“-ს და „ამალათ-ბეგ“-ს, რითაც გზა ეხსნება რუსული რომანტიზმის პრაზაულ ნიმუშს ქართველ საზოგადოებისაკენ.

„ცისკარ“-ში დაბეჭდილ მასალიდან საინტერესოა სატირა სოფლური სიმღერა — „არაგველთა შეთვლა მეფის ირაკლისადმი“ და ხალხური ანდაზები, როგორც ფოლკლორული ნიმუშები.

„ცისკარ“-ში იბეჭდებოდა აგრეთვე სასულიერო პირთა მოძღვრება-ქადაგებანი, თქმულნი: ანტონ ირაკლის ძისა, გაბრიელ ეპისკოპოსისა, არხიმანდრიტ ტერ-ყაზარიანცისა და სხვათა.

კრიტიკული სტატიები ჟურნალში არ იბეჭდებოდა. მის მაგივრობას სწევდა „სოფლური სახლის პატრონობი“-ს განყოფილება, სადაც იწერებოდა რჩევა-დარიგება, რეცეპტები მურაბისა და ჟელეს გაკეთების შესახებ. დამარილება ხორცთა, ლორის გაკეთება. ბატი ძმრით. ესეც საყურადღებოა აზროვნების ევოლუციის გასათვალისწინებლად. იმ დროს, როდესაც რუსეთის საზოგადოება უკვე იცნობდა ბელინსკის ლიტერატურულ-პუბლიცისტურ წერილებს, ჩვენში ასეთ სავალალო მდგომარეობას ვხედავთ.

ასეთია მოკლედ „ცისკარი“-ს სახე 1852—1853 წ. მრავალი უარყოფითი რამ ჰქონდა „ცისკარ“-ს. არ გააჩნდა დროის აღლოს ადების უნარი. ვერ იბრძოდა ყოველ-დღიური საჭირბოროტო საკითხებისათვის, მაგრამ ქართული ლიტერატურის განვითარებისათვის დიდი როლი შეასრულა. მან პირველმა მისცა ადგილი ძველ ქართველ პოეტებს. გააცნო ქართველი მკითხველი საზოგადოება რუს და ფვროპელ მწერლებს. რაც მთავარია, შექმნა წრე მკითხველებისა და ქომაგობა გაუწია ქართულ ენას.

„ცისკარი“ 1857 — 1875 წლებში

სამ წელს იყო ქართველი მკითხველი საზოგადოება უჟურნალოდ ერისთვის „ცისკარი“-ს დახურვის შემდეგ.

1857 წ. იანვარში გამოვიდა ახალი ჟურნალი, „ცისკარი“-ს სახელწოდებით. სათაური ამ ორ ჟურნალს, მართალია, ერთი და იგივე ჰქონდა, მაგრამ მათი განხილვა შეიძლება, როგორც სხვადასხვა ჟურნალებისა. და მართლაც, რომ კერესელიძის ჟურნალს „ცისკარი“-ს მაგიერ „განთიადი“ რქმეოდა ან სხვა რამ, მაშინ ხომ ერთად აღარ განვიხილავდით? ამით არ ვივიწყებთ იმ შინაგან კავშირს, რომელიც ამ ორ ჟურნალს შორის მაინც არსებობს.

კერესელიძის „ცისკარი“ გაგრძელებაა ერისთვის „ცისკარი“-სა, შედარებით სხვა პირობებში გამოცემული, მაგრამ მაინც უმთავრესად ფეოდალურ-თავად-აზნაურულ იდეოლოგიის გამომხატველი. მარტო ამისათვის არ იწვევს ჩვენს ინტერესს ეს ჟურნალი. „ცისკარი“-ს ფურცლებზე გამოვიდნენ პირველად თავდადებული რაინდები ქართული ლიტერატურისა, თერგდალეულებს რომ ვეძახით. „ცისკარი“-ს ფურცლებზე დაიბეჭდა დანიელ ჭონჭაძის „სურამის ციხე“, რომელიც პირველი და მძლავრი პროტესტი იყო ბატონყმობის წინააღმდეგ და რომელმაც თერგდალეულებს წინამორბედობა გაუწია. „ცისკარი“-ს ფურცლებზე მიეჩვია ქართველი ინტელიგენცია კამათს, საჯაროდ აზრის გამოთქმას. „ცისკარ“-მა მიაჩვია საზოგადოება თანამედროვე თვალსაზრისით მეტად უმნიშვნელოს, მაგრამ კულტურის ისტორიისათვის მეტად საყურადღებოს, ჟურნალის გამოწერასა და კითხვას.

„ცისკარ“-ში დაიბეჭდა პირველი ქართული სოციალური რომანი „სოლომონ ისაკი მეჯღანთაშვილი“ და გრიგოლ რჩეულის ისტორიული რომანები.

კერესელიძის „ცისკარი“-ს თანამშრომლები ყველა ერთი იდეოლოგიისა არ იყვნენ. ერთერთი თანამშრომელი ამ ჟურნალისა სწერდა რომ: ჟურნალი ის ტაძარია, სადაც ყველას აქვს შესვლის უფლება და სანთლის დანთებისაო. სხვადასხვა „სარწმუნოებისა“ იყვნენ „ცისკარი“-ს თანამშრომელნი და ამას გარდა ყველა ერთი ნიჭისანი როდი ყოფილან. ზოგის „სანთელი“ — ნაწარმოები ძვირფასი იყო, ზოგისა კი მდარე, უხეირო, რომელიც, მართალია, იწვოდა. მაგრამ ხრჩოლავდა, ხოლო საინტერესო იმით იყო, რომ ენთო და არ ქრებოდა.

მეტად უსახსრო იყო ჟურნალი. „ზოგი ხელის მომწერი „ცისკარი“-ს ფულში ფქვილს, ხორბალს, ღვინოს, შეშას, ნახშირს და ამგვარებს იძლეოდნო“ (ზ. ჭიჭინაძე „ივ. კერესელიძე“). მცირე იყო ხელის მომწერთა რიცხვი. 1860 წ. კერესელიძე დიუმას გაჰყვა კახეთში. ფრანგმა მწერალმა ჰკითხა ქართველ რედაქტორს: „რამდენი გყავს „ცისკარ“-ზე ხელის მომწერიო“. უხერხულ მდგომარეობაში ჩავარდნილ კერესელიძეს უპასუხ-

ნია: 600-იო. დიუმას გაჰკვირებია ხელის მომწერთა სიმცირე — 600 კაცი. ნამდვილად კი მაშინ „ცისკარ“-ს 60 კაცი იწერდა და არა 600.

1857 წ. იანვრის ნომერი „ცისკარი“ იხსნება კერესელიძის ლექსით, რომელიც ჟურნალის გამოცემის გამო სიხარულს გამოსთქვამდა. სათაური ლექსისა „ცისკარი“-ა.

„ავრორამ განხვნა სიბნელის კარი,
რომლით გამოხდა კვალად ცისკარი
და, ჰბაძაჟს იგი რა გავსილს მთვარეს,
ჯერ სხივთ სუსტად ჰფენს ჩვენ არე-მარეს“.

ასეთი დიდი იყო სიხარული ჟურნალის გამოცემის გამო. საზოგადოებაც აღტაცებული შეხვდა ჟურნალს. ზოგი მის ქებაში დიდ გადაჭარბებასაც იჩენდა. ვილაც იოსებ აღმუროვი 1857 წ. № 5 სწერდა:

„განთიადის ცისკარი,
თუმცა ბრწყინვალე არი,
მაგრამ ბინდის ვენერა
იმაზედ კარგი არი.
ეგრეთ ჩვენი ცისკარი,
არ არის არვის დარი,
ესეც ვუწყი, ყოველთვის
სიბრძნის აქვს ღია კარი“.

არ იქნება სწორი თუ ვიტყვით: რედაქტორი ჟურნალის სისუსტეს ვერ გრძობდაო. მან პირველსავე ნომერს განცხადება დაადევნა მკითხველთადმი. კერესელიძე ბოდიშს იხდიდა მკითხველთა წინაშე. „რედაქცია ქართულის სალიტერატურო ჟურნალისა „ცისკარი“ წამკითხველთაგან მოითხოვს მოტევებასა, უკეთუ ჰპოვებენ რასმე ნაკლულოვანებასა პირველს გამოცემულს წიგნში“. ასეთი ბოდიშით დაიწყო გამოსვლა „ცისკარმა“. ასეთ ბოდიშებს თითქმის მიეჩვია კიდეც და თითქმის ყოველ ნომერს ერთვოდა.

ეფერებოდა უსახსრო რედაქტორი „საყვარელთა წამკითხველთა“ და, მოითხოვდა „მოტევებასა“...

ხასიათი იმ დროისა, კერესელიძის ჟურნალი რომ გამოდიოდა, განსხვავდებოდა 50-იანი წლებისაგან. ჩვენ საქმე 60-იან წლებთან გვაქვს. ყირიმის ომმა დიდი გავლენა მოახდინა რუსეთის საზოგადოებრივ აზროვნებაზე და ხელისუფლებაზედაც. გამოამჟღავნა ჩამორჩენილობა რუსეთისა და უკულტურობა. ატყდა განგაში ბატონყმობის წინააღმდეგ. გაჩნდა ემიგრაცია. გაჩაღდა ბრძოლა. ამოდრავდა საზოგადოებრივი აზრი, რამაც საქართველოს ინტელიგენციაზედაც დიდი გავლენა მოახდინა, მით უმეტეს, რომ ჩვენი ინტელიგენციის საუკეთესო ნაწილი 60-იან წლებში რუსეთში იმყოფებოდა, ეცნობოდა რუსეთის სახელოვან პოლიტიკურ და ლიტერატურულ მოღვაწეებს; ზოგი მათგანი პირადათაც კი. 60-იან

წლებში რუსეთში იმყოფებოდნენ: ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი, გიორგი წერეთელი, ნიკო წიკოლაძე, კირილე ლორთქიფანიძე და სხვათა.

ამ გარემოებამ გავლენა იქონია კერესელიძის „ცისკარი“-ს ხასიათზე. თუ ერისთავის „ცისკარ“-ში არც ერთი პუბლიცისტური სტატია არ დაბეჭდილა, აქ მათ უკვე ვხვდებით, რაც რასაკვირველია აზროვნების გამოვლინებასა და პოლიტიკური ატმოსფერის ოდნავ გაჯანსაღებას ნიშნავდა. ახალმა თაობამ ბრძოლა „ცისკარში“ დაიწყო. შემდეგ ფრონტი „საქართველოს მოაზრებე“-ში გაშალა. მათ მიერ წამოყენებული საკითხები ორი დებულებით შეიძლება გამოვხატოთ: 1) ბრძოლა ბატონ-ყმობასთან და მის ტრადიციებთან, 2) ეროვნული განთავისუფლებისათვის ბრძოლა.

ჩვენი ლიტერატურული საზოგადოება, რომელიც „ცისკარს“ ასაზრდოებდა, მეტად ჭრელი იყო. ვისგან შესდგებოდა ის? ქართველი მოწინავე ახალგაზრდობა 57 — 60 იან წლებში რუსეთის უნივერსიტეტში იმყოფებოდა. ნიკო ბარათაშვილი და ალ. ჭავჭავაძე მიწას ებარნენ. გრიგოლ ორბელიანი სამსახურის საქმეებს უნდებოდა და ათასში ერთხელ აიღებდა ხოლმე კალამს ლექსის დასაწერად. მოთვინიერებული იყო. თავად-აზნაური ინტელიგენტები სრულიად არ იყვნენ დამპყრობელი რუსეთის წინააღმდეგ ხმის ამოღების ხასიათზე. „ყაზარმობამ“ დასძლია მათი პატრიოტიზმი, დააშინა. ჩაჰკეტა თავის თავში, გააორპირა. ისინი ვერ უღებდნენ ალღოს ცხოვრებას. ჩამორჩნენ და უკან მისჩანჩალებდნენ. ეს „ჩამორჩენა ცხოვრებიდან“ აშკარად იგრძნო ახალმა თაობამ და ილიამ თავის, „ცისკარი“-ის შესახებ დაწერილ, ნაწყვეტში ჩასწერა „...სჩანს თითონ ჟურნალსა არა ჰქონია იმოდენა ღონე და მიხვედრა, რომ მიეგნო, რა უჭირს საზოგადოებას, ცხოვრებას, რომ იმას უშველოს; ან მიუგნია და ველარ შესძლებია შევლა; ან კიდევ ცხოვრებას არ მოუთხოვნია და ის კი ადრეულად გამოსულა ცხოვრების საშველად. ამას გარდა კიდევ არის სხვა მიზეზიც, რის გამოც ჟურნალი არ მოეწონება ხოლმე ხალხსა. ეგ იმისთანა ჟურნალია, რომელიც დაგვიანებულა და უკან დარჩომია ცხოვრებასა: ცხოვრება წინ წასულა და ის კი უკან მოსჩანჩალებს, როგორც ფეხმოტეხილი ცხვარი თავის ფარასა. თავის ჩანჩალში ის კოჭლი ჟურნალი არამც თუ არჩევს და ხსნის, რაც თვალწინ უტრიალებს საზოგადოებას, არამედ თავმოწონებით ჰკრეფს, რაც თვით საზოგადოებას თავის განვითარების გზაზედ გადაუყრია, როგორც უვარგისი და გამოუსადეგი. აი, სწორედ ამგვარ ჟურნალებს ეკუთვნის ჩვენი ფერ-მიხდილი, ქლეჩი, მამულის-ერთა „ცისკარიცა“.

ჟურნალის უფერულობას მისი თანამშრომლებიც გრძნობდნენ. 1857 წ. № 7-ში ალ. ორბელიანი წერილს სწერდა „ცისკარი“-ს რედაქტორს და ეკითხებოდა: „საკვირველია ქვეშაართად, ჩვენს ქართულ ჟურნალს ჰქვიათ ცისკარი და რით არის ცისკარი?“ და თითონვე პასუხობდა: „მხოლოდ სახელით“-ო.

ჟურნალში თანამშრომლობდნენ უაღრესად არქაისტები, რაც პოლიტიკურ რეაქციონერობას უკავშირდება. ერთერთი არქაისტი; იმერთ თავადი

ორაკლი ლორთქიფანიძე. ჩ. ყ. წ. ზ. წელსა სწერდა: „მე ვგონებ ნაცვლად სალიტერატუროსა ვსთქვათ, მეტყველების, ზოლო ნაცვლად ჟურნალისა ოქმი, სიგელი ანუ მათიანე. რათამცა. საცნაურ იყოს, რომელ ცისკარი არის ქართულისა მეტყველებისა სიგელი; ნაცვლად რედაქტორისა ვიხმაროთ დიდის ხნიდამ ცნობილი ჩვენდა მესტანზე ანუ აღმბეჭდველი, ნაცვლად პოეზიისა მოშაირობა და მოლექსობა, ნაცვლად პროზისა წართქმა ანუ წართქმითი წერა“ და სხვა. შედარებით ნიჭიერი ალ. ორბელიანი ჟურნალს „ტომარას“ უწოდებდა.

აზროვნების ევოლუციისათვის საინტერესოა კრიტიკის თანდათანობითი ზრდა. ამ დარგს ჩვენში ნაკლები ტრადიცია ჰქონდა, მაშინ, როცა ქართული პოეზიის ძველი ძეგლები ყოველმხრივ სანიმუშოანი არიან. 1857 წ. „ცისკრი“ს № 5-ში გვხვდება: „ბიბლიოღრაფია. ჩუბინოვის „ღრამატიკის“ განხილვა“. ავტორი ბიბლიოგრაფიისა თავს ესხმის ჩუბინოვის იმისათვის, რომ ჩუბინოვი უარყოფს ზოგიერთ ასოს. ბიბლიოგრაფიის ავტორი სწერს: ჩუბინოვმა უნდა იცოდეს „თუ ვითა დადებულ არიან ადრევე სჯულნი ბუნებით მომზადებულთა სიტყვათათვის, და ამა სჯულთა ვერცა გამოცვლა და ვერცა დაწმახვნა ვისმე ძალუძს“. ამ არგუმენტს დაუპირისპირდა შემდეგ ილია ჭავჭავაძე, რომელიც ასაბუთებდა, რომ ენა ადამიანებთან, ცხოვრებასთან ერთად ვითარდება და იცვლება. ილიამ ქართულ ბგერათა შესახებ თავის მასწავლებლის ჩუბინოვის დებულებანი გაიზიარა. ბიბლიოგრაფიის ავტორი ანტონ ქათალიკოსის გრამატიკის საფუძველზე დგას და სხვებისთვისაც რჩევას არ იშურებს: „ვისაც სურს ნამდვილს ქართულს ენაზედ ღრამატიკის გამოცემა, აილოს ანტონ ქათალიკოზის ღრამატიკა და იქითგან შეიგნოს, მე გარწმუნებთ, რომ იმაზე უჩინებულესი არა იქნება რა“.

ბიბლიოგრაფიის გარდა ჟურნალში კრიტიკული წერილებიც იბეჭდებოდა. 1857 წ. №9 ალ. ორბელიანმა მოათავსა წერილი „რამდენიმე სიტყვა გაყრის კამედიაზე“. აქაც ენობრივმა საკითხმა იჩინა თავი. ალ. ორბელიანი სასტიკად აკრიტიკებდა პლ. იოსელიანს „გაყრა“სათვის დაწერილ წინასიტყვაობისათვის. პლატონ იოსელიანი სწერდა: — დამწერმან ამა პირველისა ქართულს ენაზედ კამედიისა, თავადმან გიორგი დავითის ძემან ერის-თავმან, დაბადა ქართული ახალსა გვარისა მწერლობისათვის. ეს ენა არს სანიმუშოო და სხვებმაც მის მაგალითს მიბაძონო“. ორბელიანი უპასუხებს: „როგორ თუ მაგალითსა მისსა? — შეგვიძლიან ჩვენც ესა ვსთქვათ თამამად, რომ იმის კამედია ახალი ქართული არ არის მწერლობისათვის.“

„პლატონ იოსელიანი სხვებს რომ ურჩევს იმ კამედის წინასიტყვაობაში „შეუდევით მაგალითსა მისსაო“, რატომ თავის წინასიტყვაობას ერის-თვის კამედის წერისას არ ამზგავსებს და სხვებს კი ურჩევს? გავს ვერ მოუხერხებია, ამისთვის რომ იოსელიანის წერა სწორე წერა არის და ერისთვის კამედია დაკუწული ლაპარაკი“.

„ცისკარი“ს თანამშრომელთა უმრავლესობა ძველ ენას იცავდა, რომელიც ახალ, ხალხურ სამეტყველო ენას უპირისპირდებოდა. ძველს ეგრძნო ახლის მოახლოვება. შეძლებისდაგვარად ფრონტს ამაგრებდა და ირაკლი ლორთქიფანიძისა და ალ. ორბელიანის პირით თავის აზრს აცხადებდა.

„ცისკარი“ს დაარსების დღიდან ყველაზე საყურადღებო იყო მიხ. ბირთველისძე თუმანიშვილის (მოლაყბე) გამოსვლა. მოლაყბე ოპოზიციონში უდგება ქართველ საზოგადოებას. მაგრამ ეს არ არის იდეოლოგიურ-პრინციპულ წინააღმდეგობაზე აღმოცენებული ოპოზიცია.

მოლაყბის წერილები სოციალურ საკითხს არ შეჰხებია. ის ქართული ენის გამოსარჩლებით კმაყოფილდება. ზოგჯერ ჩვენს უღარდელობასაც შეეხება, გაჰკენწლავს, ჭკუაზე მოსვლას ურჩევს.

დრო გადიოდა. „ცისკარსაც“ თანდათან გამოფხიზლება ეტყობოდა. საზოგადოებამ უყურადღებოდ ჯარ დასტოვა მოლაყბე. უკმაყოფილება გამოიწვია მისმა გაბედულმა ლაპარაკმა. მოლაყბე იძულებული იყო „ცისკარი“ მიეტოვებინა. მოლაყბეს მებუკეები მოჰყვნენ, ისინი იცავდნენ მოლაყბეს, მაგრამ პრინციპული არაფერი წამოუყენებიათ. მათ მხოლოდ გააფრთხილეს მიძინებული საზოგადოება. თვლელმა მიატოვებინეს, და ამით ნიადაგი მოუმზადეს ახალსა და დიდ მოვლენას ქართულ ლიტერატურაში.

1859 წ. მე-12 ნომერში დაიბეჭდა ჭონქაძის „სურამის ციხის“ I ნაწილი. მეორე ნაწილი კი 1860 წ. პირველ ნომერში. „სურამის ციხე“თი ავტორმა მძლავრი პროტესტი გამოუცხადა ბატონ-ყმობას, გაილაშქრა მის წინააღმდეგ და გააგონა მთელ საქართველოს გლეხის პირით ნათქვამი: ვიდრე ჩვენ ბატონის ყმანი ვართ, ჩვენი ბედნიერება არ იქნებაო.

აღშფოთდნენ „კეთილშობილნი“. მოუვიდათ გული. „სურამის ციხის“ საპასუხოდ ალ. ორბელიანი სწერს თავის ცნობილ სტატიას, რომლითაც იცავს ბატონ-ყმობას და მამა-შვილობად აცხადებს.

სამწუხაროდ „სურამის ციხის“ ახალგაზრდა ავტორი მალე გარდაიცვალა. მაგრამ ჭონქაძის სიკვდილით ახალთაობა არ მომკვდარა. უკეთესი ფალანგები სხვები იყვნენ, რომელთაც ქართველი მკითხველი უკვე იცნობდა. ესენი იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე და აკაკი წერეთელი.

პირველად თავისი ლექსი ილიამ „ცისკარ“-ში 1857 წ. №1-ში მოათავსა — „ჩიტი“. აკაკი წერეთელიც იბეჭდებოდა ხან „ს — ლი“-ის ფსევდონიმით. (სხვიტორელი) და ხან „წ.“ ინიციალით.

1861 წლის № 4 „ცისკარ“-ში იბეჭდება ილია ჭავჭავაძის წერილი: „ორიოდე სიტყვა თავად რევან შალვას ძის ერისთავის კაზლოვიდგან „შეშლილის“-ს თარგმანზედა“. სტატიის ავტორმა სქოლიოში გამოიყვანა ასოები: უ, უც, მ, ვ, კ და მიაწერა: „ეს ასოები არ გვინმარია ჩვენ სტატიის“-ში; თუ, ვინიცობაა, ეს ენის წინააღმდეგ მიაჩნდეს ვისმეს, ჩვენ ყოველთვის მზად ვართ გავსცეთ პასუხი და გამოუცხადოთ, რა მიზეზითაც არა ვხმარობთ“.

ილიას წერილი მარტო თარგმნის შედარება კი არაა ორიგინალთან, არამედ იგი პამფლეტია კაზლოვისა და სენტიმენტალიზმ-რომანტიზმის წინააღმდეგ. თარგმნის გარჩევა მხოლოდ გზაა, საბაბია ილიასათვის, რომ გაანადგუროს „კაზლოვი და მისი პოეზია, თუ კი არის პოეზია მის დაძალებულ ცრემლიან ლექსებში.“

ილიას წერილმა აღშფოთება გამოიწვია ფეოდალურ-თავადაზნაურულ წრეებში. ძველი ენის წინააღმდეგ იერიში, „ცისკარი“-ს სენტიმენტალიზმის წინააღმდეგ გალაშქრება, მათ წინააღმდეგ გალაშქრებას ნიშნავდა. ერთ მხარეს დადგათავად-აზნაურული საზოგადოება, დამცველი ძველი ენისა, ბატონყმობის სისტემისა, მეორე მხარეს, ახალთაობა, ბატონ-ყმობის წინააღმდეგ მებრძოლი და კოლონიალურ საქართველოს რუსეთის თვითპყრობელთა კლანჭები დან გამოხსნის მსურველი. ბრძოლა ენობრივ საკითხში, იდეოლოგიური სხვადასხვაობის გამოხატულება იყო. ძველმა თაობამ ჭავჭავაძეში სამართლიანად მტერი დაინახა. ილია მედგრად, რიხიანად და ვაჟაკურაო გამოვიდა ასპარეზზე. შეადრწუნა, შეაშინა მოკალათებული, განცხრომაში მყოფი „კნიაზ-კენიები“, აფორიაქა, გაამწარა და გააწიწმატა. ერთი ძველი თაობის წარმომადგენელი სწერდა: ეგ ვილაც ჭავჭავაძეა, ისე დიდგულად გამოვიდა, რომ ასპარეზს ადვილად არ დასთმობსო. მართლაც, ილიასათვის ეს მხოლოდ დასაწყისი იყო. ბრძოლა გაჩაღდა. ილიას აკაკი წერეთელი, გიორგი წერეთელი, კირილე ლორთქიფანიძე და სხვები მიეშველნენ. მეორე ბანაკში თავი მოიყარეს: ექვთიმე წერეთელმა; გიორგი ბარათაშვილმა, ბარბარე ჯორჯაძისამ. მათვე ემხრობოდა ალ. ორბელიანი და ივანე კერესელიძე. ბრძოლამ 1862 წლამდე გასტანა „ცისკარი“-ს ფურცლებზედ. ჭავჭავაძემ ამ წელს განცხადება გამოაქვეყნა „ცისკარ“-ში „საქართველოს მოამბე“-ს გამოცემაზე. და მართლაც 1863 წ. გამოვიდა „საქართველოს მოამბე“. „საქართველოს მოამბე“-მ სცადა იმ ნაკლთა გამოსწორება, რომელსაც „ცისკარ“-ს უწუნებდა. „საქართველოს მოამბე“-მ მიზანს მთლიანად ვერ მიაღწია, რადგან ცენზურა აიღო თავს ჯალათად. მოწინავე ახალგაზრდობამ „საქართველოს მოამბე“-ში მოიყარა თავი. მაგრამ „ცისკარ“-ში დარჩინილი მწერლები ყველა ფეოდალური აზროვნების წარმომადგენელნი როდი ყოფილან, მაგ. აკაკი წერეთელი და ანტონ ფურცელაძე.

„ცისკარი“ ნელინელ ლონეს ჰკარგავს. ჯერ „საქართველოს მოამბე“-მ გაუყო ძალები. 1866 წ. არსდება „დროება“. 1869 წ. „მნათობი“. 1871 წ. „კრებულო“. მათ პარალელურად „ცისკარი“-ც გამოდის. იგი თანდათან უძლურდება. რედაქტორს. როგორც ეტყობა. მასალა ათარ ჰყოფნის. იშველიებს დიმიტრი ბერიევეს, იოსებ ელიოზოვს. ალექსანდრე და ვასილ აკოფოვიებს. კერესელიძე თითონაც სწერს ლექსს. მოთხრობას. დრამას. მოგზაურობას, სთარგმნის. მაგრამ ყურნალის საქმე მაინც უკან მიდის. ზოგჯერ ორ ნომერს ერთად გამოსცემს მასალებით და სახსრით ლარები

რედაქცია, ასე ღინღიღებს ჟურნალი. 1875 წ. გამოვიდა ერთი პატარა წიგნი „ცისკარი“ იანვრისა და თებერვლისა ერთად. შემდეგ ჟურნალის გამოცემა შესწყდა და ასეც სჯობდა, რადგან იმგვარად სიცოცხლეს, როგორც ბოლო დროს „ცისკარი“ გამოდიოდა. გამოუსვლელობა—სიკვდილი ერჩია.

„ცისკარი“-ს გამოცემა შეწყდა, მაგრამ მისი დამსახურება ქართული ლიტერატურის განვითარების საქმეში უკვალოდ არ დაკარგულა. მასში დაიბეჭდა მრავალი ცნობილი, ძველი და ახალი ქართველი პოეტის ნაწარმოები. რამდენიმე მეტად საყურადღებო პუბლიცისტურ-მეცნიერული წერილი. „ცისკარ“-მავე გააცნო ქართველ საზოგადოებას, თუმცა მეტწილად უხეირო თარგმნებით, მაგრამ მაინც რუსი და ევროპელი ცნობილი პოეტები: კრილოვი, ჟუკოვსკი, ლერმონტოვი, პუშკინი, ბერანჟე, ჰიუგო, შექსპირი, შილლერი, გოეთე. ჰაინე და სხვები. რითაც ქართულ ლიტერატურას ახალი გზების გამონახვაში დიდი დახმარება გაუწია.

პასუხისმგებელი რედაქტორი — ალექსანდრე ჯიუშვილი.
მდივანი — ალ. აბაშელი.

სახელგამის პოლიგრაფკომბინატი, უორესს ქ. 5
მთავლიტის № 32009. შეკვ. № 987, ტირაჟი 5000.

1937 წ. იანვრიდან „ჩვენი თაობა“ გამოდის ყოველთვიურად.

ხელის მოწერის პირობები:

წლიურად 18 მან.

ნახევარი წლით 9 „

ცალკე ნომერი 1 მ. 50 კ.

ხელის მოწერა მიიღება სახელგამის ყველა მაღაზიაში, სოიუზპეჩატის რაიბიუროებში და სახელგამის პერიოდ-სექტორში.

კვლავის მისამართი:

თბილისი, მაჩაბლის ქ. № 13, მწერალთა კავშირი.